

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Εγκληματολογικές και Ποινικές προσεγγίσεις
της διαφθοράς του οικονομικού και του οργανωμένου εγκλήματος

Διπλωματική Εργασία
Τα δικαιокρατικά όρια της Ποινικής και Ποινικής Δικονομικής
Αντιμετώπισης του Οργανωμένου Εγκλήματος:
Κριτική Προσέγγιση στο Ελληνικό και Ευρωπαϊκό Πλαίσιο

Σταύρος Π. Μπέκιος

Επιβλέπων καθηγητής: Γεώργιος Χλούπης

Πάτρα, Ιούνιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή Σταύρου Π. Μπέκιου που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Τα δικαιοκρατικά όρια της Ποινικής και Ποινικής Δικονομικής
Αντιμετώπισης του Οργανωμένου Εγκλήματος:
Κριτική Προσέγγιση στο Ελληνικό και Ευρωπαϊκό Πλαίσιο

Σταύρος Π. Μπέκιος

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Γεώργιος Χλούπης

Επίκουρος Καθηγητής

Νομικής Σχολής

Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου

Κύπρου

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Δημήτριος - Λάζαρος Κόρος

Επίκουρος Καθηγητής

Νομικής Σχολής Δημοκρίτειου

Πανεπιστημίου Θράκης

Πάτρα, Ιούνιος 2026

Η ολοκλήρωση αυτής της διπλωματικής εργασίας σηματοδοτεί την ολοκλήρωση ενός ακόμη σημαντικού ακαδημαϊκού κύκλου, ο οποίος είχε ξεκινήσει ως προσωπικός στόχος αρκετά χρόνια πριν. Το συγκεκριμένο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών αποτελούσε για εμένα διαχρονική επιθυμία ήδη από τα πρώτα χρόνια των προπτυχιακών μου σπουδών, καθώς η εγκληματολογία αποτελούσε αντικείμενο που ανέκαθεν κέντριζε το ενδιαφέρον μου. Για τον λόγο αυτό, η εκπόνηση μίας διπλωματικής εργασίας στο πεδίο του οργανωμένου εγκλήματος αποτελεί για εμένα όχι μόνο ακαδημαϊκή υποχρέωση αλλά και προσωπική δικαίωση μιας μακρόχρονης αναζήτησης.

Δεν θα ήταν δυνατή όμως αυτή η αναζήτηση χωρίς την πολύτιμη καθοδήγηση και τη στήριξη των καθηγητών μου, στους οποίους εκφράζω την ειλικρινή μου ευγνωμοσύνη. Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Γεώργιο Χλούπη, τον οποίο επέλεξα εξ αρχής λόγω του ακαδημαϊκού και επαγγελματικού του υποβάθρου. Η καθοδήγησή του, οι παρατηρήσεις του και η επιστημονική του προσέγγιση συνέβαλαν ουσιαστικά στην ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζει στην κυρία Βιδάλη, η οποία με τον ενθουσιασμό, τη μεταδοτικότητα και την ιδιαίτερη οπτική της συνέβαλε καθοριστικά στην κατανόηση σημαντικών εγκληματολογικών ζητημάτων. Μέσα από τη διδασκαλία της μάς προσέφερε τη δυνατότητα να προσεγγίσουμε το έγκλημα και τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου πέρα από τις συμβατικές ερμηνείες, καλλιεργώντας έναν γόνιμο επιστημονικό προβληματισμό.

Πέρα όμως από τη στήριξη που έλαβα, αυτή η εργασία αποτελεί και έναν νέο απολογισμό της δικής μου διαδρομής. Μετά την ενασχόλησή μου με το πεδίο της Εφαρμοσμένης Ηθικής, η ενασχόληση με την Εγκληματολογία αποτέλεσε ένα ακόμη βήμα στην ίδια διαδρομή αναζήτησης.

Ίσως τα επιστημονικά πεδία να διαφέρουν, το ερώτημα όμως παραμένει το ίδιο: «πώς βιωτέον;». Η μελέτη του δικαίου, της εγκληματικότητας και της ανθρώπινης συμπεριφοράς δεν αποτελεί παρά μία ακόμη προσπάθεια προσέγγισης αυτού του διαχρονικού ερωτήματος. Καθώς κάθε απάντηση γεννά νέα ερωτήματα, το ταξίδι της αναζήτησης συνεχίζεται. Ευχαριστώ, λοιπόν, όσους με πίστεψαν, όσους με καθοδήγησαν και, πάνω απ' όλα, όσους θα συνεχίσουν μαζί μου την αναζήτηση.

Μπέκιος Π. Σταύρος

Περίληψη

Το οργανωμένο έγκλημα συνιστά μία από τις σοβαρότερες και πλέον σύνθετες μορφές σύγχρονης εγκληματικότητας, με σημαντικές επιπτώσεις στη δημόσια ασφάλεια, την οικονομία, τη λειτουργία των θεσμών και τη διατήρηση του κράτους δικαίου. Η διεθνική του διάσταση, η προσαρμοστικότητα των εγκληματικών οργανώσεων στις κοινωνικές και τεχνολογικές εξελίξεις και η διείσδυσή τους σε νόμιμες οικονομικές και κοινωνικές δομές έχουν οδηγήσει στη θέσπιση εξειδικευμένων ποινικών και ποινικοδικονομικών μηχανισμών για την αποτελεσματικότερη πρόληψη, διερεύνηση και καταστολή των σχετικών εγκληματικών δραστηριοτήτων. Η παρούσα εργασία εξετάζει τα δικαιοκρατικά και ηθικά όρια της ποινικής και ποινικοδικονομικής αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος στο ελληνικό και ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο. Αρχικά αναλύεται η έννοια και τα βασικά χαρακτηριστικά του οργανωμένου εγκλήματος, καθώς και το ισχύον νομοθετικό καθεστώς αντιμετώπισής του. Στη συνέχεια εξετάζονται τα κυριότερα κατασταλτικά και ανακριτικά μέσα που χρησιμοποιούνται για την καταπολέμηση των οργανωμένων μορφών εγκληματικότητας, όπως οι ειδικές ανακριτικές πράξεις, η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών, ο θεσμός των προστατευόμενων μαρτύρων και η δήμευση περιουσιακών στοιχείων. Παράλληλα, αναδεικνύεται ο ρόλος του ευρωπαϊκού δικαίου και της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στη διαμόρφωση εγγυήσεων προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την ποινική διαδικασία. Μέσα από την κριτική προσέγγιση του ισχύοντος πλαισίου διαπιστώνεται ότι η αποτελεσματική αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος προϋποθέτει τη διαρκή εξισορρόπηση μεταξύ της ανάγκης προστασίας της δημόσιας ασφάλειας και της υποχρέωσης σεβασμού των ατομικών δικαιωμάτων και των δικονομικών εγγυήσεων. Η εργασία καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος μπορεί να αποδειχθεί αποτελεσματική μόνο εφόσον τα μέτρα ποινικής καταστολής εφαρμόζονται εντός των ορίων του κράτους δικαίου, με πλήρη συμμόρφωση προς τις αρχές της νομιμότητας, της αναλογικότητας και της δίκαιης δίκης.

Λέξεις – Κλειδιά

οργανωμένο έγκλημα, κράτος δικαίου, ποινική καταστολή, ποινική δικονομία, ειδικές ανακριτικές πράξεις, θεμελιώδη δικαιώματα, αναλογικότητα, δίκαιη δίκη.

The Rule of Law Limits on the Criminal and Procedural Response to Organized Crime: A Critical Analysis of the Greek and European Legal Framework

Stavros Bekios

Abstract

Organized crime constitutes one of the most serious and complex forms of contemporary criminality, exerting significant influence on public security, economic activity, institutional integrity, and the preservation of the rule of law. Its transnational nature, the capacity of criminal organizations to adapt to social and technological developments, and their increasing infiltration into legitimate economic and social structures have led to the adoption of specialized criminal law and criminal procedure mechanisms aimed at enhancing the prevention, investigation, and suppression of organized criminal activities. This thesis examines the legal and ethical limits of the criminal and procedural response to organized crime within both the Greek and the broader European legal framework. It begins by analyzing the concept and fundamental characteristics of organized crime, as well as the current legislative framework governing its prosecution. Particular emphasis is placed on the principal investigative and coercive measures employed in combating organized forms of criminality, including special investigative techniques, the lifting of communication secrecy, witness protection schemes, and the confiscation of assets derived from criminal activities. Furthermore, the study explores the contribution of European Union law and the case law of the European Court of Human Rights to the development of safeguards designed to protect fundamental rights during criminal proceedings. Through a critical assessment of the existing legal framework, it is argued that the effective suppression of organized crime requires a continuous balancing between the imperative of safeguarding public security and the obligation to respect individual rights and procedural guarantees. The thesis concludes that the fight against organized crime can be effective only when criminal justice measures are implemented within the boundaries of the rule of law and in full compliance with the principles of legality, proportionality, and the right to a fair trial.

Keywords

organized crime; rule of law; criminal repression; criminal procedure; special investigative techniques; fundamental rights; proportionality; fair trial.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Abstract	vii
Περιεχόμενα	viii
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια.....	x
Εισαγωγή.....	xi
1. Το φαινόμενο του οργανωμένου εγκλήματος	1
1.1 Έννοια και ορισμοί του οργανωμένου εγκλήματος	1
1.2 Βασικά χαρακτηριστικά και μορφές δράσης	3
1.3 Το οργανωμένο έγκλημα στην ευρωπαϊκή και ελληνική πραγματικότητα	5
2. Θεωρητικά και κανονιστικά όρια της ποινικής καταστολής	8
2.1 Το κράτος δικαίου ως όριο της ποινικής εξουσίας	8
2.2 Η αρχή της νομιμότητας.....	10
2.3 Η αρχή της αναλογικότητας.....	12
2.4 Η αρχή της δίκαιης δίκης και τα δικαιώματα του κατηγορουμένου	15
2.5 Η ηθική νομιμοποίηση της ποινικής καταστολής.....	17
3. Το ελληνικό ποινικό και ποινικοδικονομικό πλαίσιο αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος.....	20
3.1 Η εγκληματική οργάνωση στο ελληνικό ποινικό δίκαιο	20
3.2 Ειδικές ανακριτικές πράξεις.....	22
3.3 Άρση απορρήτου των επικοινωνιών	25
3.4 Προστατευόμενοι μάρτυρες.....	28
3.5 Δήμευση περιουσιακών στοιχείων.....	30
4. Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο και οι μηχανισμοί συνεργασίας	33
4.1 Η ευρωπαϊκή ποινική συνεργασία	33
4.2 Ο ρόλος της Europol	35
4.3 Ο ρόλος της Eurojust.....	38
4.4 Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και λοιπά εργαλεία	40
4.5 Προβληματισμοί για το κράτος δικαίου στο ευρωπαϊκό επίπεδο	43
5. Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	47
5.1 Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (άρθρο 6 ΕΣΔΑ)	47
5.2 Παρακολουθήσεις και προστασία της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 8 ΕΣΔΑ).....	50
5.3 Προστατευόμενοι ή ανώνυμοι μάρτυρες	53
5.4 Μυστικοί αστυνομικοί και παγίδευση	56
5.5 Βασικά συμπεράσματα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ	59
6. Κριτική αξιολόγηση του ισχύοντος πλαισίου	62
6.1 Η τάση αυστηροποίησης της ποινικής καταστολής.....	62
6.2 Ο κίνδυνος περιορισμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων	64
6.3 Η ισορροπία μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας	67
7. Συμπεράσματα	71
Βιβλιογραφία.....	74

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
Europol	Οργανισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία στον Τομέα της Επιβολής του Νόμου
Eurojust	Οργανισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Δικαστική Συνεργασία σε Ποινικές Υποθέσεις
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime

Εισαγωγή

Το οργανωμένο έγκλημα αποτελεί μία από τις πλέον σύνθετες και πολυδιάστατες μορφές σύγχρονης εγκληματικότητας, η οποία απασχολεί διαχρονικά τόσο την εγκληματολογική θεωρία όσο και την ποινική επιστήμη. Η ιδιαίτερη επικινδυνότητά του δεν συνδέεται μόνο με τη σοβαρότητα των επιμέρους εγκληματικών πράξεων που τελούνται στο πλαίσιο της δράσης του, αλλά κυρίως με τη δομημένη και διαρκή οργάνωση των μελών του, τον επαγγελματικό χαρακτήρα των δραστηριοτήτων του, τη δυνατότητα διείσδυσης στη νόμιμη οικονομία και τη διασύνδεσή του με κέντρα οικονομικής και πολιτικής ισχύος (Αλεξιάδης, 2004, σ. 216· Λίβος, 2000, σσ. 51-53). Η παγκοσμιοποίηση των αγορών, η ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων, η διεύρυνση των διεθνών οικονομικών συναλλαγών και η ραγδαία ανάπτυξη των τεχνολογιών επικοινωνίας έχουν ενισχύσει σημαντικά τις δυνατότητες δράσης των εγκληματικών οργανώσεων, οι οποίες πλέον λειτουργούν σε διασυνοριακό επίπεδο και προσαρμόζονται με ιδιαίτερη ευελιξία στις μεταβαλλόμενες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες (Βιδάλη, 2017, σ. 191· Σταμούλη, 2019, σσ. 214-215).

Η εννοιολογική προσέγγιση του οργανωμένου εγκλήματος υπήρξε εξ αρχής αντικείμενο έντονου θεωρητικού προβληματισμού. Η πολυμορφία των εκδηλώσεών του και η διαφοροποίηση των οργανωτικών δομών που εμφανίζει δυσχεραίνουν τη διατύπωση ενός ενιαίου και καθολικά αποδεκτού ορισμού. Η σχετική βιβλιογραφία αναδεικνύει ότι οι μορφές εμφάνισής του επηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό από τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες κάθε κράτους, γεγονός που καθιστά δύσκολη την πλήρη οριοθέτηση του φαινομένου (Μυλωνάς, 1999, σ. 495· Κριθαράς, 2005, σσ. 892-900). Παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις, κοινό στοιχείο των περισσότερων θεωρητικών και νομοθετικών προσεγγίσεων αποτελεί η ύπαρξη δομημένης ομάδας προσώπων με σχετική διάρκεια δράσης και σκοπό τη διάπραξη σοβαρών εγκλημάτων προς αποκόμιση οικονομικού ή άλλου υλικού οφέλους (Λίβος, 2007, σσ. 18-23).

Η διαρκής εξάπλωση του φαινομένου οδήγησε τα κράτη και τους διεθνείς οργανισμούς στη διαμόρφωση εξειδικευμένων μηχανισμών πρόληψης και καταστολής. Καθοριστική υπήρξε η συμβολή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνούς Οργανωμένου Εγκλήματος (Σύμβαση του Παλέρμο), η οποία αποτέλεσε το βασικό διεθνές νομοθετικό σημείο αναφοράς για την ποινική αντιμετώπιση των εγκληματικών οργανώσεων. Παρά τη σημασία της, έχει υποστηριχθεί ότι η συγκεκριμένη προσέγγιση επικεντρώθηκε κυρίως στα

οργανωτικά χαρακτηριστικά και στην κατασταλτική διάσταση του φαινομένου, χωρίς να αποδίδει αντίστοιχη βαρύτητα στους κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξή του (Χλούπης, 2019, σ. 286· Βιδάλη, 2017, σ. 191). Στο ίδιο πλαίσιο, η ελληνική έννομη τάξη προχώρησε σταδιακά στην ενίσχυση του θεσμικού οπλοστασίου αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος, τόσο μέσω της ποινικής τυποποίησης της εγκληματικής οργάνωσης όσο και μέσω της θέσπισης ειδικών ποινικοδικονομικών μηχανισμών διερεύνησης και δίωξης.

Η επιδίωξη αποτελεσματικότερης καταπολέμησης των οργανωμένων μορφών εγκληματικότητας οδήγησε στην καθιέρωση μέτρων που διαφοροποιούνται αισθητά από τις συνήθεις δικονομικές διαδικασίες. Οι ειδικές ανακριτικές πράξεις, η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών, η αξιοποίηση προστατευόμενων μαρτύρων και οι διευρυμένες δυνατότητες δέσμευσης και δήμευσης περιουσιακών στοιχείων αποτελούν χαρακτηριστικά εργαλεία της σύγχρονης αντεγκληματικής πολιτικής (Λίβος, 2007, σ. 91· Βιδάλη, 2019, σ. 329). Ωστόσο, η εφαρμογή τους έχει προκαλέσει έντονο επιστημονικό διάλογο αναφορικά με τη συμβατότητά τους προς τις θεμελιώδεις αρχές του κράτους δικαίου, την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και τις εγγυήσεις της δίκαιης ποινικής διαδικασίας.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, η παρούσα εργασία εξετάζει τα δικαιοκρατικά και ηθικά όρια της ποινικής και ποινικοδικονομικής αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος στο ελληνικό και ευρωπαϊκό νομικό περιβάλλον. Βασικός της στόχος είναι να διερευνήσει κατά πόσο η ανάγκη αποτελεσματικής καταστολής των οργανωμένων εγκληματικών δραστηριοτήτων μπορεί να συμβιβαστεί με τις απαιτήσεις της νομιμότητας, της αναλογικότητας και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Για τον σκοπό αυτό αναλύονται η έννοια και τα χαρακτηριστικά του οργανωμένου εγκλήματος, το εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές νομοθετικό πλαίσιο, τα ειδικά μέτρα ποινικής και ποινικοδικονομικής αντιμετώπισης, καθώς και η συμβολή της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στη διαμόρφωση των ορίων της κρατικής καταστολής. Η κριτική αποτίμηση των ζητημάτων αυτών καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς η αποτελεσματικότητα της αντεγκληματικής πολιτικής δεν μπορεί να αξιολογείται αποκλειστικά με γνώμονα την ένταση της καταστολής, αλλά και με βάση τον βαθμό συμμόρφωσής της προς τις αρχές που συγκροτούν το κράτος δικαίου και εγγυώνται την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

1. Το φαινόμενο του οργανωμένου εγκλήματος

1.1 Έννοια και ορισμοί του οργανωμένου εγκλήματος

Η έννοια του οργανωμένου εγκλήματος απασχολεί διαχρονικά την εγκληματολογική και νομική επιστήμη, καθώς πρόκειται για ένα σύνθετο και διαρκώς μεταβαλλόμενο φαινόμενο που δεν μπορεί να αποδοθεί με έναν ενιαίο και καθολικά αποδεκτό ορισμό. Η δυσκολία προσδιορισμού του οφείλεται τόσο στην πολυμορφία των εγκληματικών οργανώσεων όσο και στις διαφοροποιήσεις που παρουσιάζουν οι τρόποι δράσης τους, οι οποίοι επηρεάζονται από τις ιδιαίτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες κάθε χώρας (Αλεξιάδης, 2004, σ. 216· Μυλωνάς, 1999, σ. 495). Οι πρώτες συστηματικές προσεγγίσεις του φαινομένου εμφανίστηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής στις αρχές του 20ού αιώνα, κυρίως σε συνάρτηση με τη δράση εγκληματικών ομάδων κατά την περίοδο της ποτοαπαγόρευσης. Με την πάροδο του χρόνου, ο όρος διευρύνθηκε και απέκτησε ευρύτερο περιεχόμενο, περιγράφοντας οργανωμένες και διαρκώς δομημένες ομάδες προσώπων που επιδιώκουν την αποκόμιση οικονομικού οφέλους μέσω της συστηματικής τέλεσης σοβαρών αξιόποινων πράξεων και της ανάπτυξης παράνομων αγορών (Κουράκης, 1999, σ. 1017).

Η θεωρία επισημαίνει ότι το οργανωμένο έγκλημα δεν ταυτίζεται με τη μεμονωμένη εγκληματική συμπεριφορά ούτε με τις περιστασιακές συμπράξεις δραστών. Αντιθέτως, προϋποθέτει την ύπαρξη συγκεκριμένου βαθμού οργάνωσης, σταθερότητας, καταμερισμού ρόλων και συνέχειας της εγκληματικής δραστηριότητας (Λίβος, 2000, σσ. 51–53). Σύμφωνα με τον Λίβο (2000, σ. 51 επ.), το οργανωμένο έγκλημα χαρακτηρίζεται από τη συγκρότηση δομημένων εγκληματικών σχηματισμών με σχετική αυτοτέλεια και διάρκεια, οι οποίοι λειτουργούν με σκοπό τη συστηματική τέλεση αξιόποινων πράξεων και την αποκόμιση σημαντικών οικονομικών ωφελημάτων. Αντίστοιχα, ο Αλεξιάδης (2004, σ. 216) υποστηρίζει ότι βασικά στοιχεία του φαινομένου αποτελούν η ύπαρξη οργανωτικής δομής, η ιεραρχική διάρθρωση, οι εσωτερικοί κανόνες λειτουργίας και η δυνατότητα μακροχρόνιας συνέχισης της εγκληματικής δραστηριότητας.

Στην ίδια κατεύθυνση, ο Κριθαράς (2005, σσ. 892–900) τονίζει ότι η οργανωμένη εγκληματικότητα διαφοροποιείται από τις συνήθεις μορφές εγκληματικής δράσης λόγω της σταθερής οργανωτικής δομής, της επαγγελματικής λειτουργίας και της ικανότητάς της να

επηρεάζει οικονομικούς και κοινωνικούς μηχανισμούς. Η προσέγγιση αυτή αναδεικνύει ότι το οργανωμένο έγκλημα δεν περιορίζεται στην τέλεση σοβαρών αδικημάτων, αλλά συνιστά ένα ευρύτερο σύστημα παράνομης οικονομικής δραστηριότητας με δυνατότητα διείσδυσης σε νόμιμες κοινωνικές και οικονομικές δομές.

Ιδιαίτερη σημασία για τη διεθνή προσέγγιση του οργανωμένου εγκλήματος έχει η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος (Σύμβαση του Παλέρμο), η οποία υιοθετήθηκε το 2000 και αποτέλεσε βασικό σημείο αναφοράς για τη διαμόρφωση των εθνικών νομοθεσιών πολλών κρατών. Σύμφωνα με το άρθρο 2 της Σύμβασης, ως οργανωμένη εγκληματική ομάδα νοείται η δομημένη ομάδα τριών ή περισσότερων προσώπων, η οποία υφίσταται για ορισμένο χρονικό διάστημα και δρα συντονισμένα με σκοπό τη διάπραξη σοβαρών εγκλημάτων προς απόκτηση άμεσου ή έμμεσου οικονομικού ή άλλου υλικού οφέλους (United Nations, 2000). Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή έχει αποτελέσει αντικείμενο κριτικής στη θεωρία, καθώς επικεντρώνεται κυρίως στα οργανωτικά χαρακτηριστικά των εγκληματικών σχηματισμών και λιγότερο στους κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες που ευνοούν την εμφάνιση και διατήρησή τους. Όπως επισημαίνει η Βιδάλη (2017, σ. 191), η οργανωμένη εγκληματικότητα δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί αποκλειστικά μέσω μηχανισμών ποινικής καταστολής, αλλά συνδέεται άμεσα με τις παράνομες αγορές, τις σχέσεις εξουσίας και τις ευρύτερες κοινωνικές δομές μέσα στις οποίες αναπτύσσεται, γεγονός που αναδεικνύει την ανάγκη μιας πολυδιάστατης προσέγγισης για την κατανόηση και την αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου.

Η διάκριση μεταξύ του οργανωμένου εγκλήματος και της εγκληματικής οργάνωσης κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς οι δύο έννοιες, αν και συνδέονται στενά, δεν ταυτίζονται. Το οργανωμένο έγκλημα αποτελεί ευρύτερο εγκληματολογικό φαινόμενο, το οποίο περιλαμβάνει πολύπλοκα δίκτυα παράνομων δραστηριοτήτων, σχέσεις επιρροής και μηχανισμούς παραγωγής και διακίνησης παράνομου κέρδους, επηρεάζοντας συχνά οικονομικές, κοινωνικές και θεσμικές δομές. Αντίθετα, η εγκληματική οργάνωση συνιστά μια νομικά προσδιορισμένη έννοια, η οποία θεσπίστηκε για να τυποποιήσει και να αντιμετωπίσει ποινικά συγκεκριμένες μορφές οργανωμένης συλλογικής εγκληματικής δράσης. Συνεπώς, η έννοια της εγκληματικής οργάνωσης, όπως προβλέπεται στο άρθρο 187 του Ποινικού Κώδικα, δεν αποδίδει πλήρως το εύρος και την πολυπλοκότητα του

οργανωμένου εγκλήματος ως κοινωνικού και εγκληματολογικού φαινομένου. Το τελευταίο χαρακτηρίζεται από σταθερή οργανωτική δομή, διάρκεια στον χρόνο, καταμερισμό ρόλων μεταξύ των μελών του, επιδίωξη οικονομικού οφέλους και ιδιαίτερη ικανότητα προσαρμογής στις διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες του σύγχρονου κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος. Η πολυδιάστατη αυτή φύση του εξηγεί τόσο τις δυσχέρειες που παρουσιάζονται ως προς την ακριβή εννοιολογική του οριοθέτηση όσο και την ανάγκη διαμόρφωσης εξειδικευμένων νομοθετικών, καταστατικών και προληπτικών μηχανισμών για την αποτελεσματική αντιμετώπισή του.

1.2 Βασικά χαρακτηριστικά και μορφές δράσης

Η πολυμορφία που χαρακτηρίζει το οργανωμένο έγκλημα καθιστά ιδιαίτερα δύσκολη τη διατύπωση ενός ενιαίου ορισμού του. Παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις που παρουσιάζουν οι εγκληματικές οργανώσεις ως προς τη δομή, τη λειτουργία και το πεδίο δραστηριοποίησής τους, η εγκληματολογική και νομική θεωρία έχει αναδείξει ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά τα οποία συναντώνται στις περισσότερες μορφές οργανωμένης εγκληματικότητας και επιτρέπουν τη διάκρισή της από τις συνήθεις μορφές εγκληματικής δράσης (Λίβος, 2000, σσ. 51–53· Αλεξιάδης, 2004, σ. 216).

Πρωταρχικό χαρακτηριστικό του οργανωμένου εγκλήματος αποτελεί η ύπαρξη οργανωμένης και σχετικά σταθερής δομής. Οι εγκληματικές οργανώσεις δεν συγκροτούνται περιστασιακά για την τέλεση ενός μεμονωμένου εγκλήματος, αλλά εμφανίζουν διάρκεια στον χρόνο, καταμερισμό αρμοδιοτήτων και συντονισμένη δράση μεταξύ των μελών τους. Η ύπαρξη ιεραρχικών ή λειτουργικών σχέσεων, η διανομή ρόλων και η διατήρηση εσωτερικών κανόνων λειτουργίας συμβάλλουν στην αποτελεσματικότητα και τη βιωσιμότητα των οργανώσεων αυτών (Λίβος, 2007, σσ. 18–23).

Δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό είναι ο προσανατολισμός προς την αποκόμιση οικονομικού οφέλους. Σε αντίθεση με άλλες μορφές συλλογικής εγκληματικής δράσης που ενδέχεται να υπηρετούν ιδεολογικούς ή πολιτικούς σκοπούς, οι οργανωμένες εγκληματικές ομάδες επιδιώκουν κυρίως τη συστηματική παραγωγή κέρδους μέσω παράνομων δραστηριοτήτων. Το οικονομικό κίνητρο αποτελεί τον βασικό παράγοντα που καθορίζει τη λειτουργία, την ανάπτυξη και τη στρατηγική τους, ενώ παράλληλα ευνοεί τη διεξόδυσή τους

σε νόμιμες οικονομικές δραστηριότητες με σκοπό τη νομιμοποίηση των παράνομων εσόδων τους (Λίβος, 2007, σσ. 147–169).

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό που συναντάται συχνά στις οργανωμένες εγκληματικές ομάδες είναι η χρήση ή η απειλή χρήσης βίας, καθώς και η αξιοποίηση πρακτικών διαφθοράς για τη διασφάλιση της επιχειρησιακής τους λειτουργίας. Η άσκηση εκφοβισμού, η εξαγορά δημόσιων λειτουργιών και η ανάπτυξη σχέσεων επιρροής σε θεσμικούς μηχανισμούς συμβάλλουν στη διατήρηση της ισχύος των οργανώσεων και στη δυσχέραση της δράσης των διωκτικών αρχών (Λίβος, 2000, σσ. 50–53· Βιδάλη, 2014, σσ. 245–248).

Εξίσου σημαντικό χαρακτηριστικό αποτελεί η ικανότητα προσαρμογής στις κοινωνικές, οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις. Οι σύγχρονες εγκληματικές οργανώσεις αξιοποιούν τις δυνατότητες που προσφέρουν η ψηφιακή τεχνολογία, οι διεθνείς χρηματοπιστωτικές συναλλαγές και τα παγκοσμιοποιημένα δίκτυα επικοινωνίας, γεγονός που δυσχεραίνει τον εντοπισμό και την καταστολή τους από τις διωκτικές αρχές. Η ευελιξία αυτή επιτρέπει τη διαρκή μεταβολή των μεθόδων δράσης τους και τη διεύρυνση των πεδίων δραστηριοποίησής τους σε διεθνές επίπεδο (Βιδάλη, 2017, σ. 191).

Παράλληλα, η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι οι εγκληματικές οργανώσεις αναπτύσσουν συχνά σχέσεις αλληλεπίδρασης με νόμιμες επιχειρήσεις, επαγγελματικές ομάδες και θεσμικούς παράγοντες, με σκοπό τη διευκόλυνση των παράνομων δραστηριοτήτων τους ή τη νομιμοποίηση των εσόδων που προέρχονται από αυτές. Η διασύνδεση αυτή ενισχύει τη δυνατότητα επιβίωσης και ανάπτυξης των οργανώσεων και καθιστά δυσχερέστερη τη διάκριση μεταξύ νόμιμης και παράνομης οικονομικής δραστηριότητας (Βιδάλη, 2013, σσ. 152–158).

Όσον αφορά τις μορφές δράσης του οργανωμένου εγκλήματος, αυτές παρουσιάζουν σημαντική ποικιλομορφία και εξελίσσονται διαρκώς. Παραδοσιακά, οι εγκληματικές οργανώσεις δραστηριοποιούνται σε τομείς όπως η διακίνηση ναρκωτικών ουσιών, η εμπορία ανθρώπων, η παράνομη διακίνηση μεταναστών, η παράνομη διακίνηση όπλων, το λαθρεμπόριο προϊόντων και η πορνεία. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ωστόσο, έχουν αναπτυχθεί νέες μορφές εγκληματικής δραστηριότητας που συνδέονται με το κυβερνοέγκλημα, την απάτη μέσω διαδικτύου, τις επιθέσεις σε πληροφοριακά συστήματα

και τη νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες μέσω σύνθετων χρηματοοικονομικών μηχανισμών (Europol, 2022).

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η σχέση του οργανωμένου εγκλήματος με τη διαφθορά και το οικονομικό έγκλημα, καθώς οι εγκληματικές οργανώσεις επιδιώκουν συχνά να διασφαλίσουν τη δράση και τη βιωσιμότητά τους μέσω της διείσδυσης σε θεσμούς και οικονομικές δομές. Η δωροδοκία δημόσιων λειτουργών, η ανάπτυξη δικτύων επιρροής εντός κρατικών μηχανισμών και η αξιοποίηση νόμιμων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων για τη νομιμοποίηση ή τη συγκάλυψη παράνομων εσόδων αποτελούν συνήθεις πρακτικές που ενισχύουν τη λειτουργική τους αποτελεσματικότητα και περιορίζουν την ικανότητα των διωκτικών και δικαστικών αρχών να τις αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά (Antonopoulos & Hall, 2019, σ. 240). Η διαπλοκή αυτή αναδεικνύει ότι το οργανωμένο έγκλημα δεν δρα αποκλειστικά στο περιθώριο της νόμιμης κοινωνικής και οικονομικής ζωής, αλλά συχνά αναπτύσσει σχέσεις αλληλεπίδρασης και αμοιβαίου οφέλους με νόμιμες δομές και φορείς. Παράλληλα, το οργανωμένο έγκλημα δεν αποτελεί ένα ενιαίο και αμετάβλητο φαινόμενο, αλλά ένα δυναμικό και πολυσύνθετο σύστημα εγκληματικών δραστηριοτήτων που προσαρμόζεται διαρκώς στις τεχνολογικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις. Η οργανωμένη δομή, η χρονική διάρκεια, ο οικονομικός προσανατολισμός, η ευελιξία στη δράση και η ολοένα εντονότερη διεθνική του διάσταση το καθιστούν μία από τις σοβαρότερες σύγχρονες απειλές για την κοινωνική συνοχή, την οικονομική σταθερότητα και τη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών. Για τον λόγο αυτό, η αποτελεσματική αντιμετώπισή του προϋποθέτει τη διαμόρφωση και συνεχή προσαρμογή ενός ολοκληρωμένου εθνικού, ευρωπαϊκού και διεθνούς νομοθετικού πλαισίου, το οποίο θα ανταποκρίνεται στις διαρκώς μεταβαλλόμενες μορφές και πρακτικές του φαινομένου.

1.3 Το οργανωμένο έγκλημα στην ευρωπαϊκή και ελληνική πραγματικότητα

Η ανάπτυξη του οργανωμένου εγκλήματος κατά τις τελευταίες δεκαετίες συνδέεται άμεσα με τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, της οικονομικής ολοκλήρωσης και της τεχνολογικής προόδου, οι οποίες, παρά τα σημαντικά οφέλη που επέφεραν στις σύγχρονες κοινωνίες, δημιούργησαν παράλληλα νέες ευκαιρίες για τη δράση οργανωμένων εγκληματικών δικτύων. Η κατάργηση ή η χαλάρωση των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα

της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η διευκόλυνση των διεθνών χρηματοοικονομικών συναλλαγών και η εκτεταμένη χρήση των ψηφιακών τεχνολογιών συνέβαλαν στη διεύρυνση της δραστηριότητας των εγκληματικών οργανώσεων, οι οποίες πλέον λειτουργούν σε υπερεθνικό επίπεδο και αναπτύσσουν σύνθετα δίκτυα συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών χωρών και εγκληματικών αγορών (Βιδάλη, 2017, σ. 191).

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το οργανωμένο έγκλημα αναγνωρίζεται ως μία από τις σημαντικότερες απειλές για την εσωτερική ασφάλεια των κρατών-μελών. Σύμφωνα με τις εκθέσεις της Europol, οι εγκληματικές οργανώσεις δραστηριοποιούνται σε ένα ευρύ φάσμα παράνομων δραστηριοτήτων, όπως η διακίνηση ναρκωτικών ουσιών, η εμπορία ανθρώπων, η παράνομη διακίνηση μεταναστών, το λαθρεμπόριο προϊόντων, οι οικονομικές απάτες, η νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες και το κυβερνοέγκλημα (Europol, 2022). Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της σύγχρονης ευρωπαϊκής πραγματικότητας αποτελεί η αυξανόμενη δικτύωση μεταξύ διαφορετικών εγκληματικών ομάδων, καθώς και η αξιοποίηση νόμιμων επιχειρηματικών δομών για τη διευκόλυνση ή τη συγκάλυψη παράνομων δραστηριοτήτων.

Η ευρωπαϊκή αντεγκληματική πολιτική έχει εστιάσει στην ενίσχυση της διακρατικής συνεργασίας και στην ανάπτυξη κοινών μηχανισμών πρόληψης και καταστολής. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη σημασία έχουν η λειτουργία της Europol και της Eurojust, η συγκρότηση κοινών ομάδων έρευνας (Joint Investigation Teams) και η σταδιακή εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών σχετικά με την αντιμετώπιση των εγκληματικών οργανώσεων. Παράλληλα, η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνούς Οργανωμένου Εγκλήματος (Σύμβαση του Παλέρμο) αποτέλεσε το βασικό διεθνές νομοθετικό εργαλείο πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η ανάπτυξη των ευρωπαϊκών πολιτικών καταπολέμησης της οργανωμένης εγκληματικότητας (Χλούπης, 2019, σ. 286).

Στην Ελλάδα, το οργανωμένο έγκλημα ακολούθησε τη γενικότερη ευρωπαϊκή τάση ανάπτυξης και μετασχηματισμού των εγκληματικών δραστηριοτήτων. Η γεωγραφική θέση της χώρας, στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων και σημαντικών μεταναστευτικών και εμπορικών διαδρομών, έχει συμβάλει στη δραστηριοποίηση οργανωμένων εγκληματικών δικτύων που σχετίζονται κυρίως με τη διακίνηση ναρκωτικών ουσιών, την παράνομη διακίνηση μεταναστών, το λαθρεμπόριο καπνικών προϊόντων και καυσίμων, την εμπορία

ανθρώπων και τη νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες (Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας, 2022).

Η ελληνική πραγματικότητα παρουσιάζει ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Η δράση των εγκληματικών οργανώσεων δεν περιορίζεται στις παραδοσιακές μορφές εγκληματικότητας, αλλά συνδέεται συχνά με φαινόμενα οικονομικού εγκλήματος και διαφθοράς. Η δυνατότητα αξιοποίησης νόμιμων επιχειρήσεων για τη νομιμοποίηση παράνομων εσόδων, καθώς και η ανάπτυξη σχέσεων επιρροής με πρόσωπα που κατέχουν θέσεις οικονομικής ή πολιτικής ισχύος, αποτελούν παράγοντες που ενισχύουν την ανθεκτικότητα και τη μακροχρόνια λειτουργία των εγκληματικών οργανώσεων (Antonopoulos, G. A., & Hall, A., 2019, σ. 240).

Επιπλέον, η οικονομική κρίση που έπληξε την Ελλάδα κατά την προηγούμενη δεκαετία δημιούργησε νέες συνθήκες για την ανάπτυξη ορισμένων μορφών οργανωμένης εγκληματικότητας. Η αύξηση της παραοικονομίας, η διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και η αποδυνάμωση ορισμένων μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου λειτούργησαν ευνοϊκά για τη δραστηριοποίηση εγκληματικών δικτύων σε συγκεκριμένους τομείς της οικονομικής ζωής (Antonopoulos, G. A., & Hall, A., 2019, σ. 240).

Παρά τη σημαντική ενίσχυση του νομοθετικού και θεσμικού πλαισίου κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος εξακολουθεί να αποτελεί ιδιαίτερα απαιτητικό έργο για τις ελληνικές και ευρωπαϊκές αρχές. Η συνεχής προσαρμογή των εγκληματικών οργανώσεων στις νέες τεχνολογικές δυνατότητες, η διεθνής διάσταση της δράσης τους και η σύνδεσή τους με οικονομικά και χρηματοπιστωτικά δίκτυα καθιστούν αναγκαία τη διαρκή αναθεώρηση των στρατηγικών πρόληψης και καταστολής. Ταυτόχρονα, η ανάγκη αποτελεσματικής αντιμετώπισης του φαινομένου πρέπει να συμβιβάζεται με τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των αρχών του κράτους δικαίου. Για τον λόγο αυτό, η εξέταση του νομοθετικού πλαισίου που διέπει την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος καθίσταται αναγκαία προκειμένου να αξιολογηθεί η επάρκεια και η συμβατότητά του με τις απαιτήσεις του σύγχρονου κράτους δικαίου.

2. Θεωρητικά και κανονιστικά όρια της ποινικής καταστολής

2.1 Το κράτος δικαίου ως όριο της ποινικής εξουσίας

Το κράτος δικαίου αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις αρχές των σύγχρονων δημοκρατικών πολιτευμάτων και συνιστά τον βασικό μηχανισμό περιορισμού της κρατικής εξουσίας. Η αρχή αυτή διαμορφώθηκε ιστορικά ως αντίδραση απέναντι στην αυθαίρετη άσκηση της εξουσίας και αποσκοπεί στη διασφάλιση της υπαγωγής όλων των κρατικών οργάνων στους κανόνες δικαίου, καθώς και στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Στον πυρήνα της έννοιας του κράτους δικαίου βρίσκεται η αντίληψη ότι καμία κρατική λειτουργία δεν μπορεί να ασκείται ανεξέλεγκτα και ότι κάθε επέμβαση στη σφαίρα των ατομικών ελευθεριών πρέπει να ερείδεται σε νόμιμη βάση και να υπόκειται σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο (Μανωλεδάκης, 2002, σσ. 25–30).

Η αρχή του κράτους δικαίου αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο πεδίο του ποινικού δικαίου, καθώς η ποινική εξουσία αποτελεί την εντονότερη μορφή κρατικής παρέμβασης στα δικαιώματα του ατόμου. Μέσω της ποινικής νομοθεσίας το κράτος έχει τη δυνατότητα να περιορίζει θεμελιώδη δικαιώματα, όπως η προσωπική ελευθερία, η ιδιωτική ζωή και η περιουσία, επιβάλλοντας κυρώσεις που επηρεάζουν άμεσα τη νομική και κοινωνική θέση του πολίτη. Για τον λόγο αυτό, η άσκηση της ποινικής εξουσίας δεν μπορεί να στηρίζεται αποκλειστικά στην ανάγκη προστασίας της κοινωνίας από το έγκλημα, αλλά οφείλει να διέπεται από συγκεκριμένους κανόνες και εγγυήσεις που διασφαλίζουν τη νομιμότητα και τη δικαιοκρατική της θεμελίωση (Καϊάφα-Γκμπάντι & Prittwitz, 2011, σσ. 131–145).

Στο πλαίσιο αυτό, το κράτος δικαίου λειτουργεί ως τυπικό και ουσιαστικό όριο της ποινικής καταστολής. Ως τυπικό όριο, απαιτεί η ποινική παρέμβαση να στηρίζεται σε κανόνες δικαίου που έχουν θεσπιστεί σύμφωνα με τις συνταγματικές διαδικασίες και να εφαρμόζεται από αρμόδια όργανα εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων τους. Ως ουσιαστικό όριο, επιβάλλει ο νομοθέτης και τα κρατικά όργανα να σέβονται τις θεμελιώδεις αξίες της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας και της ισότητας κατά τη διαμόρφωση και εφαρμογή της ποινικής πολιτικής. Επομένως, η αποτελεσματικότητα της καταστολής δεν αρκεί από μόνη της για να νομιμοποιήσει ένα μέτρο ποινικής επέμβασης, εάν αυτό παραβιάζει βασικές συνταγματικές αρχές ή θεμελιώδη δικαιώματα.

Η σύνδεση του κράτους δικαίου με το ποινικό δίκαιο εκδηλώνεται πρωτίστως μέσω της αρχής της νομιμότητας των εγκλημάτων και των ποινών (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), η οποία αποτελεί θεμελιώδη εγγύηση έναντι της κρατικής αυθαιρεσίας. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, κανένα πρόσωπο δεν μπορεί να τιμωρηθεί για πράξη που δεν προβλεπόταν ως αξιόποινη από νόμο πριν από την τέλεσή της, ενώ καμία ποινή δεν μπορεί να επιβληθεί χωρίς προηγούμενη νομοθετική πρόβλεψη. Η αρχή της νομιμότητας κατοχυρώνεται τόσο στο άρθρο 7 του Συντάγματος όσο και στο άρθρο 7 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και θεωρείται αναπόσπαστο στοιχείο του κράτους δικαίου (Μανωλεδάκης, 2002, σσ. 37–42).

Αντίστοιχα, στο πεδίο του ποινικοδικονομικού δικαίου το κράτος δικαίου εκφράζεται μέσω ενός πλέγματος εγγυήσεων που αποσκοπούν στην προστασία του κατηγορουμένου από αυθαίρετες επεμβάσεις των διωκτικών και δικαστικών αρχών. Η νομιμότητα των αποδεικτικών μέσων, η δικαστική εποπτεία των ανακριτικών πράξεων, το τεκμήριο αθωότητας, το δικαίωμα υπεράσπισης και η αρχή της δίκαιης δίκης αποτελούν βασικές εκφάνσεις της δικαιοκρατικής οργάνωσης της ποινικής διαδικασίας. Οι εγγυήσεις αυτές δεν αποσκοπούν στην παρεμπόδιση της απονομής της δικαιοσύνης, αλλά στη διασφάλιση ότι η αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας πραγματοποιείται με σεβασμό προς τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου (Κωνσταντινίδης & Δαλακούρας, 2014, σσ. 45–53).

Η σημασία του κράτους δικαίου καθίσταται ακόμη εντονότερη στην αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος. Η αυξημένη επικινδυνότητα των εγκληματικών οργανώσεων και οι δυσχέρειες που παρουσιάζει η διερεύνηση της δράσης τους έχουν οδηγήσει στη θέσπιση ειδικών κατασταλτικών μέτρων, τα οποία συχνά συνεπάγονται σοβαρούς περιορισμούς ατομικών δικαιωμάτων. Η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών, οι ειδικές ανακριτικές πράξεις, η χρήση προστατευόμενων μαρτύρων και οι διευρυμένες δυνατότητες παρακολούθησης αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων μέτρων. Ωστόσο, ακόμη και στις περιπτώσεις αυτές, η αρχή του κράτους δικαίου απαιτεί η εφαρμογή τους να διέπεται από σαφείς προϋποθέσεις νομιμότητας, αναγκαιότητας και αναλογικότητας, ώστε να αποτρέπεται η μετατροπή της ποινικής καταστολής σε μηχανισμό αυθαίρετης κρατικής εξουσίας (Βιδάλη, 2017, σσ. 185–192).

Κατά συνέπεια, το κράτος δικαίου δεν αποτελεί εμπόδιο στην αποτελεσματική αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος, αλλά τον αναγκαίο όρο νομιμοποίησής της.

Η προστασία της δημόσιας ασφάλειας και η καταπολέμηση των σοβαρών μορφών εγκληματικότητας οφείλουν να επιδιώκονται εντός των ορίων που θέτουν το Σύνταγμα, οι διεθνείς συμβάσεις προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και οι θεμελιώδεις αρχές της ποινικής δικαιοσύνης. Μόνον υπό τις προϋποθέσεις αυτές η ποινική καταστολή παραμένει συμβατή με τις απαιτήσεις μιας δημοκρατικής και δικαιοκρατικής πολιτείας.

2.2 Η αρχή της νομιμότητας

Η αρχή της νομιμότητας αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις πυλώνες του σύγχρονου ποινικού δικαίου και συνδέεται άρρηκτα με την ιδέα του κράτους δικαίου. Η ιστορική της διαμόρφωση υπήρξε αποτέλεσμα της ανάγκης περιορισμού της αυθαίρετης άσκησης της κρατικής εξουσίας και της προστασίας του ατόμου από απρόβλεπτες ή αναδρομικές μορφές ποινικής καταστολής. Η αρχή αυτή συμπυκνώνεται στη γνωστή λατινική διατύπωση *nullum crimen, nulla poena sine lege*, σύμφωνα με την οποία δεν υπάρχει έγκλημα ούτε ποινή χωρίς προηγούμενο νόμο. Μέσω της αρχής της νομιμότητας διασφαλίζεται ότι η ποινική εξουσία του κράτους ασκείται αποκλειστικά εντός προκαθορισμένων νομικών ορίων και ότι κανένα πρόσωπο δεν μπορεί να τιμωρηθεί για πράξη η οποία δεν είχε χαρακτηριστεί ως αξιόποινη κατά τον χρόνο τέλεσής της (Μανωλεδάκης, 2002, σσ. 37–42).

Η κατοχύρωση της αρχής της νομιμότητας αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό των σύγχρονων δημοκρατικών εννόμων τάξεων. Στην ελληνική έννομη τάξη προβλέπεται ρητά στο άρθρο 7 παρ. 1 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο έγκλημα δεν υπάρχει ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει πριν από την τέλεση της πράξης και να ορίζει τα στοιχεία της. Παράλληλα, η αρχή κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και στο άρθρο 49 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γεγονός που αναδεικνύει τον υπερεθνικό χαρακτήρα της και τη σημασία της ως θεμελιώδους εγγύησης προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η αρχή της νομιμότητας περιλαμβάνει τέσσερις επιμέρους διαστάσεις. Πρώτον, απαγορεύει την αναδρομική εφαρμογή δυσμενέστερου ποινικού νόμου (*lex praevia*). Δεύτερον, απαιτεί η ποινική απαγόρευση να θεσπίζεται αποκλειστικά με τυπικό νόμο (*lex scripta*). Τρίτον, επιβάλλει η περιγραφή της αξιόποινης πράξης να είναι σαφής και ορισμένη, ώστε ο πολίτης να μπορεί να προβλέψει ποιες συμπεριφορές επισύρουν ποινικές κυρώσεις (*lex certa*). Τέταρτον, απαγορεύει την αναλογική εφαρμογή του ποινικού νόμου σε βάρος του κατηγορουμένου (*lex stricta*). Οι επιμέρους αυτές εκφάνσεις συγκροτούν ένα

ολοκληρωμένο σύστημα εγγυήσεων που αποσκοπεί στην αποτροπή της αυθαίρετης διεύρυνσης της ποινικής ευθύνης από τον νομοθέτη ή τα δικαστήρια (Μανωλεδάκης, 2002, σσ. 39–45).

Η σημασία της αρχής της νομιμότητας καθίσταται ιδιαίτερα εμφανής στο πεδίο της αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος. Η αυξημένη κοινωνική απαξία των εγκλημάτων αυτών και η πίεση για αποτελεσματικότερη καταστολή συχνά δημιουργούν τάσεις διεύρυνσης του αξιοποίνου και ενίσχυσης των κατασταλτικών μηχανισμών. Ωστόσο, ακόμη και στις περιπτώσεις σοβαρής εγκληματικότητας, η ποινική πολιτική οφείλει να παραμένει εντός των ορίων που θέτει η αρχή της νομιμότητας. Η δημιουργία αόριστων ή υπερβολικά ευρύχωρων ποινικών διατάξεων ενδέχεται να υπονομεύσει την ασφάλεια δικαίου και να διευρύνει επικίνδυνα τα περιθώρια κρατικής παρέμβασης εις βάρος των ατομικών δικαιωμάτων (Βιδάλη, 2017, σσ. 185–192).

Η ποινική τυποποίηση της εγκληματικής οργάνωσης έχει αποτελέσει αντικείμενο έντονου θεωρητικού διαλόγου, κυρίως ως προς τη συμβατότητά της με την αρχή της νομιμότητας και τα θεμελιώδη αξιώματα του φιλελεύθερου ποινικού δικαίου. Ειδικότερα, έχει υποστηριχθεί ότι η ανάγκη αποτελεσματικότερης πρόληψης και καταστολής του οργανωμένου εγκλήματος οδήγησε τον νομοθέτη στην ποινικοποίηση συμπεριφορών που εκδηλώνονται σε ιδιαίτερα πρώιμο στάδιο της εγκληματικής δραστηριότητας, πριν ακόμη από την τέλεση συγκεκριμένων αξιόποινων πράξεων. Η επιλογή αυτή αντανακλά τη βούληση της Πολιτείας να αντιμετωπίσει προληπτικά τους κινδύνους που απορρέουν από τη συγκρότηση και λειτουργία εγκληματικών δομών, έχει όμως παράλληλα προκαλέσει προβληματισμούς σχετικά με τα όρια της ποινικής καταστολής και τον κίνδυνο διεύρυνσης της κρατικής παρέμβασης πέραν των παραδοσιακών ορίων του ποινικού δικαίου (Λίβος, 2000, σσ. 51–53). Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη σημασία αποκτά η αρχή της νομιμότητας, η οποία επιβάλλει οι ποινικές διατάξεις να είναι σαφείς, συγκεκριμένες και επαρκώς προσδιορισμένες, ώστε να αποτρέπεται η αυθαίρετη εφαρμογή τους.

Συναφώς, η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει επανειλημμένα τονίσει ότι η ποιότητα της ποινικής νομοθεσίας αποτελεί ουσιώδη προϋπόθεση για τη διασφάλιση του κράτους δικαίου. Ειδικότερα, οι ποινικές διατάξεις οφείλουν να διατυπώνονται με τρόπο που να εξασφαλίζει επαρκή σαφήνεια και προβλεψιμότητα, ώστε κάθε πολίτης να μπορεί, με βάση το γράμμα του νόμου και την

ερμηνεία που του αποδίδεται από τα αρμόδια δικαστήρια, να προβλέπει σε εύλογο βαθμό τις έννομες συνέπειες της συμπεριφοράς του. Η απαίτηση αυτή δεν εξυπηρετεί μόνο την ασφάλεια δικαίου, αλλά λειτουργεί και ως θεμελιώδης εγγύηση έναντι της αυθαίρετης ποινικής καταστολής, διασφαλίζοντας ότι η αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος πραγματοποιείται εντός των ορίων που θέτουν οι αρχές του κράτους δικαίου και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Η αρχή της νομιμότητας λειτουργεί ως θεμελιώδες όριο της ποινικής καταστολής και ως βασική εγγύηση προστασίας του ατόμου έναντι της κρατικής αυθαιρεσίας. Η σημασία της δεν περιορίζεται στη νομοθετική τυποποίηση των εγκλημάτων και των ποινών, αλλά εκτείνεται στο σύνολο της ποινικής διαδικασίας, διασφαλίζοντας ότι η επιδίωξη της αποτελεσματικής καταπολέμησης του εγκλήματος δεν οδηγεί σε αποδυνάμωση των θεμελιωδών δικαιοκρατικών εγγυήσεων. Για τον λόγο αυτό, η αρχή της νομιμότητας εξακολουθεί να αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κριτήρια αξιολόγησης κάθε μέτρου ποινικής και ποινικοδικονομικής αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος.

2.3 Η αρχή της αναλογικότητας

Η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί μία από τις σημαντικότερες εκφάνσεις του κράτους δικαίου και λειτουργεί ως θεμελιώδες κριτήριο ελέγχου της νομιμότητας των κρατικών παρεμβάσεων στα ατομικά δικαιώματα. Η σημασία της έγκειται στο γεγονός ότι επιδιώκει την εξισορρόπηση δύο εξίσου σημαντικών επιδιώξεων του δημοκρατικού κράτους: αφενός της αποτελεσματικής προστασίας του κοινωνικού συνόλου και αφετέρου της διασφάλισης των ατομικών ελευθεριών. Στο πεδίο του ποινικού δικαίου και της ποινικής δικονομίας η αρχή της αναλογικότητας αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς η άσκηση της ποινικής εξουσίας συνεπάγεται συχνά σοβαρούς περιορισμούς θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως η προσωπική ελευθερία, η ιδιωτική ζωή, το απόρρητο των επικοινωνιών και το δικαίωμα στην περιουσία.

Στην ελληνική έννομη τάξη η αρχή της αναλογικότητας κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 25 παρ. 1 εδ. δ' του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν να επιβληθούν στα συνταγματικά δικαιώματα πρέπει να προβλέπονται από τον νόμο και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας. Παράλληλα, η αρχή αυτή αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εφαρμόζεται συστηματικά στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως κριτήριο

αξιολόγησης της συμβατότητας κρατικών μέτρων με τα δικαιώματα που προστατεύονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Η θεωρία και η νομολογία έχουν διαμορφώσει τρία βασικά στάδια ελέγχου της αναλογικότητας. Αρχικά εξετάζεται η καταλληλότητα του μέτρου, δηλαδή κατά πόσο το συγκεκριμένο μέτρο είναι πρόσφορο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Στη συνέχεια αξιολογείται η αναγκαιότητά του, δηλαδή αν υπάρχει άλλο εξίσου αποτελεσματικό αλλά λιγότερο επαχθές μέσο για την επίτευξη του ίδιου αποτελέσματος. Τέλος, εξετάζεται η αναλογικότητα υπό στενή έννοια, δηλαδή αν η βαρύτητα της επέμβασης στο δικαίωμα βρίσκεται σε εύλογη σχέση με τη σπουδαιότητα του σκοπού που επιδιώκεται. Μέσω αυτής της τριπλής δοκιμασίας επιδιώκεται η αποτροπή υπέρμετρων περιορισμών των δικαιωμάτων του ατόμου και η διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ ελευθερίας και ασφάλειας (Μανωλεδάκης, 2002, σσ. 57–61).

Στο πεδίο της ποινικής καταστολής η αρχή της αναλογικότητας λειτουργεί ως ουσιαστικό όριο τόσο κατά τη θέσπιση όσο και κατά την εφαρμογή των ποινικών κυρώσεων. Ο νομοθέτης οφείλει να επιλέγει μέτρα και ποινές που βρίσκονται σε εύλογη αντιστοιχία προς τη βαρύτητα της αξιόποινης πράξης και την προσβολή του προστατευόμενου έννομου αγαθού, ενώ τα δικαστήρια καλούνται να εξατομικεύουν την ποινική μεταχείριση με γνώμονα τις ιδιαίτερες περιστάσεις κάθε υπόθεσης. Η υπέρμετρη αυστηροποίηση των ποινών ή η αδικαιολόγητη διεύρυνση της ποινικής καταστολής ενδέχεται να προσκρούει στις απαιτήσεις της αναλογικότητας και να υπονομεύει τη νομιμοποίηση της ποινικής εξουσίας.

Η σημασία της αρχής καθίσταται ακόμη εντονότερη στην αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος. Η σοβαρότητα των σχετικών εγκλημάτων και οι δυσχέρειες που παρουσιάζει η αποκάλυψη και εξάρθρωση των εγκληματικών οργανώσεων έχουν οδηγήσει στη θέσπιση ειδικών ποινικοδικονομικών μέτρων, τα οποία συνεπάγονται σημαντικές επεμβάσεις σε συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα. Η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών, οι ειδικές ανακριτικές πράξεις, η διείδυση ανακριτικών υπαλλήλων σε εγκληματικές οργανώσεις, η ηλεκτρονική επιτήρηση και η χρήση προστατευόμενων μαρτύρων αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα μέτρων που περιορίζουν ατομικές ελευθερίες με σκοπό την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση της οργανωμένης εγκληματικότητας (Λίβος, 2007, σσ. 91–108).

Η νομιμοποίηση των μέτρων αυτών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας. Η εφαρμογή τους μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο όταν αφορά ιδιαίτερα σοβαρές μορφές εγκληματικότητας, όταν προβλέπεται από σαφές νομοθετικό πλαίσιο και όταν συνοδεύεται από επαρκείς δικαστικές εγγυήσεις. Σε διαφορετική περίπτωση, υφίσταται ο κίνδυνος η αναγκαία καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος να οδηγήσει σε υπέρμετρη διεύρυνση της κρατικής εξουσίας και σε αποδυνάμωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου. Για τον λόγο αυτό, η αναλογικότητα λειτουργεί ως βασικό κριτήριο αξιολόγησης της συνταγματικότητας και της νομιμότητας των ειδικών μέτρων καταστολής (Βιδάλη, 2017, σσ. 185–192).

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει διαμορφώσει σταθερά την αρχή ότι οι περιορισμοί θεμελιωδών δικαιωμάτων, ακόμη και όταν επιβάλλονται για λόγους δημόσιας ασφάλειας ή για την καταπολέμηση σοβαρών μορφών εγκληματικότητας, πρέπει να ανταποκρίνονται σε επιτακτική κοινωνική ανάγκη και να τηρούν την αρχή της αναλογικότητας. Ειδικότερα, τα κρατικά μέτρα οφείλουν να είναι κατάλληλα και αναγκαία για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, χωρίς να επιβάλλουν δυσανάλογες επεμβάσεις στα ατομικά δικαιώματα και τις ελευθερίες των πολιτών. Η προσέγγιση αυτή αναδεικνύει ότι η αποτελεσματική αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος δεν μπορεί να πραγματοποιείται εις βάρος των θεμελιωδών εγγυήσεων του κράτους δικαίου, αλλά οφείλει να συμβιβάζεται με τον σεβασμό των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Στο πλαίσιο αυτό, η αρχή της αναλογικότητας λειτουργεί ως θεμελιώδης μηχανισμός ελέγχου της κρατικής εξουσίας και ως ουσιαστική εγγύηση προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων. Μέσω της εφαρμογής της διασφαλίζεται ότι τα ποινικά και ποινικοδικονομικά μέτρα που λαμβάνονται για την πρόληψη και καταστολή του οργανωμένου εγκλήματος παραμένουν εντός των ορίων που θέτει το κράτος δικαίου, αποτρέποντας φαινόμενα υπέρμετρης ή αυθαίρετης καταστολής. Κατ' αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η αναγκαία ισορροπία ανάμεσα στην προστασία της κοινωνίας από σοβαρές απειλές και στη διαφύλαξη των θεμελιωδών ελευθεριών που αποτελούν τον πυρήνα ενός δημοκρατικού πολιτεύματος.

2.4 Η αρχή της δίκαιης δίκης και τα δικαιώματα του κατηγορουμένου

Η αρχή της δίκαιης δίκης αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις πυλώνες του κράτους δικαίου και βασική εγγύηση προστασίας του ατόμου έναντι της κρατικής ποινικής εξουσίας. Η σημασία της έγκειται στο γεγονός ότι διασφαλίζει πως η ποινική διαδικασία δεν αποσκοπεί αποκλειστικά στην αποκάλυψη και καταστολή του εγκλήματος, αλλά και στην προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου κατά τη διάρκεια της ποινικής δίωξης και της δικαστικής κρίσης. Η δίκαιη δίκη αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και κατοχυρώνεται τόσο στο άρθρο 20 του Συντάγματος όσο και στο άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο έχει διαμορφώσει ένα ολοκληρωμένο σύστημα δικονομικών εγγυήσεων μέσω της πλούσιας νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Η αρχή της δίκαιης δίκης αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για τη νομιμοποίηση της ποινικής καταστολής σε ένα δημοκρατικό κράτος δικαίου, καθώς η επιβολή ποινικών κυρώσεων προϋποθέτει την τήρηση διαδικασιών που διασφαλίζουν ουσιαστικά τα δικαιώματα του κατηγορουμένου και τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η ποινική διαδικασία δεν περιορίζεται στον ρόλο ενός τεχνικού μηχανισμού εφαρμογής του ποινικού δικαίου, αλλά λειτουργεί ως θεσμικό πλαίσιο εντός του οποίου επιδιώκεται η ισορροπία μεταξύ της απονομής της δικαιοσύνης και της προστασίας των ατομικών ελευθεριών (Κωνσταντινίδης & Δαλακούρας, 2014, σσ. 45–53). Κεντρική έκφανση της αρχής αυτής αποτελεί το δικαίωμα υπεράσπισης, το οποίο κατοχυρώνει τη δυνατότητα του κατηγορουμένου να συμμετέχει ενεργά και αποτελεσματικά στη διαδικασία που καθορίζει την ποινική του ευθύνη. Στο περιεχόμενό του εντάσσονται η έγκαιρη και πλήρης ενημέρωση για τη φύση και τους λόγους της κατηγορίας, η πρόσβαση στη δικογραφία, η δυνατότητα παροχής εξηγήσεων και προβολής ισχυρισμών, η εξέταση μαρτύρων, καθώς και η συνδρομή συνηγόρου της επιλογής του ή διορισμένου από το κράτος όπου αυτό απαιτείται. Οι εγγυήσεις αυτές αποσκοπούν στη διασφάλιση της ουσιαστικής ισότητας των διαδίκων και στην αποτροπή φαινομένων δικονομικής ανισότητας, συμβάλλοντας καθοριστικά στη δίκαιη και αμερόληπτη απονομή της ποινικής δικαιοσύνης (Κωνσταντινίδης & Δαλακούρας, 2014, σσ. 54–67).

Στενά συνδεδεμένη με το δικαίωμα υπεράσπισης είναι η αρχή της ισότητας των όπλων (*equality of arms*), η οποία αποτελεί βασικό στοιχείο της δίκαιης δίκης κατά τη νομολογία

του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, κάθε διάδικος πρέπει να διαθέτει εύλογη δυνατότητα να παρουσιάσει τη θέση του υπό συνθήκες που δεν τον θέτουν σε ουσιωδώς μειονεκτική θέση έναντι του αντιδίκου του. Στην ποινική διαδικασία η αρχή αποκτά ιδιαίτερη σημασία λόγω της εγγενούς ανισότητας μεταξύ του κατηγορουμένου και του κράτους, το οποίο διαθέτει ισχυρούς ερευνητικούς και κατασταλτικούς μηχανισμούς. Για τον λόγο αυτό, η παροχή επαρκών δικαιωμάτων υπεράσπισης λειτουργεί ως αναγκαίο αντιστάθμισμα στην υπεροχή των κρατικών αρχών.

Θεμελιώδης εγγύηση της δίκαιης δίκης αποτελεί επίσης η ανεξαρτησία και αμεροληψία του δικαστηρίου. Η ποινική ευθύνη ενός προσώπου μπορεί να κριθεί μόνο από δικαστήριο που λειτουργεί ανεξάρτητα από εξωτερικές επιρροές και χωρίς προκατάληψη ως προς την έκβαση της υπόθεσης. Η αμεροληψία διακρίνεται σε υποκειμενική και αντικειμενική. Η πρώτη αφορά την προσωπική στάση των δικαστών απέναντι στους διαδίκους, ενώ η δεύτερη σχετίζεται με τη διαμόρφωση τέτοιων θεσμικών εγγυήσεων ώστε να αποκλείεται κάθε εύλογη αμφιβολία ως προς την ουδετερότητα του δικαστηρίου. Η εμπιστοσύνη των πολιτών στην απονομή της δικαιοσύνης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη διασφάλιση των δύο αυτών μορφών αμεροληψίας.

Σημαντική έκφανση της δίκαιης δίκης αποτελεί ακόμη το τεκμήριο αθωότητας, σύμφωνα με το οποίο κάθε κατηγορούμενος θεωρείται αθώος μέχρι να αποδειχθεί νόμιμα η ενοχή του. Το τεκμήριο αθωότητας δεν αποτελεί απλώς δικονομικό κανόνα απόδειξης, αλλά θεμελιώδη αρχή που διέπει το σύνολο της ποινικής διαδικασίας και επιβάλλει στις κρατικές αρχές να αντιμετωπίζουν τον κατηγορούμενο ως αθώο μέχρι την έκδοση αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης. Η αρχή αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία σε υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος, όπου η έντονη κοινωνική απαξία των σχετικών πράξεων και η δημοσιότητα που συχνά λαμβάνουν οι υποθέσεις ενδέχεται να επηρεάσουν τη δημόσια εικόνα του κατηγορουμένου πριν ακόμη ολοκληρωθεί η δικαστική διαδικασία.

Οι εγγυήσεις της δίκαιης δίκης δοκιμάζονται συχνά στο πεδίο της αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος. Η ανάγκη αποτελεσματικής διερεύνησης ιδιαίτερα σύνθετων εγκληματικών δραστηριοτήτων έχει οδηγήσει στη χρήση ειδικών αποδεικτικών μέσων και ανακριτικών τεχνικών, όπως οι μυστικές παρακολουθήσεις, οι ειδικές ανακριτικές πράξεις και οι προστατευόμενοι μάρτυρες. Παρότι τα μέτρα αυτά εξυπηρετούν σημαντικούς σκοπούς δημόσιας ασφάλειας, η εφαρμογή τους δεν μπορεί να οδηγεί σε αποδυνάμωση των

θεμελιωδών δικονομικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου. Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει επανειλημμένα τονίσει ότι ακόμη και στις υποθέσεις σοβαρής εγκληματικότητας η διασφάλιση της δίκαιης δίκης παραμένει αδιαπραγμάτευτη και δεν μπορεί να θυσιάζεται στο όνομα της αποτελεσματικότητας της καταστολής (Χλούπης, 2016, σσ. 1231–1247).

Η αρχή της δίκαιης δίκης και τα δικαιώματα του κατηγορουμένου αποτελούν ουσιώδη στοιχεία του κράτους δικαίου και θεμελιώδεις περιορισμούς της ποινικής εξουσίας. Μέσω του δικαιώματος υπεράσπισης, της ισότητας των όπλων, της ανεξαρτησίας και αμεροληψίας του δικαστηρίου, καθώς και του τεκμηρίου αθωότητας, διασφαλίζεται ότι η ποινική διαδικασία παραμένει συμβατή με τις απαιτήσεις της δημοκρατικής νομιμότητας και του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Οι εγγυήσεις αυτές αποκτούν ιδιαίτερη σημασία στην αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος, όπου η αυξημένη ανάγκη αποτελεσματικής καταστολής δεν μπορεί να δικαιολογήσει την υποχώρηση των βασικών αρχών της δίκαιης δίκης.

2.5 Η ηθική νομιμοποίηση της ποινικής καταστολής

Η ποινική καταστολή δεν αποτελεί μόνο νομικό αλλά και ηθικό ζήτημα, καθώς συνδέεται άμεσα με τη δυνατότητα του κράτους να επιβάλλει περιορισμούς σε θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες των πολιτών. Η επιβολή ποινών, η στέρηση της ελευθερίας, η επιτήρηση και οι λοιπές μορφές κρατικής παρέμβασης δεν μπορούν να δικαιολογηθούν αποκλειστικά από τη νομοθετική τους πρόβλεψη, αλλά απαιτούν και ηθική νομιμοποίηση. Στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού κράτους δικαίου, η άσκηση της ποινικής εξουσίας οφείλει να στηρίζεται σε αρχές που υπερβαίνουν τη στενή έννοια της νομιμότητας και συνδέονται με τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας και της δικαιοσύνης. Για τον λόγο αυτό, η ποινική καταστολή θεωρείται θεμιτή μόνο όταν υπηρετεί σκοπούς που αναγνωρίζονται ως κοινωνικά αναγκαίοι και εφαρμόζεται με τρόπο συμβατό προς τις θεμελιώδεις αξίες της δημοκρατικής πολιτείας (Μανωλεδάκης, 2002, σσ. 15–22).

Η προβληματική της ηθικής νομιμοποίησης της ποινής απασχόλησε διαχρονικά τη φιλοσοφία του δικαίου και την ποινική θεωρία. Οι κλασικές θεωρίες περί ανταπόδοσης υποστηρίζουν ότι η επιβολή της ποινής δικαιολογείται ως ηθική αντίδραση της έννομης τάξης απέναντι στην προσβολή που προκαλεί το έγκλημα. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, η ποινή αποτελεί έκφραση δικαιοσύνης και αποκατάστασης της διαταραχθείσας έννομης

τάξης. Αντίθετα, οι θεωρίες πρόληψης εστιάζουν στη χρησιμότητα της ποινής, θεωρώντας ότι ο βασικός σκοπός της είναι η αποτροπή μελλοντικών εγκλημάτων, είτε μέσω της γενικής πρόληψης είτε μέσω της ειδικής πρόληψης του ίδιου του δράστη. Στη σύγχρονη ποινική θεωρία επικρατεί η άποψη ότι η ποινή αντλεί τη νομιμοποίησή της από έναν συνδυασμό στοιχείων ανταπόδοσης και πρόληψης, υπό την προϋπόθεση ότι δεν παραβιάζονται τα όρια που θέτει η προστασία της ανθρώπινης αξίας.

Η ηθική διάσταση της ποινικής καταστολής αποκτά ιδιαίτερη σημασία όταν εξετάζεται η τάση αυστηροποίησης της ποινικής πολιτικής. Η κοινωνική απαίτηση για αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση σοβαρών μορφών εγκληματικότητας, όπως το οργανωμένο έγκλημα και η τρομοκρατία, οδηγεί συχνά στη θέσπιση αυστηρότερων ποινών και στην ενίσχυση των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους. Ωστόσο, η αυστηροποίηση αυτή δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα ούτε αποτελεί από μόνη της στοιχείο δικαιοσύνης. Όπως επισημαίνεται στη θεωρία, η ποινική πολιτική δεν μπορεί να στηρίζεται αποκλειστικά στην αυξανόμενη κοινωνική ανασφάλεια ή στην επιθυμία παραδειγματικής τιμωρίας, αλλά οφείλει να αξιολογείται με βάση την αναγκαιότητα, την αποτελεσματικότητα και τη συμβατότητά της προς τις θεμελιώδεις αρχές του κράτους δικαίου (Βιδάλη, 2017, σσ. 185–192).

Η ηθική νομιμοποίηση της ποινικής καταστολής προϋποθέτει, πρωτίστως, την ύπαρξη πραγματικού και σοβαρού κοινωνικού κινδύνου που δικαιολογεί την κρατική παρέμβαση. Επιπλέον, απαιτεί η παρέμβαση αυτή να περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο μέτρο και να μην οδηγεί σε υπέρμετρες θυσίες ατομικών δικαιωμάτων. Η ποινή δεν μπορεί να μετατρέπεται σε μέσο συμβολικής ή πολιτικής διαχείρισης του εγκλήματος ούτε να χρησιμοποιείται ως εργαλείο ικανοποίησης του κοινωνικού αισθήματος ανασφάλειας. Αντίθετα, οφείλει να υπηρετεί σαφώς προσδιορισμένους σκοπούς προστασίας των έννομων αγαθών και κοινωνικής ειρήνης, διατηρώντας πάντοτε τον σεβασμό προς την αξία του ανθρώπου ως θεμελιώδη αρχή της έννομης τάξης.

Ιδιαίτερη βαρύτητα αποκτούν τα ζητήματα αυτά στο πεδίο της αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος, όπου η σοβαρότητα των σχετικών αξιόποινων πράξεων και η αυξημένη επικινδυνότητα των εγκληματικών οργανώσεων συχνά δικαιολογούν την υιοθέτηση ενισχυμένων μέτρων καταστολής και ειδικών δικονομικών μηχανισμών. Ωστόσο, η διεύρυνση των αρμοδιοτήτων των διωκτικών αρχών και η εφαρμογή

εξαιρετικών μέτρων δεν στερούνται κινδύνων, καθώς ενδέχεται να οδηγήσουν σε περιορισμό θεμελιωδών εγγυήσεων του ποινικού συστήματος και σε υποχώρηση δικαιωμάτων που αποτελούν βασικά στοιχεία του κράτους δικαίου. Για τον λόγο αυτό, η νομιμοποίηση των μέτρων αυτών δεν εξαρτάται αποκλειστικά από την αποτελεσματικότητά τους, αλλά και από τη συμβατότητά τους με τις αρχές της νομιμότητας, της αναλογικότητας και της δίκαιης δίκης (Χλούπης, 2016, σσ. 1231–1247). Στο ίδιο πλαίσιο, έχει διατυπωθεί ο προβληματισμός ότι η συνεχής ενίσχυση των μηχανισμών ασφάλειας μπορεί να οδηγήσει στη διαμόρφωση ενός «δικαίου της ασφάλειας», στο οποίο η προστασία της κοινωνίας ανάγεται σε υπέρτατο σκοπό, με αποτέλεσμα τη σταδιακή αποδυνάμωση των παραδοσιακών εγγυήσεων του ποινικού δικαίου. Μια τέτοια εξέλιξη ενδέχεται να μετατοπίσει το κέντρο βάρους της ποινικής δικαιοσύνης από την προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου προς ένα περισσότερο προληπτικό και κατασταλτικό μοντέλο αντιμετώπισης της εγκληματικότητας. Ως εκ τούτου, η ηθική και νομική αξιολόγηση της ποινικής πολιτικής παραμένει αναγκαία ακόμη και στις περιπτώσεις σοβαρών εγκλημάτων υψηλής κοινωνικής απαξίας, όπως το οργανωμένο έγκλημα, προκειμένου να διασφαλίζεται η ισορροπία μεταξύ της συλλογικής ασφάλειας και της προστασίας των θεμελιωδών ελευθεριών.

Η ηθική νομιμοποίηση της ποινικής καταστολής δεν εξαντλείται στη νομοθετική πρόβλεψη των ποινικών κυρώσεων ούτε στην αποτελεσματικότητα των κατασταλτικών μέτρων. Προϋποθέτει τη διαρκή αξιολόγηση της αναγκαιότητας και της δικαιολογητικής τους βάσης υπό το πρίσμα των αρχών του κράτους δικαίου και του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η αυστηροποίηση της ποινικής πολιτικής παραμένει θεμιτή μόνο όταν υπηρετεί πραγματικές ανάγκες προστασίας της κοινωνίας, στηρίζεται σε επαρκή τεκμηρίωση και δεν οδηγεί σε υπέρμετρους περιορισμούς των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Υπό τις προϋποθέσεις αυτές, η ποινική καταστολή μπορεί να διατηρεί τόσο τη νομική όσο και την ηθική της νομιμοποίηση σε ένα δημοκρατικό κράτος δικαίου.

3. Το ελληνικό ποινικό και ποινικοδικονομικό πλαίσιο αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος

3.1 Η εγκληματική οργάνωση στο ελληνικό ποινικό δίκαιο

Η ποινική αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος στην ελληνική έννομη τάξη στηρίζεται πρωτίστως στη διάταξη του άρθρου 187 του Ποινικού Κώδικα, η οποία τυποποιεί το έγκλημα της εγκληματικής οργάνωσης. Η διάταξη αυτή αποτελεί το βασικό νομοθετικό εργαλείο καταπολέμησης των οργανωμένων μορφών εγκληματικότητας και ενσωματώνει τις σύγχρονες διεθνείς και ευρωπαϊκές κατευθύνσεις που επιδιώκουν την πρόληψη και καταστολή της δράσης οργανωμένων εγκληματικών σχηματισμών ήδη από το στάδιο της συγκρότησης και λειτουργίας τους. Η εισαγωγή της συγκεκριμένης ρύθμισης συνδέεται με τη διαπίστωση ότι οι παραδοσιακοί κανόνες περί συμμετοχής και συναυτουργίας δεν επαρκούσαν για την αποτελεσματική αντιμετώπιση σύνθετων εγκληματικών δομών με διαρκή παρουσία και αυξημένη επιχειρησιακή δυνατότητα (Λίβος, 2007, σσ. 23–28).

Σύμφωνα με το άρθρο 187 ΠΚ, ως εγκληματική οργάνωση νοείται η δομημένη και με διαρκή δράση ομάδα τριών ή περισσότερων προσώπων, η οποία επιδιώκει την τέλεση περισσότερων κακουργημάτων που προβλέπονται από τον νόμο. Από τη διατύπωση της διάταξης προκύπτει ότι για τη στοιχειοθέτηση του εγκλήματος απαιτείται η συνδρομή συγκεκριμένων προϋποθέσεων, οι οποίες αφορούν τόσο τη δομή και τη διάρκεια της ομάδας όσο και τον εγκληματικό σκοπό που επιδιώκεται μέσω της δράσης της. Η διάταξη δεν απαιτεί την τέλεση συγκεκριμένου εγκλήματος για τη θεμελίωση της ποινικής ευθύνης, αλλά αρκείται στη συγκρότηση ή συμμετοχή σε οργανωμένο σχηματισμό που εμφανίζει τα χαρακτηριστικά που ορίζει ο νόμος.

Βασικό στοιχείο της έννοιας της εγκληματικής οργάνωσης αποτελεί η ύπαρξη δομημένης ομάδας. Η απαίτηση αυτή σημαίνει ότι δεν αρκεί μία περιστασιακή ή ευκαιριακή σύμπραξη προσώπων για την τέλεση εγκληματικών πράξεων, αλλά απαιτείται συγκεκριμένος βαθμός οργάνωσης και λειτουργικής συνοχής μεταξύ των μελών της ομάδας. Η ύπαρξη καταμερισμού ρόλων, συντονισμένης δράσης ή εσωτερικής διάρθρωσης συνιστά κρίσιμο στοιχείο διαφοροποίησης της εγκληματικής οργάνωσης από άλλες μορφές συμμετοχικής εγκληματικότητας. Όπως επισημαίνεται στη θεωρία, η έννοια της δομημένης ομάδας δεν

προϋποθέτει αυστηρή ιεραρχική οργάνωση, αλλά ένα ελάχιστο επίπεδο σταθερότητας και συντονισμού που επιτρέπει τη διαρκή λειτουργία της ομάδας (Χλούπης, 2020, σσ. 536–548).

Ιδιαίτερη σημασία για τη θεμελίωση της έννοιας της εγκληματικής οργάνωσης έχει η απαίτηση της διαρκούς δράσης της, η οποία λειτουργεί ως βασικό κριτήριο διάκρισής της από τις περιστασιακές συμπράξεις προσώπων που συγκροτούνται αποκλειστικά για την τέλεση ενός μεμονωμένου εγκλήματος. Η διάρκεια δεν προσδιορίζεται από κάποιο ελάχιστο χρονικό όριο, αλλά συνδέεται κυρίως με τη σταθερότητα της οργανωτικής δομής και την πρόθεση των μελών να συνεχίσουν τη συνεργασία τους στο πλαίσιο μιας ευρύτερης εγκληματικής δραστηριότητας. Επομένως, κρίσιμο στοιχείο δεν είναι ο χρόνος λειτουργίας της ομάδας, αλλά η προοπτική συνέχισης της δράσης της και η ύπαρξη σχεδίου που υπερβαίνει την τέλεση μίας μόνο αξιόποινης πράξης (Χλούπης, 2020, σσ. 536–548). Παράλληλα, καθοριστικό γνώρισμα της εγκληματικής οργάνωσης αποτελεί ο ειδικός εγκληματικός σκοπός της, καθώς η συγκρότηση και λειτουργία της πρέπει να αποβλέπει στην τέλεση περισσότερων κακουργημάτων. Το στοιχείο αυτό αναδεικνύει τον προληπτικό προσανατολισμό της σχετικής ποινικής ρύθμισης, δεδομένου ότι η κρατική παρέμβαση ενεργοποιείται ήδη από το στάδιο της οργάνωσης και προετοιμασίας της εγκληματικής δραστηριότητας, χωρίς να απαιτείται η ολοκλήρωση των επιδιωκόμενων εγκλημάτων. Με τον τρόπο αυτό, ο νομοθέτης επιδιώκει να αποτρέψει την ανάπτυξη και παγίωση οργανωμένων εγκληματικών δομών, υιοθετώντας μια προσέγγιση που αντανάκλα τη σύγχρονη τάση ενίσχυσης της προληπτικής λειτουργίας του ποινικού δικαίου απέναντι σε μορφές εγκληματικότητας οι οποίες θεωρούνται ιδιαίτερα επικίνδυνες για τη δημόσια ασφάλεια και την κοινωνική ειρήνη (Λίβος, 2007, σσ. 23–28).

Η διαμόρφωση του άρθρου 187 ΠΚ επηρεάστηκε σημαντικά από τις διεθνείς εξελίξεις στον τομέα της καταπολέμησης του οργανωμένου εγκλήματος και ιδίως από τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος του 2000 (Σύμβαση του Παλέρμο). Ο ορισμός της οργανωμένης εγκληματικής ομάδας που περιλαμβάνεται στο άρθρο 2 της Σύμβασης παρουσιάζει ουσιώδεις ομοιότητες με τη διατύπωση του ελληνικού νόμου, καθώς και στις δύο περιπτώσεις κεντρικά στοιχεία αποτελούν η δομημένη μορφή της ομάδας, η διάρκεια της δράσης της και ο σκοπός τέλεσης σοβαρών εγκλημάτων. Η επιρροή αυτή καταδεικνύει την προσπάθεια εναρμόνισης της ελληνικής νομοθεσίας με τα

διεθνή πρότυπα αντιμετώπισης της οργανωμένης εγκληματικότητας (Χλούπης, 2019, σσ. 280–299).

Παρά τη σημασία της διάταξης, η εφαρμογή της έχει αποτελέσει αντικείμενο έντονου θεωρητικού προβληματισμού. Ένα από τα βασικά ζητήματα αφορά τη μετατόπιση της ποινικής παρέμβασης σε ιδιαίτερα πρώιμο στάδιο, καθώς τιμωρείται η συμμετοχή σε οργανωμένη εγκληματική δομή ακόμη και πριν από την τέλεση συγκεκριμένων εγκλημάτων. Η εξέλιξη αυτή έχει συνδεθεί με τη γενικότερη τάση διεύρυνσης της προληπτικής λειτουργίας του ποινικού δικαίου και έχει προκαλέσει συζητήσεις ως προς τη συμβατότητά της με τις αρχές της νομιμότητας, της αναλογικότητας και του ποινικού δικαίου της πράξης (Βιδάλη, 2017, σσ. 185–192).

Παράλληλα, η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων έχει συμβάλει ουσιαστικά στην ερμηνεία των επιμέρους στοιχείων της εγκληματικής οργάνωσης. Ιδιαίτερη έμφαση έχει δοθεί στη διαπίστωση της οργανωμένης δομής και της διάρκειας της δράσης της ομάδας, καθώς και στη διάκριση μεταξύ εγκληματικής οργάνωσης και απλής συμμορίας. Η νομολογιακή προσέγγιση επιχειρεί να διασφαλίσει ότι η εφαρμογή της διάταξης περιορίζεται σε περιπτώσεις πραγματικά οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας και δεν επεκτείνεται αδικαιολόγητα σε μορφές περιστασιακής εγκληματικής συνεργασίας.

Το άρθρο 187 ΠΚ αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της ελληνικής ποινικής πολιτικής κατά του οργανωμένου εγκλήματος. Η σημασία του έγκειται στην παροχή ενός αποτελεσματικού εργαλείου πρόληψης και καταστολής των οργανωμένων εγκληματικών σχηματισμών, αλλά ταυτόχρονα αναδεικνύει κρίσιμα ζητήματα σχετικά με τα όρια της ποινικής παρέμβασης σε ένα δημοκρατικό κράτος δικαίου. Τα ζητήματα αυτά αποκτούν ιδιαίτερη σημασία κατά την εξέταση των ειδικών δικονομικών μέτρων που προβλέπονται για τη διερεύνηση και καταστολή της οργανωμένης εγκληματικότητας.

3.2 Ειδικές ανακριτικές πράξεις

Η διερεύνηση και η απόδειξη των εγκλημάτων που συνδέονται με τη δράση οργανωμένων εγκληματικών οργανώσεων παρουσιάζουν σημαντικές ιδιαιτερότητες σε σύγκριση με τις συνήθεις μορφές εγκληματικότητας. Η μυστικότητα που χαρακτηρίζει τη λειτουργία των εγκληματικών ομάδων, η χρήση προηγμένων τεχνολογικών μέσων, η ύπαρξη αυστηρών εσωτερικών κανόνων και η δυσχέρεια συλλογής αποδεικτικών στοιχείων καθιστούν συχνά

ανεπαρκή τα παραδοσιακά μέσα ποινικής διερεύνησης. Για τον λόγο αυτό, ο Έλληνας νομοθέτης, ακολουθώντας τις διεθνείς και ευρωπαϊκές τάσεις αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος, έχει θεσπίσει ένα σύνολο ειδικών ανακριτικών πράξεων που αποσκοπούν στη διευκόλυνση της αποκάλυψης και εξάρθρωσης εγκληματικών οργανώσεων (Λίβος, 2007, σσ. 91–108).

Οι ειδικές ανακριτικές πράξεις αποτελούν εξαιρετικά αποδεικτικά μέσα, τα οποία επιτρέπουν στις διωκτικές και ανακριτικές αρχές να συλλέγουν πληροφορίες και αποδεικτικά στοιχεία με τρόπους που αποκλίνουν από τις συνήθεις δικονομικές διαδικασίες. Η νομοθετική καθιέρωσή τους στηρίζεται στην παραδοχή ότι οι παραδοσιακές ανακριτικές μέθοδοι δεν επαρκούν πάντοτε για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των οργανωμένων μορφών εγκληματικότητας, ιδίως όταν οι εγκληματικές δραστηριότητες εκδηλώνονται σε περιβάλλοντα αυξημένης μυστικότητας και επιχειρησιακής οργάνωσης. Ωστόσο, η ιδιαιτερότητα των μέτρων αυτών συνδέεται με το γεγονός ότι συνεπάγονται σημαντικούς περιορισμούς ατομικών δικαιωμάτων, γεγονός που καθιστά αναγκαία τη θέσπιση αυστηρών προϋποθέσεων εφαρμογής τους.

Οι ειδικές ανακριτικές πράξεις αποτελούν βασικό εργαλείο για τη διερεύνηση και καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος, καθώς επιτρέπουν στις διωκτικές αρχές να αποκτούν πληροφορίες και αποδεικτικά στοιχεία που συχνά δεν είναι δυνατόν να συλλεχθούν με τις συνήθεις ανακριτικές μεθόδους. Στις σημαντικότερες μορφές τους περιλαμβάνονται η συγκαλυμμένη δράση ανακριτικών υπαλλήλων, η ελεγχόμενη μεταφορά παράνομων αντικειμένων (controlled delivery), η καταγραφή δραστηριοτήτων ή επικοινωνιών με τεχνικά μέσα, καθώς και η διείσδυση σε εγκληματικές οργανώσεις με σκοπό τη διερεύνηση της δομής, της λειτουργίας και των παράνομων δραστηριοτήτων τους (Λίβος, 2007, σσ. 95–103). Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο θεσμός της συγκαλυμμένης δράσης ανακριτικών υπαλλήλων, μέσω του οποίου ειδικά εξουσιοδοτημένα πρόσωπα δύνανται να εμφανίζονται ως μέλη ή συνεργάτες εγκληματικών ομάδων προκειμένου να συλλέξουν κρίσιμες πληροφορίες και να αποκαλύψουν τον τρόπο λειτουργίας τους. Η μέθοδος αυτή θεωρείται ιδιαίτερα αποτελεσματική στην αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος, καθώς παρέχει πρόσβαση σε πληροφορίες που υπό κανονικές συνθήκες θα παρέμεναν απρόσιτες για τις αρχές. Παρά τα σημαντικά πλεονεκτήματά της, η εφαρμογή της εγείρει σοβαρούς προβληματισμούς ως προς τα όρια της κρατικής παρέμβασης, ιδίως

όταν ανακύπτει ο κίνδυνος τα κρατικά όργανα να μην περιορίζονται στην αποκάλυψη ήδη υφιστάμενης εγκληματικής δραστηριότητας, αλλά να συμβάλλουν, άμεσα ή έμμεσα, στην πρόκληση ή υποκίνηση αξιόποινων πράξεων, γεγονός που καθιστά αναγκαία την αυστηρή τήρηση των εγγυήσεων του κράτους δικαίου και των αρχών της δίκαιης δίκης (Χλούπης, 2016, σσ. 1231–1247).

Παρόμοιο προβληματισμό προκαλεί και η χρήση τεχνικών μέσων παρακολούθησης και καταγραφής. Η συλλογή αποδεικτικών στοιχείων μέσω ηλεκτρονικής επιτήρησης ή μυστικής καταγραφής συνομιλιών μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά στη διαλεύκανση υποθέσεων οργανωμένου εγκλήματος, ταυτόχρονα όμως συνεπάγεται σοβαρή επέμβαση στο δικαίωμα ιδιωτικής ζωής και στο απόρρητο των επικοινωνιών. Για τον λόγο αυτό, η νομιμότητα της εφαρμογής των μέτρων αυτών εξαρτάται από την τήρηση αυστηρών δικονομικών εγγυήσεων και από τη δικαστική εποπτεία της χρήσης τους.

Η θεωρία έχει επισημάνει ότι οι ειδικές ανακριτικές πράξεις συνιστούν χαρακτηριστικό παράδειγμα της μετατόπισης της ποινικής διαδικασίας προς περισσότερο προληπτικές μορφές κρατικής παρέμβασης. Η δυνατότητα συλλογής πληροφοριών σε πρώιμα στάδια της εγκληματικής δραστηριότητας επιτρέπει την αποτελεσματικότερη πρόληψη και καταστολή σοβαρών εγκλημάτων, αλλά παράλληλα αυξάνει τον κίνδυνο περιορισμού θεμελιωδών δικαιωμάτων χωρίς επαρκή δικαιολογητική βάση. Για τον λόγο αυτό, η εφαρμογή των ειδικών ανακριτικών πράξεων πρέπει να αξιολογείται υπό το πρίσμα των αρχών της νομιμότητας, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας (Βιδάλη, 2017, σσ. 185–192).

Καθοριστικής σημασίας για τη νομιμότητα των ειδικών ανακριτικών πράξεων είναι η τήρηση της αρχής της αναγκαιότητας, σύμφωνα με την οποία η προσφυγή σε τέτοιες μεθόδους δικαιολογείται μόνο όταν οι επιδιωκόμενες πληροφορίες δεν μπορούν να αποκτηθούν με ηπιότερα ανακριτικά μέσα και όταν η χρήση τους κρίνεται απολύτως αναγκαία για τη διερεύνηση σοβαρών μορφών εγκληματικότητας. Ως εκ τούτου, οι ειδικές ανακριτικές πράξεις δεν πρέπει να αποτελούν συνήθη πρακτική των διωκτικών αρχών, αλλά να εφαρμόζονται κατ' εξαίρεση, σε περιπτώσεις όπου οι κοινές ανακριτικές διαδικασίες αποδεικνύονται ανεπαρκείς λόγω της φύσης και της πολυπλοκότητας της υπόθεσης. Στο ίδιο πνεύμα, η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχθεί ότι η χρήση μυστικών ανακριτικών τεχνικών είναι, κατ' αρχήν, συμβατή με την

Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, υπό την προϋπόθεση ότι στηρίζεται σε σαφές, προβλέψιμο και προσβάσιμο νομοθετικό πλαίσιο και συνοδεύεται από αποτελεσματικές εγγυήσεις έναντι της αυθαίρετης εφαρμογής της. Η προηγούμενη δικαστική έγκριση, ο έλεγχος της χρονικής διάρκειας των μέτρων και η δυνατότητα μεταγενέστερου δικαστικού ελέγχου αποτελούν βασικές ασφαλιστικές δικλίδες για τη διασφάλιση της συμβατότητάς τους με τις αρχές του κράτους δικαίου. Συνολικά, οι ειδικές ανακριτικές πράξεις συνιστούν αναγκαίο μέσο για την αποτελεσματική διερεύνηση και καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος, δεδομένων των ιδιαίτερων δυσχερειών που παρουσιάζει η αποκάλυψη και η απόδειξη των σχετικών εγκληματικών δραστηριοτήτων. Ωστόσο, αποτελούν ταυτόχρονα χαρακτηριστικό παράδειγμα της διαρκούς έντασης μεταξύ της ανάγκης προστασίας της δημόσιας ασφάλειας και της διαφύλαξης των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Για τον λόγο αυτό, η νομιμοποίησή τους εξαρτάται από την αυστηρή τήρηση των συνταγματικών και δικονομικών εγγυήσεων, ώστε η επιδίωξη της αποτελεσματικότητας να μην οδηγεί σε δυσανάλογη διεύρυνση της κρατικής εξουσίας εις βάρος των ατομικών ελευθεριών.

3.3 Άρση απορρήτου των επικοινωνιών

Η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα και ταυτόχρονα πλέον αμφιλεγόμενα μέσα που χρησιμοποιούνται για τη διερεύνηση και καταστολή του οργανωμένου εγκλήματος. Η αποτελεσματικότητά της συνδέεται με το γεγονός ότι οι σύγχρονες εγκληματικές οργανώσεις βασίζονται σε μεγάλο βαθμό τη λειτουργία και τον συντονισμό των δραστηριοτήτων τους σε μέσα ηλεκτρονικής επικοινωνίας, αξιοποιώντας τις τεχνολογικές δυνατότητες που παρέχουν οι τηλεπικοινωνίες και το διαδίκτυο. Η παρακολούθηση και καταγραφή των επικοινωνιών μπορεί συνεπώς να αποκαλύψει κρίσιμα στοιχεία σχετικά με τη δομή, τη σύνθεση, τη λειτουργία και τις παράνομες δραστηριότητες μιας εγκληματικής οργάνωσης, καθιστώντας την ένα ιδιαίτερα σημαντικό εργαλείο των διωκτικών αρχών (Λίβος, 2007, σσ. 103–108).

Η ιδιαίτερη σημασία της άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών έγκειται στο γεγονός ότι πρόκειται για μέτρο το οποίο επεμβαίνει άμεσα σε ένα από τα θεμελιωδέστερα ατομικά δικαιώματα, δηλαδή στο δικαίωμα της εμπιστευτικότητας των επικοινωνιών. Στην ελληνική έννομη τάξη το δικαίωμα αυτό κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 19 παρ. 1 του Συντάγματος, το οποίο αναγνωρίζει το απαραβίαστο του απορρήτου της επικοινωνίας, ενώ

παράλληλα προστατεύεται και από το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που διασφαλίζει τον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, της κατοικίας και της αλληλογραφίας. Η διττή αυτή κατοχύρωση σε συνταγματικό και διεθνές επίπεδο καταδεικνύει τη βαρύνουσα σημασία του δικαιώματος και δικαιολογεί την υπαγωγή κάθε περιορισμού του σε αυστηρές εγγυήσεις νομιμότητας και δικαστικού ελέγχου. Στο πλαίσιο αυτό, το ισχύον ελληνικό νομοθετικό καθεστώς επιτρέπει την άρση του απορρήτου μόνο κατ' εξαίρεση και υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, κυρίως για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για τη διερεύνηση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και εκείνα που συνδέονται με τη δράση εγκληματικών οργανώσεων. Η εφαρμογή του μέτρου προϋποθέτει προηγούμενη δικαστική έγκριση και διενεργείται μέσω ειδικών διαδικασιών που αποσκοπούν στη διασφάλιση της αναγκαιότητας, της αναλογικότητας και της νομιμότητας της κρατικής παρέμβασης, ώστε η προστασία της δημόσιας ασφάλειας να συμβιβάζεται με τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου.

Η αναγκαιότητα της άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών στην αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος δικαιολογείται από τις ιδιαίτερες συνθήκες υπό τις οποίες λειτουργούν οι εγκληματικές οργανώσεις. Η μυστικότητα, η εσωτερική πειθαρχία και η χρήση σύγχρονων τεχνολογικών μέσων δυσχεραίνουν σημαντικά τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων με συμβατικές ανακριτικές μεθόδους. Η δυνατότητα παρακολούθησης επικοινωνιών παρέχει στις διωκτικές αρχές τη δυνατότητα αποκάλυψης της δομής των οργανώσεων, εντοπισμού των μελών τους και τεκμηρίωσης της εγκληματικής τους δράσης. Για τον λόγο αυτό, η θεωρία αναγνωρίζει ότι η άρση του απορρήτου αποτελεί συχνά αναγκαίο εργαλείο για την αποτελεσματική διερεύνηση σοβαρών υποθέσεων οργανωμένης εγκληματικότητας (Λίβος, 2007, σ. 105).

Παρά τη χρησιμότητά του, το μέτρο προκαλεί έντονο δικαιοκρατικό προβληματισμό λόγω της σοβαρής επέμβασης που συνεπάγεται στην ιδιωτική ζωή του ατόμου. Η παρακολούθηση τηλεφωνικών ή ηλεκτρονικών επικοινωνιών δεν περιορίζεται μόνο στη συλλογή πληροφοριών σχετικά με εγκληματικές δραστηριότητες, αλλά ενδέχεται να αποκαλύψει ευρύ φάσμα προσωπικών δεδομένων και πτυχών της ιδιωτικής ζωής των προσώπων που παρακολουθούνται. Ως εκ τούτου, η νομιμοποίηση του μέτρου εξαρτάται

από την αυστηρή τήρηση των αρχών της νομιμότητας, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας (Βιδάλη, 2017, σσ. 185–192).

Ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζει η αρχή της αναλογικότητας. Η προσφυγή στην άρση του απορρήτου των επικοινωνιών μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο όταν πρόκειται για ιδιαίτερα σοβαρά εγκλήματα και όταν η συλλογή των αναγκαίων πληροφοριών δεν είναι δυνατή με ηπιότερα μέσα. Η διάρκεια της παρακολούθησης, η έκταση της συλλογής δεδομένων και η αξιοποίηση των πληροφοριών που αποκτώνται πρέπει να περιορίζονται στο απολύτως αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Η υπέρβαση των ορίων αυτών ενδέχεται να οδηγήσει σε δυσανάλογη προσβολή του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή και να καταστήσει το μέτρο ασύμβατο με τις απαιτήσεις του κράτους δικαίου.

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αναπτύξει σημαντικές εγγυήσεις σχετικά με τη νομιμότητα των παρακολουθήσεων. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, οι κρατικές επεμβάσεις στο απόρρητο των επικοινωνιών είναι κατ' αρχήν επιτρεπτές μόνο όταν προβλέπονται από σαφή και προβλέψιμη νομοθετική βάση, επιδιώκουν θεμιτό σκοπό και είναι αναγκαίες σε μία δημοκρατική κοινωνία. Παράλληλα, απαιτείται η ύπαρξη αποτελεσματικών μηχανισμών ελέγχου που να αποτρέπουν τον κίνδυνο αυθαίρετης ή καταχρηστικής χρήσης των μέτρων παρακολούθησης. Η δικαστική εποπτεία, η τήρηση συγκεκριμένων χρονικών ορίων και η δυνατότητα μεταγενέστερου ελέγχου της νομιμότητας των παρακολουθήσεων αποτελούν κρίσιμες εγγυήσεις προς αυτή την κατεύθυνση (Χλούπης, 2016).

Στην ελληνική έννομη τάξη, ο προβληματισμός σχετικά με τα όρια των παρακολουθήσεων έχει ενταθεί τα τελευταία χρόνια, ιδίως λόγω της αυξανόμενης χρήσης σύγχρονων τεχνολογικών μέσων επιτήρησης. Η εξέλιξη αυτή ανέδειξε την ανάγκη διαρκούς επαναξιολόγησης του θεσμικού πλαισίου, ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματική αντιμετώπιση της σοβαρής εγκληματικότητας χωρίς να υπονομεύονται οι συνταγματικές εγγυήσεις προστασίας της ιδιωτικής ζωής και του απορρήτου των επικοινωνιών.

Η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών αποτελεί ένα από τα πλέον αποτελεσματικά αλλά και περισσότερο παρεμβατικά μέσα αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος. Η χρησιμότητά της στην αποκάλυψη και εξάρθρωση εγκληματικών οργανώσεων είναι αδιαμφισβήτητη, ωστόσο η εφαρμογή της μπορεί να θεωρηθεί συμβατή με τις απαιτήσεις του κράτους δικαίου μόνο όταν συνοδεύεται από αυστηρές δικονομικές εγγυήσεις,

αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο και πλήρη σεβασμό των αρχών της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας. Η προστασία της δημόσιας ασφάλειας δεν μπορεί να επιτυγχάνεται εις βάρος του πυρήνα του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, αλλά οφείλει να συνυπάρχει με την ουσιαστική διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου.

3.4 Προστατευόμενοι μάρτυρες

Ο θεσμός των προστατευόμενων μαρτύρων αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία που χρησιμοποιούνται διεθνώς για την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος. Η ανάγκη καθιέρωσής του συνδέεται με τη διαπίστωση ότι η αποκάλυψη και η απόδειξη της δράσης εγκληματικών οργανώσεων είναι συχνά εξαιρετικά δυσχερές, καθώς τα μέλη τους λειτουργούν σε καθεστώς μυστικότητας, αλληλεγγύης και φόβου αντιπoiών. Στο πλαίσιο αυτό, η μαρτυρική κατάθεση προσώπων που διαθέτουν άμεση γνώση της δομής και της δράσης των εγκληματικών οργανώσεων αποκτά ιδιαίτερη αποδεικτική σημασία. Ωστόσο, η παροχή τέτοιων πληροφοριών συχνά συνεπάγεται σοβαρούς κινδύνους για τη ζωή, τη σωματική ακεραιότητα ή την περιουσία των μαρτύρων, γεγονός που καθιστά αναγκαία τη λήψη ειδικών μέτρων προστασίας τους (Λίβος, 2007, σσ. 108–115).

Η ελληνική έννομη τάξη προβλέπει τη δυνατότητα υπαγωγής μαρτύρων σε καθεστώς προστασίας σε υποθέσεις ιδιαίτερα σοβαρής εγκληματικότητας, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και το οργανωμένο έγκλημα. Τα μέτρα προστασίας μπορεί να αφορούν την απόκρυψη στοιχείων ταυτότητας, τη λήψη μέτρων ασφαλείας, την ειδική διαδικασία εξέτασης του μάρτυρα ή άλλες μορφές προστασίας που αποσκοπούν στην αποτροπή εκφοβισμού ή αντιποιών. Σκοπός των ρυθμίσεων αυτών είναι να ενθαρρύνουν την παροχή κρίσιμων πληροφοριών προς τις διωκτικές αρχές και να διασφαλίσουν την αποτελεσματική διερεύνηση σοβαρών εγκλημάτων.

Η συμβολή των προστατευόμενων μαρτύρων στην αποκάλυψη οργανωμένων εγκληματικών δραστηριοτήτων θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική. Σε πολλές περιπτώσεις οι πληροφορίες που παρέχουν αποτελούν το μοναδικό μέσο πρόσβασης στις εσωτερικές δομές των εγκληματικών οργανώσεων και επιτρέπουν την αναγνώριση των μελών τους, τη διαπίστωση του τρόπου λειτουργίας τους και τη σύνδεση επιμέρους εγκληματικών ενεργειών με συγκεκριμένα πρόσωπα. Για τον λόγο αυτό, ο θεσμός έχει υιοθετηθεί ευρέως τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο ως μέσο ενίσχυσης της αποτελεσματικότητας

των μηχανισμών καταπολέμησης του οργανωμένου εγκλήματος (Χλούπης, 2019, σσ. 280–299).

Παρά τη χρησιμότητά του, ο θεσμός των προστατευόμενων μαρτύρων έχει αποτελέσει αντικείμενο έντονου θεωρητικού και νομολογιακού προβληματισμού. Το βασικό ζήτημα αφορά τη συμβατότητά του με τις εγγυήσεις της δίκαιης δίκης και ιδίως με το δικαίωμα υπεράσπισης του κατηγορουμένου. Η ανωνυμία ή η περιορισμένη αποκάλυψη των στοιχείων ταυτότητας του μάρτυρα ενδέχεται να δυσχεράνει την αποτελεσματική αμφισβήτηση της αξιοπιστίας του από την υπεράσπιση και να περιορίσει τη δυνατότητα εξέτασής του υπό συνθήκες πλήρους αντιδικίας. Για τον λόγο αυτό, η χρήση ανώνυμων ή προστατευόμενων μαρτύρων δεν μπορεί να θεωρηθεί απεριόριστα επιτρεπτή, αλλά πρέπει να συνοδεύεται από επαρκείς δικονομικές εγγυήσεις (Κωνσταντινίδης & Δαλακούρας, 2014, σσ. 45–53).

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει διαμορφώσει συγκεκριμένα κριτήρια για τη συμβατότητα της χρήσης προστατευόμενων μαρτύρων με το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι η προστασία της ταυτότητας ενός μάρτυρα μπορεί να δικαιολογηθεί όταν υφίστανται σοβαροί κίνδυνοι για την ασφάλειά του. Ωστόσο, έχει επίσης τονίσει ότι η καταδίκη δεν μπορεί να στηρίζεται αποκλειστικά ή σε καθοριστικό βαθμό σε ανώνυμες μαρτυρικές καταθέσεις χωρίς την ύπαρξη αντισταθμιστικών εγγυήσεων που να προστατεύουν τα δικαιώματα του κατηγορουμένου. Η δυνατότητα ελέγχου της αξιοπιστίας του μάρτυρα και η ύπαρξη συμπληρωματικών αποδεικτικών στοιχείων αποτελούν κρίσιμες προϋποθέσεις για τη διασφάλιση της δίκαιης δίκης (Χλούπης, 2016).

Η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας είναι καθοριστική στο πλαίσιο του θεσμού των προστατευόμενων μαρτύρων, καθώς απαιτεί τη συνεχή εξισορρόπηση μεταξύ της ανάγκης προστασίας των μαρτύρων και της αποτελεσματικής διερεύνησης του οργανωμένου εγκλήματος αφενός και της διασφάλισης των δικαιωμάτων υπεράσπισης του κατηγορουμένου αφετέρου. Η πλήρης απόκρυψη της ταυτότητας ενός μάρτυρα συνιστά μέτρο εξαιρετικού χαρακτήρα, το οποίο μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο όταν υφίστανται σοβαροί και συγκεκριμένοι κίνδυνοι για την ασφάλειά του και όταν δεν επαρκούν ηπιότερα μέσα προστασίας. Παράλληλα, έχει επισημανθεί ότι η υπέρμετρη εξάρτηση της αποδεικτικής διαδικασίας από προστατευόμενους μάρτυρες ενδέχεται να δημιουργήσει

προβληματισμούς ως προς την αξιοπιστία των καταθέσεών τους, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου αυτοί απολαμβάνουν ευνοϊκή μεταχείριση ή ειδικά προνόμια λόγω της συνεργασίας τους με τις διωκτικές αρχές. Για τον λόγο αυτό, οι μαρτυρικές τους καταθέσεις δεν πρέπει να αξιολογούνται αυτοτελώς, αλλά σε συνδυασμό με το σύνολο των λοιπών αποδεικτικών στοιχείων της υπόθεσης, ώστε να διασφαλίζεται η αξιοπιστία της αποδεικτικής διαδικασίας και η τήρηση των αρχών της δίκαιης δίκης. Υπό το πρίσμα αυτό, ο θεσμός των προστατευόμενων μαρτύρων αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για την αποκάλυψη και τεκμηρίωση σύνθετων μορφών οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας, η αποτελεσματικότητα και η νομιμοποίησή του όμως προϋποθέτουν την ύπαρξη σαφούς νομοθετικού πλαισίου, ουσιαστικού δικαστικού ελέγχου και επαρκών δικονομικών εγγυήσεων, ώστε η προστασία των μαρτύρων να συμβαδίζει με τον σεβασμό των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου και των θεμελιωδών αρχών του κράτους δικαίου.

3.5 Δήμευση περιουσιακών στοιχείων

Η δήμευση περιουσιακών στοιχείων αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μέσα αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος, καθώς στοχεύει στον περιορισμό του βασικού κινήτρου που διέπει τη δράση των εγκληματικών οργανώσεων, δηλαδή την απόκομιση οικονομικού οφέλους. Η σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική αναγνωρίζει ότι η επιβολή ποινικών κυρώσεων στα φυσικά πρόσωπα που συμμετέχουν σε εγκληματικές οργανώσεις δεν επαρκεί πάντοτε για την αποτελεσματική καταπολέμηση του φαινομένου, εφόσον οι οργανώσεις αυτές εξακολουθούν να διατηρούν σημαντικούς οικονομικούς πόρους. Για τον λόγο αυτό, η αποστέρηση των περιουσιακών ωφελημάτων που προέρχονται από εγκληματικές δραστηριότητες θεωρείται βασικό εργαλείο πρόληψης και καταστολής του οργανωμένου εγκλήματος (Λίβος, 2007, σσ. 115–120).

Η δήμευση αποσκοπεί στην αφαίρεση περιουσιακών στοιχείων που συνδέονται με την τέλεση εγκλημάτων ή αποτελούν προϊόντα εγκληματικής δραστηριότητας. Η λογική του μέτρου στηρίζεται στην παραδοχή ότι οι εγκληματικές οργανώσεις λειτουργούν κυρίως με οικονομικά κίνητρα και ότι η διατήρηση των παράνομων κερδών ενισχύει τη δυνατότητά τους να συνεχίζουν τη δράση τους. Η αποστέρηση των σχετικών πόρων περιορίζει την οικονομική ισχύ των οργανώσεων και συμβάλλει στην αποδυνάμωση των μηχανισμών χρηματοδότησής τους.

Η σημασία της δήμευσης έχει αναγνωριστεί τόσο σε διεθνές όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος προβλέπει τη λήψη μέτρων για τον εντοπισμό, τη δέσμευση και τη δήμευση περιουσιακών στοιχείων που προέρχονται από οργανωμένη εγκληματική δραστηριότητα. Αντίστοιχα, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναπτύξει ένα εκτεταμένο κανονιστικό πλαίσιο που αποσκοπεί στην αποτελεσματικότερη ανάκτηση περιουσιακών στοιχείων και στην ενίσχυση της διασυνοριακής συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών για τον εντοπισμό και τη δήμευση παράνομων εσόδων (Χλούπης, 2019, σσ. 280–299).

Στην ελληνική έννομη τάξη η δήμευση προβλέπεται ως μέτρο που μπορεί να επιβληθεί σε περιουσιακά στοιχεία τα οποία αποτελούν προϊόν εγκλήματος, χρησιμοποιήθηκαν για την τέλεσή του ή αποκτήθηκαν μέσω εγκληματικής δραστηριότητας. Παράλληλα, προβλέπονται διαδικασίες προσωρινής δέσμευσης περιουσιακών στοιχείων κατά το στάδιο της προδικασίας, προκειμένου να αποτραπεί η μεταβίβασή τους ή η απόκρυψή τους μέχρι την έκδοση οριστικής δικαστικής απόφασης. Οι ρυθμίσεις αυτές επιδιώκουν να διασφαλίσουν ότι τα παράνομα περιουσιακά οφέλη δεν θα παραμείνουν στη διάθεση των δραστών.

Η δήμευση περιουσιακών στοιχείων αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μέσα αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος, καθώς αποσκοπεί στην αποστέρηση των οικονομικών πόρων που προέρχονται από εγκληματικές δραστηριότητες και στη μείωση της επιχειρησιακής ικανότητας των εγκληματικών οργανώσεων. Ωστόσο, η εφαρμογή του μέτρου έχει προκαλέσει έντονο θεωρητικό προβληματισμό αναφορικά με τη συμβατότητά του προς τα θεμελιώδη δικαιώματα, ιδίως λόγω της άμεσης επέμβασης στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας, το οποίο προστατεύεται τόσο από το Σύνταγμα όσο και από το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Για τον λόγο αυτό, η στέρηση περιουσιακών στοιχείων μπορεί να θεωρηθεί δικαιολογημένη μόνο όταν εδράζεται σε σαφές νομοθετικό πλαίσιο, συνδέεται με αποδεδειγμένη εγκληματική δραστηριότητα και συνοδεύεται από ουσιαστικές εγγυήσεις δικαστικού ελέγχου. Παράλληλα, η αρχή της αναλογικότητας λειτουργεί ως βασικό όριο στην εφαρμογή της δήμευσης, επιβάλλοντας η έκταση του μέτρου να βρίσκεται σε εύλογη συνάρτηση με τη βαρύτητα της εγκληματικής δραστηριότητας και το παράνομο οικονομικό όφελος που αποκομίστηκε από αυτήν, χωρίς να προκαλείται δυσανάλογη επέμβαση στην

περιουσιακή σφαίρα του ατόμου. Στο ίδιο πλαίσιο, η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αναγνωρίζει ότι η δήμευση μπορεί να αποτελέσει θεμιτό μέσο προστασίας του δημοσίου συμφέροντος και καταπολέμησης της σοβαρής εγκληματικότητας, υπό την προϋπόθεση ότι συνοδεύεται από επαρκείς δικονομικές εγγυήσεις, αποτελεσματική δικαστική προστασία και πραγματική δυνατότητα αμφισβήτησης των σχετικών αποφάσεων από τα θιγόμενα πρόσωπα. Υπό τις προϋποθέσεις αυτές, η δήμευση αναδεικνύεται σε βασικό εργαλείο της σύγχρονης αντεγκληματικής πολιτικής, καθώς πλήττει άμεσα τα οικονομικά θεμέλια των εγκληματικών οργανώσεων και περιορίζει τη δυνατότητά τους να αναπτύσσουν και να διευρύνουν τη δράση τους. Η αποτελεσματικότητά της, ωστόσο, εξαρτάται από τη διατήρηση μιας λεπτής ισορροπίας μεταξύ της ανάγκης καταπολέμησης του οργανωμένου εγκλήματος και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ώστε η επιδίωξη της δημόσιας ασφάλειας να συμβιβάζεται με τις αρχές του κράτους δικαίου και της δίκαιης ποινικής διαδικασίας.

4. Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο και οι μηχανισμοί συνεργασίας

4.1 Η ευρωπαϊκή ποινική συνεργασία

Η διασυνοριακή διάσταση του οργανωμένου εγκλήματος ανέδειξε ήδη από τα τέλη του 20ού αιώνα την ανάγκη ανάπτυξης στενότερης συνεργασίας μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης. Οι οργανωμένες εγκληματικές ομάδες αξιοποιούν την ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, κεφαλαίων και αγαθών, καθώς και τις δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογική εξέλιξη, προκειμένου να αναπτύσσουν δραστηριότητες που εκτείνονται σε περισσότερες από μία χώρες. Ως αποτέλεσμα, η αποτελεσματική αντιμετώπιση της οργανωμένης εγκληματικότητας δεν μπορεί να επιτευχθεί αποκλειστικά μέσω των εθνικών μηχανισμών καταστολής, αλλά προϋποθέτει την ανάπτυξη μηχανισμών διακρατικής συνεργασίας και συντονισμού των αρμόδιων αρχών (Mitsilegas, 2009, σσ. 12–18).

Η ευρωπαϊκή ποινική συνεργασία αναπτύχθηκε σταδιακά στο πλαίσιο της διαδικασίας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αρχικά, η συνεργασία των κρατών-μελών περιοριζόταν κυρίως στην ανταλλαγή πληροφοριών και στην αμοιβαία δικαστική συνδρομή. Ωστόσο, η αυξανόμενη διεθνοποίηση της εγκληματικότητας και η ανάγκη δημιουργίας ενός ενιαίου χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης οδήγησαν στη σταδιακή θεσμοποίηση πιο σύνθετων μορφών συνεργασίας. Ιδιαίτερη σημασία απέκτησε η Συνθήκη του Μάαστριχτ του 1992, η οποία εισήγαγε τη συνεργασία στους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων ως βασικό πυλώνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ μεταγενέστερες συνθήκες ενίσχυσαν περαιτέρω τις αρμοδιότητες της Ένωσης στον τομέα της ποινικής συνεργασίας (Peers, 2016, σσ. 653–660).

Καθοριστική υπήρξε επίσης η Συνθήκη του Άμστερνταμ του 1997, η οποία έθεσε ως στόχο τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Στο πλαίσιο αυτό, η συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών απέκτησε περισσότερο θεσμικό χαρακτήρα και συνδέθηκε με την ανάγκη αντιμετώπισης κοινών απειλών, όπως η τρομοκρατία, το οργανωμένο έγκλημα, η εμπορία ανθρώπων και το ξέπλυμα χρήματος. Η εξέλιξη αυτή ενισχύθηκε περαιτέρω με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, η οποία καθιέρωσε ένα πιο συνεκτικό θεσμικό πλαίσιο για τη συνεργασία στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης και

επέκτεινε τις νομοθετικές αρμοδιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ζητήματα ποινικού δικαίου και ποινικής δικονομίας.

Βασική αρχή της ευρωπαϊκής ποινικής συνεργασίας αποτελεί η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, οι δικαστικές αποφάσεις που εκδίδονται σε ένα κράτος-μέλος αναγνωρίζονται και εκτελούνται από τα υπόλοιπα κράτη χωρίς να απαιτούνται χρονοβόρες διαδικασίες επανεξέτασης της ουσίας τους. Η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης θεωρείται ο ακρογωνιαίος λίθος της δικαστικής συνεργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και αποσκοπεί στη διευκόλυνση της αποτελεσματικής καταπολέμησης της διασυνοριακής εγκληματικότητας (Weyembergh, 2017, σσ. 21–24).

Χαρακτηριστική έκφραση της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης αποτελεί το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης, το οποίο έχει αντικαταστήσει σε μεγάλο βαθμό τις παραδοσιακές διαδικασίες έκδοσης μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιτρέποντας την ταχύτερη και αποτελεσματικότερη παράδοση προσώπων που καταζητούνται για σκοπούς ποινικής δίωξης ή εκτέλεσης ποινών. Πέραν του συγκεκριμένου μηχανισμού, η ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης ενισχύεται μέσω εργαλείων όπως οι Ευρωπαϊκές Εντολές Έρευνας, οι Κοινές Ομάδες Έρευνας (Joint Investigation Teams) και τα συστήματα ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ αστυνομικών και δικαστικών αρχών, τα οποία διευκολύνουν τη συλλογή και αξιοποίηση κρίσιμων πληροφοριών σε διασυνοριακές υποθέσεις. Σημαντική συμβολή στην αποτελεσματική αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος έχουν επίσης οι μηχανισμοί αμοιβαίας δικαστικής συνδρομής, μέσω των οποίων οι αρμόδιες αρχές διαφορετικών κρατών συνεργάζονται για τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων, τη διενέργεια ανακριτικών πράξεων και την εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων. Η λειτουργία των μηχανισμών αυτών καθίσταται ιδιαίτερα κρίσιμη στις υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος, όπου τα αποδεικτικά μέσα και οι εμπλεκόμενοι δράστες συχνά εκτείνονται σε περισσότερες από μία έννομες τάξεις, καθιστώντας αναγκαίο τον συντονισμό πολλών εθνικών αρχών. Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει επιδιώξει τη σταδιακή προσέγγιση ορισμένων πτυχών των εθνικών ποινικών συστημάτων μέσω της θέσπισης κοινών ορισμών για συγκεκριμένες μορφές εγκληματικότητας και της υιοθέτησης ελάχιστων κανόνων σχετικά με τις ποινικές κυρώσεις. Η πολιτική αυτή αποσκοπεί στον περιορισμό των αποκλίσεων μεταξύ των κρατών-μελών και στην αποτροπή της

εκμετάλλευσης των διαφορών αυτών από οργανωμένα εγκληματικά δίκτυα, ενισχύοντας έτσι την αποτελεσματικότητα της ευρωπαϊκής αντεγκληματικής δράσης.

Ωστόσο, η διεύρυνση της ευρωπαϊκής ποινικής συνεργασίας συνοδεύεται και από σημαντικούς δικαιοκρατικούς προβληματισμούς. Η ενίσχυση των μηχανισμών ανταλλαγής πληροφοριών, η διασυνοριακή επεξεργασία προσωπικών δεδομένων και η αμοιβαία αναγνώριση δικαστικών αποφάσεων εγείρουν ζητήματα σχετικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, την προστασία των προσωπικών δεδομένων και τη διασφάλιση των δικονομικών εγγυήσεων. Για τον λόγο αυτό, η ευρωπαϊκή ποινική συνεργασία αναπτύσσεται παράλληλα με την ενίσχυση των μηχανισμών προστασίας των δικαιωμάτων που προβλέπονται από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Συνεπώς, η ευρωπαϊκή ποινική συνεργασία αποτελεί βασικό εργαλείο αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος στο σύγχρονο ευρωπαϊκό περιβάλλον. Η ανάπτυξη κοινών θεσμών, η αμοιβαία αναγνώριση δικαστικών αποφάσεων και η ενίσχυση της δικαστικής και αστυνομικής συνεργασίας έχουν συμβάλει σημαντικά στην αποτελεσματικότερη καταπολέμηση των διασυνοριακών μορφών εγκληματικότητας. Ταυτόχρονα, η λειτουργία των μηχανισμών αυτών πρέπει να συνοδεύεται από επαρκείς εγγυήσεις προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ώστε η ενίσχυση της ασφάλειας να παραμένει συμβατή με τις αρχές του κράτους δικαίου και της δημοκρατικής νομιμότητας.

4.2 Ο ρόλος της Europol

Η αποτελεσματική αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος σε ευρωπαϊκό επίπεδο προϋποθέτει την ύπαρξη μηχανισμών που να επιτρέπουν την άμεση ανταλλαγή πληροφοριών και τον συντονισμό των αρμόδιων αρχών των κρατών-μελών. Η διασυνοριακή φύση των σύγχρονων εγκληματικών οργανώσεων, οι οποίες συχνά δραστηριοποιούνται ταυτόχρονα σε περισσότερες χώρες, καθιστά αναγκαία τη δημιουργία δομών που να υπερβαίνουν τα όρια των εθνικών συστημάτων επιβολής του νόμου. Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Αστυνομική Υπηρεσία (Europol) έχει αναδειχθεί σε έναν από τους σημαντικότερους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την πρόληψη και καταπολέμηση του οργανωμένου και σοβαρού διεθνικού εγκλήματος (Mitsilegas, 2009, σσ. 135–150).

Η Europol ιδρύθηκε επισήμως το 1998 και σήμερα λειτουργεί βάσει του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/794. Αποστολή της είναι η υποστήριξη και ενίσχυση της δράσης των αρμόδιων αρχών των κρατών-μελών για την πρόληψη και καταπολέμηση της σοβαρής διεθνικής εγκληματικότητας, της τρομοκρατίας και άλλων μορφών εγκλήματος που θίγουν κοινά συμφέροντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Europol δεν διαθέτει αυτόνομες ανακριτικές ή κατασταλτικές αρμοδιότητες και δεν μπορεί να διενεργεί συλλήψεις ή ανακριτικές πράξεις. Ο ρόλος της είναι κυρίως υποστηρικτικός και συντονιστικός, λειτουργώντας ως κεντρικός κόμβος συλλογής, ανάλυσης και ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των κρατών-μελών (Mitsilegas, 2009, σσ. 145–148).

Κεντρική λειτουργία της Europol αποτελεί η συγκέντρωση, επεξεργασία και ανάλυση πληροφοριών που σχετίζονται με οργανωμένες εγκληματικές δραστηριότητες. Μέσω εξειδικευμένων πληροφοριακών συστημάτων, η υπηρεσία συλλέγει δεδομένα από τις εθνικές αστυνομικές και δικαστικές αρχές και προβαίνει σε επιχειρησιακές και στρατηγικές αναλύσεις που συμβάλλουν στον εντοπισμό διασυνδέσεων μεταξύ εγκληματικών οργανώσεων που δραστηριοποιούνται σε διαφορετικά κράτη. Η δυνατότητα αυτή επιτρέπει την αποκάλυψη πολύπλοκων εγκληματικών δικτύων τα οποία δύσκολα θα μπορούσαν να εντοπιστούν αποκλειστικά από τις εθνικές αρχές (Europol, 2021, σσ. 14–18).

Η Europol κατέχει κεντρική θέση στο ευρωπαϊκό σύστημα καταπολέμησης του οργανωμένου εγκλήματος, λειτουργώντας ως βασικός μηχανισμός ανταλλαγής πληροφοριών και υποστήριξης της συνεργασίας μεταξύ των αρμόδιων αρχών των κρατών-μελών. Μέσω της συγκέντρωσης, ανάλυσης και διαβίβασης πληροφοριών, διευκολύνει την ταχεία επικοινωνία μεταξύ των εθνικών υπηρεσιών και ενισχύει την αποτελεσματικότητα των ερευνών που αφορούν εγκληματικές δραστηριότητες με διασυνοριακή διάσταση. Οι πληροφορίες που διαχειρίζεται αφορούν, μεταξύ άλλων, την ταυτοποίηση υπόπτων, τη χαρτογράφηση εγκληματικών δικτύων, τον εντοπισμό χρηματοοικονομικών συναλλαγών που συνδέονται με παράνομες δραστηριότητες, καθώς και την παρακολούθηση σύγχρονων μορφών εγκληματικότητας, όπως το κυβερνοέγκλημα και οι διαδικτυακές απάτες (Europol, 2021, σσ. 20–26). Πέραν του πληροφοριακού της ρόλου, η Europol παρέχει ουσιαστική επιχειρησιακή και αναλυτική υποστήριξη κατά τη διερεύνηση σύνθετων διασυνοριακών υποθέσεων, προσφέροντας εξειδικευμένη τεχνογνωσία και τεχνική συνδρομή στις εθνικές αρχές. Ιδιαίτερη συμβολή έχει στο πλαίσιο των Κοινών Ομάδων Έρευνας (Joint

Investigation Teams – JTs), όπου υποστηρίζει τον συντονισμό των εμπλεκόμενων υπηρεσιών και διευκολύνει την ανταλλαγή πληροφοριών και αποδεικτικών στοιχείων μεταξύ διαφορετικών κρατών (Peers, 2016, σσ. 667–670). Η συμβολή της είναι ιδιαίτερα εμφανής στην αντιμετώπιση της διακίνησης ναρκωτικών, της εμπορίας ανθρώπων, της παράνομης διακίνησης μεταναστών, της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες, της παράνομης διακίνησης όπλων και του κυβερνοεγκλήματος, δηλαδή μορφών εγκληματικότητας που χαρακτηρίζονται από έντονο διεθνικό χαρακτήρα και υψηλό βαθμό οργάνωσης. Η δυνατότητα σύνθεσης και αξιοποίησης πληροφοριών από πολλαπλές πηγές επιτρέπει τον εντοπισμό συνδέσεων μεταξύ διαφορετικών υποθέσεων και συμβάλλει ουσιαστικά στην εξάρθρωση πολύπλοκων εγκληματικών δικτύων που δραστηριοποιούνται πέρα από τα εθνικά σύνορα (Europol, 2021, σσ. 28–35).

Πέραν της επιχειρησιακής της λειτουργίας, η Europol επιτελεί και σημαντικό στρατηγικό έργο μέσω της εκπόνησης αναλύσεων και εκθέσεων σχετικά με τις τάσεις της σοβαρής και οργανωμένης εγκληματικότητας στην Ευρώπη. Ιδιαίτερη σημασία έχει η έκθεση *Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA)*, η οποία αξιολογεί τις κυριότερες απειλές οργανωμένου εγκλήματος και συμβάλλει στη διαμόρφωση των ευρωπαϊκών προτεραιοτήτων ασφάλειας. Μέσω αυτής της διαδικασίας, η Europol δεν περιορίζεται στην υποστήριξη μεμονωμένων ερευνών, αλλά συμβάλλει ευρύτερα στη χάραξη της ευρωπαϊκής αντεγκληματικής πολιτικής (Europol, 2021, σσ. 7–13).

Παρά τη σημαντική συμβολή της, η λειτουργία της Europol έχει αποτελέσει αντικείμενο δικαιοκρατικού προβληματισμού, κυρίως λόγω της εκτεταμένης επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων και της διασυνοριακής ανταλλαγής πληροφοριών. Η συγκέντρωση μεγάλου όγκου δεδομένων και η διασύνδεση πληροφοριακών συστημάτων δημιουργούν ζητήματα που αφορούν την προστασία της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων. Για τον λόγο αυτό, η λειτουργία της Europol συνοδεύεται από ειδικούς μηχανισμούς εποπτείας και ελέγχου, ενώ δεσμεύεται από το ενωσιακό δίκαιο προστασίας δεδομένων και από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Mitsilegas, 2009, σσ. 149–150).

Η Europol αποτελεί βασικό πυλώνα της ευρωπαϊκής πολιτικής κατά του οργανωμένου εγκλήματος. Η συμβολή της στην ανταλλαγή πληροφοριών, στην επιχειρησιακή υποστήριξη και στον συντονισμό των εθνικών αρχών ενισχύει σημαντικά την

αποτελεσματικότητα της καταπολέμησης των διακρατικών εγκληματικών οργανώσεων. Παράλληλα, η λειτουργία της αναδεικνύει την ανάγκη διαρκούς εξισορρόπησης μεταξύ της επιδίωξης υψηλού επιπέδου ασφάλειας και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ώστε η ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης να παραμένει συμβατή με τις αρχές του κράτους δικαίου.

4.3 Ο ρόλος της Eurojust

Η αποτελεσματική αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος προϋποθέτει όχι μόνο αστυνομική αλλά και δικαστική συνεργασία μεταξύ των κρατών. Οι οργανωμένες εγκληματικές ομάδες δραστηριοποιούνται συχνά σε περισσότερες από μία χώρες, με αποτέλεσμα οι σχετικές ποινικές υποθέσεις να εμπλέκουν διαφορετικές εθνικές έννομες τάξεις, πολλαπλές εισαγγελικές και δικαστικές αρχές και σύνθετα ζητήματα δικαιοδοσίας. Η ανάγκη συντονισμού των ερευνών και διευκόλυνσης της δικαστικής συνεργασίας οδήγησε στη δημιουργία της Eurojust, η οποία αποτελεί σήμερα έναν από τους βασικότερους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης (Mitsilegas, 2009, σσ. 171–176).

Η Eurojust ιδρύθηκε το 2002 με σκοπό την ενίσχυση του συντονισμού και της συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστικών και εισαγγελικών αρχών των κρατών-μελών. Σήμερα λειτουργεί βάσει του Κανονισμού (ΕΕ) 2018/1727 και έχει ως αποστολή να υποστηρίζει τις αρμόδιες εθνικές αρχές στην πρόληψη, διερεύνηση και δίωξη σοβαρών μορφών διασυνοριακής εγκληματικότητας. Σε αντίθεση με τις εθνικές εισαγγελικές αρχές, η Eurojust δεν ασκεί η ίδια ποινικές διώξεις ούτε εκδίδει δεσμευτικές δικαστικές αποφάσεις. Ο ρόλος της είναι κυρίως συντονιστικός και συμβουλευτικός, διευκολύνοντας τη συνεργασία μεταξύ των κρατών και συμβάλλοντας στην αποτελεσματικότερη διαχείριση σύνθετων διακρατικών υποθέσεων (Κανονισμός (ΕΕ) 2018/1727).

Η σημασία της Eurojust καθίσταται ιδιαίτερα εμφανής στις υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος, όπου η δράση μιας εγκληματικής οργάνωσης εκτείνεται σε περισσότερες χώρες και οι αποδεικτικές πράξεις πρέπει να πραγματοποιηθούν ταυτόχρονα σε διαφορετικές έννομες τάξεις. Στις περιπτώσεις αυτές συχνά ανακύπτουν ζητήματα σχετικά με τον καθορισμό της αρμόδιας δικαιοδοσίας, τον συντονισμό των ερευνών, τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων και την εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων. Η Eurojust λειτουργεί ως μηχανισμός συνεννόησης και συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων κρατών,

διευκολύνοντας την επίλυση των ζητημάτων αυτών και αποτρέποντας συγκρούσεις αρμοδιοτήτων ή παράλληλες διαδικασίες που θα μπορούσαν να υπονομεύσουν την αποτελεσματικότητα των ερευνών (Peers, 2016, σσ. 691–694).

Η Eurojust διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ενίσχυση της δικαστικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδίως σε υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος που παρουσιάζουν διασυνοριακό χαρακτήρα και αυξημένη πολυπλοκότητα. Βασικός τομέας δράσης της είναι ο συντονισμός ποινικών ερευνών και διώξεων μέσω της διοργάνωσης συντονιστικών συναντήσεων μεταξύ εισαγγελικών και δικαστικών αρχών διαφορετικών κρατών, κατά τις οποίες ανταλλάσσονται κρίσιμες πληροφορίες, καθορίζονται κοινές στρατηγικές διερεύνησης και λαμβάνονται αποφάσεις σχετικά με την πραγματοποίηση ανακριτικών πράξεων. Η διαδικασία αυτή συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη αξιοποίηση του διαθέσιμου πληροφοριακού υλικού και περιορίζει τον κίνδυνο κατακερματισμού των ερευνών σε διαφορετικές έννομες τάξεις (Eurojust, 2023, σσ. 18–22). Παράλληλα, σημαντική είναι η συμβολή της στη λειτουργία των Κοινών Ομάδων Έρευνας (Joint Investigation Teams – JITs), οι οποίες συγκροτούνται όταν η διερεύνηση μιας υπόθεσης απαιτεί τη συνεργασία περισσότερων κρατών. Στο πλαίσιο αυτό, η Eurojust παρέχει νομική, οργανωτική και επιχειρησιακή υποστήριξη, διευκολύνοντας την άμεση ανταλλαγή πληροφοριών και αποδεικτικών στοιχείων μεταξύ των συμμετεχουσών αρχών και ενισχύοντας την αποτελεσματικότητα των σχετικών ερευνών (Eurojust, 2023, σσ. 22–27). Επιπλέον, η υπηρεσία συμβάλλει ουσιαστικά στην εφαρμογή των μηχανισμών αμοιβαίας δικαστικής συνδρομής και αμοιβαίας αναγνώρισης, διευκολύνοντας διαδικασίες όπως η εκτέλεση ευρωπαϊκών ενταλμάτων σύλληψης, η διαβίβαση αποδεικτικών στοιχείων, η δέσμευση περιουσιακών στοιχείων και η εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων. Ενεργώντας ως συντονιστικός σύνδεσμος μεταξύ των αρμόδιων εθνικών αρχών, συμβάλλει στην ταχύτερη και αποτελεσματικότερη εφαρμογή των σχετικών ευρωπαϊκών μηχανισμών (Peers, 2016, σσ. 695–698). Η πρακτική αξία της Eurojust καθίσταται ιδιαίτερα εμφανής στην αντιμετώπιση εγκλημάτων όπως η διακίνηση ναρκωτικών, η εμπορία ανθρώπων, η τρομοκρατία, η νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες και το κυβερνοέγκλημα, δηλαδή μορφών εγκληματικότητας που χαρακτηρίζονται από έντονες διεθνείς διασυνδέσεις και μεγάλο όγκο αποδεικτικού υλικού. Η δυνατότητά της να λειτουργεί ως σταθερό σημείο επαφής μεταξύ διαφορετικών εθνικών αρχών διευκολύνει την αντιμετώπιση των σύνθετων αυτών υποθέσεων και ενισχύει τη συνολική

αποτελεσματικότητα της ευρωπαϊκής αντεγκληματικής πολιτικής (Weyembergh, 2017, σσ. 28–30).

Παρά τη σημαντική συμβολή της, η λειτουργία της Eurojust έχει προκαλέσει ορισμένους προβληματισμούς σχετικά με τη διαχείριση προσωπικών δεδομένων και τη διασφάλιση των δικονομικών δικαιωμάτων των εμπλεκόμενων προσώπων. Η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ διαφορετικών κρατικών αρχών και η διασυνοριακή επεξεργασία δικαστικών δεδομένων καθιστούν αναγκαία την ύπαρξη αυστηρών μηχανισμών προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Για τον λόγο αυτό, η λειτουργία της Eurojust διέπεται από ειδικούς κανόνες προστασίας δεδομένων και υπόκειται σε θεσμικό έλεγχο τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο (Weyembergh, 2017, σσ. 30–32).

Η Eurojust αποτελεί βασικό θεσμό της ευρωπαϊκής δικαστικής συνεργασίας και διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος. Μέσω του συντονισμού των ερευνών, της υποστήριξης των κοινών ομάδων έρευνας και της διευκόλυνσης της αμοιβαίας δικαστικής συνδρομής, συμβάλλει ουσιαστικά στην αποτελεσματικότερη διερεύνηση και δίωξη διασυνοριακών εγκληματικών δραστηριοτήτων. Η πρακτική της χρησιμότητα αποδεικνύει ότι η σύγχρονη καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος δεν μπορεί να στηρίζεται αποκλειστικά στις εθνικές αρχές, αλλά απαιτεί σταθερούς και αποτελεσματικούς μηχανισμούς ευρωπαϊκής συνεργασίας, πάντοτε εντός των ορίων που θέτουν το κράτος δικαίου και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων (Weyembergh, 2017, σσ. 32–33).

4.4 Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και λοιπά εργαλεία

Η αποτελεσματική αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος προϋποθέτει τη δυνατότητα ταχείας και αποτελεσματικής συνεργασίας μεταξύ των δικαστικών αρχών των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διασυνοριακή δράση των εγκληματικών οργανώσεων έχει καταστήσει αναγκαία την ανάπτυξη μηχανισμών που επιτρέπουν την άμεση εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων και την αποτελεσματική διερεύνηση ποινικών υποθέσεων πέρα από τα εθνικά σύνορα. Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναπτύξει ένα σύνολο εργαλείων δικαστικής συνεργασίας, με σημαντικότερο το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης, το οποίο θεωρείται ένα από τα πλέον επιτυχημένα παραδείγματα εφαρμογής της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων (Weyembergh, 2017, σσ. 21–28).

Το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης θεσπίστηκε με την Απόφαση-Πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εφαρμόζεται από το 2004. Πρόκειται για δικαστική απόφαση που εκδίδεται από ένα κράτος-μέλος με σκοπό τη σύλληψη και παράδοση ενός προσώπου από άλλο κράτος-μέλος για την άσκηση ποινικής δίωξης ή για την εκτέλεση στερητικής της ελευθερίας ποινής ή μέτρου ασφαλείας. Ο θεσμός αυτός αντικατέστησε σε μεγάλο βαθμό τις παραδοσιακές διαδικασίες έκδοσης μεταξύ των κρατών-μελών, οι οποίες χαρακτηρίζονταν από χρονοβόρες διπλωματικές διαδικασίες και σημαντικά διοικητικά εμπόδια (Mitsilegas, 2009, σσ. 118–124).

Η βασική καινοτομία του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης έγκειται στην εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, τα κράτη-μέλη αναγνωρίζουν και εκτελούν τις δικαστικές αποφάσεις των υπολοίπων κρατών χωρίς να απαιτείται ουσιαστικός έλεγχος της βασιμότητας της υπόθεσης. Η διαδικασία παράδοσης του εκζητούμενου προσώπου βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των δικαστικών συστημάτων των κρατών-μελών και αποσκοπεί στη διευκόλυνση της αποτελεσματικής καταπολέμησης της διασυνοριακής εγκληματικότητας (Weyembergh, 2017, σσ. 24–28).

Η σημασία του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης για την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος είναι ιδιαίτερα μεγάλη. Οι εγκληματικές οργανώσεις συχνά μετακινούν μέλη τους ή αποκρύπτουν υπόπτους σε διαφορετικά κράτη προκειμένου να αποφύγουν τη δίωξη. Η δυνατότητα ταχείας σύλληψης και παράδοσης των προσώπων αυτών περιορίζει σημαντικά τις δυνατότητες διαφυγής τους και ενισχύει την αποτελεσματικότητα των ποινικών ερευνών. Επιπλέον, η επιτάχυνση των διαδικασιών παράδοσης συμβάλλει στην καλύτερη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων και στον αποτελεσματικότερο συντονισμό των αρμόδιων αρχών.

Παρά τα σημαντικά πλεονεκτήματά του, το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης έχει αποτελέσει αντικείμενο θεωρητικού και νομολογιακού προβληματισμού. Η ευρύτητα της εφαρμογής του και η περιορισμένη δυνατότητα ελέγχου της ουσίας των αποφάσεων από το κράτος εκτέλεσης έχουν προκαλέσει συζητήσεις σχετικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των εκζητούμενων προσώπων. Ιδιαίτερα ζητήματα έχουν ανακύψει αναφορικά με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, τις συνθήκες κράτησης στα κράτη έκδοσης και την αποτελεσματική δικαστική προστασία. Για τον λόγο αυτό, τόσο το Δικαστήριο της

Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και τα εθνικά δικαστήρια έχουν αναπτύξει νομολογία που επιδιώκει να εξισορροπήσει την ανάγκη αποτελεσματικής συνεργασίας με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων (Peers, 2016, σσ. 684–686).

Πέραν του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναπτύξει και άλλα σημαντικά εργαλεία δικαστικής συνεργασίας. Ιδιαίτερη σημασία έχει η Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας (European Investigation Order), η οποία θεσπίστηκε με την Οδηγία 2014/41/ΕΕ και επιτρέπει στις δικαστικές αρχές ενός κράτους-μέλους να ζητούν τη διενέργεια ανακριτικών πράξεων ή τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων σε άλλο κράτος-μέλος. Ο μηχανισμός αυτός διευκολύνει σημαντικά τη διερεύνηση υποθέσεων οργανωμένου εγκλήματος, όπου τα αποδεικτικά στοιχεία βρίσκονται συχνά σε διαφορετικές χώρες (Peers, 2016, σσ. 687–690).

Εξίσου σημαντικοί είναι οι μηχανισμοί δέσμευσης και δήμευσης περιουσιακών στοιχείων που προέρχονται από εγκληματικές δραστηριότητες. Μέσω του Κανονισμού (ΕΕ) 2018/1805 διευκολύνεται η αμοιβαία αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων δέσμευσης και δήμευσης σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, γεγονός που συμβάλλει ουσιαστικά στην αποδυνάμωση των οικονομικών δομών των εγκληματικών οργανώσεων. Η στέρηση των παράνομων οικονομικών ωφελημάτων θεωρείται πλέον βασικός άξονας της ευρωπαϊκής πολιτικής κατά του οργανωμένου εγκλήματος.

Παράλληλα, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι Κοινές Ομάδες Έρευνας (Joint Investigation Teams – JITs), οι οποίες επιτρέπουν την άμεση συνεργασία ανακριτικών, αστυνομικών και εισαγγελικών αρχών διαφορετικών κρατών στο πλαίσιο της ίδιας ποινικής υπόθεσης. Οι ομάδες αυτές έχουν αποδειχθεί ιδιαίτερα αποτελεσματικές στην αντιμετώπιση σύνθετων μορφών οργανωμένης εγκληματικότητας, καθώς επιτρέπουν την ταχεία ανταλλαγή πληροφοριών και τον συντονισμό επιχειρησιακών ενεργειών χωρίς τις καθυστερήσεις που συνεπάγονται οι παραδοσιακές διαδικασίες δικαστικής συνδρομής (Eurojust, 2023, σσ. 22–27).

Το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης και τα λοιπά εργαλεία δικαστικής συνεργασίας αποτελούν βασικούς πυλώνες του ευρωπαϊκού χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Η συμβολή τους στην αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος είναι καθοριστική, καθώς επιτρέπουν τη διασυννοριακή δίωξη εγκληματικών δραστηριοτήτων και ενισχύουν τη συνεργασία μεταξύ των εθνικών δικαστικών αρχών. Παράλληλα, η εφαρμογή

τους πρέπει να συνοδεύεται από επαρκείς εγγυήσεις προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ώστε η αποτελεσματικότητα της καταστολής να παραμένει συμβατή με τις απαιτήσεις του κράτους δικαίου και της δίκαιης δίκης.

4.5 Προβληματισμοί για το κράτος δικαίου στο ευρωπαϊκό επίπεδο

Η ενίσχυση της ευρωπαϊκής συνεργασίας στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης αποτελεί αναμφίβολα μία από τις σημαντικότερες εξελίξεις στην αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Η δημιουργία κοινών μηχανισμών αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας, η ανάπτυξη υπερεθνικών θεσμών και η υιοθέτηση της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης έχουν συμβάλει ουσιαστικά στην αποτελεσματικότερη καταπολέμηση των διασυνοριακών μορφών εγκληματικότητας. Ωστόσο, η διεύρυνση των μηχανισμών αυτών έχει δημιουργήσει παράλληλα σημαντικούς προβληματισμούς ως προς τη διατήρηση των εγγυήσεων του κράτους δικαίου και την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών (Mitsilegas, 2009, σσ. 279–286).

Η βασική πρόκληση προκύπτει από την ανάγκη εξισορρόπησης δύο εξίσου σημαντικών επιδιώξεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης: αφενός της αποτελεσματικής προστασίας της δημόσιας ασφάλειας και αφετέρου της διασφάλισης των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Η ενίσχυση της ποινικής συνεργασίας συνεπάγεται συχνά τη διεύρυνση των δυνατοτήτων ανταλλαγής πληροφοριών, τη διασυνοριακή επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, την επιτάχυνση διαδικασιών παράδοσης προσώπων και την εφαρμογή κοινών ανακριτικών μηχανισμών. Οι εξελίξεις αυτές δημιουργούν εύλογες ανησυχίες σχετικά με τον κίνδυνο υποχώρησης των παραδοσιακών εγγυήσεων του ποινικού δικαίου και της ποινικής δικονομίας.

Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο προβληματισμός που συνδέεται με την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων. Η αρχή αυτή στηρίζεται στην παραδοχή ότι όλα τα κράτη-μέλη παρέχουν ισοδύναμο επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και λειτουργούν σύμφωνα με τις αρχές του κράτους δικαίου. Στην πράξη, ωστόσο, έχουν ανακύψει περιπτώσεις στις οποίες διαπιστώθηκαν αποκλίσεις ως προς τις συνθήκες κράτησης, την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης ή την προστασία των δικονομικών δικαιωμάτων. Οι διαφορές αυτές έχουν οδηγήσει σε έντονες συζητήσεις σχετικά με τα όρια της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και την ανάγκη διατήρησης μηχανισμών ελέγχου για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων (Weyembergh, 2017, σσ. 37–42).

Η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει συμβάλει καθοριστικά στη διαμόρφωση των ορίων της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Ιδίως στις υποθέσεις *Aranyosi και Căldăraru* (C-404/15 και C-659/15 PPU) και *LM (Celmer)* (C-216/18 PPU), το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η εκτέλεση μηχανισμών αμοιβαίας αναγνώρισης μπορεί να περιορίζεται όταν υφίσταται πραγματικός κίνδυνος παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων ή σοβαρές αμφιβολίες ως προς την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης στο κράτος έκδοσης. Η προσέγγιση αυτή καταδεικνύει ότι η αμοιβαία εμπιστοσύνη δεν είναι απεριόριστη, αλλά λειτουργεί εντός των ορίων που θέτει η προστασία του κράτους δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων (Peers, 2016, σσ. 698–700· Weyembergh, 2017, σσ. 40–42).

Η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών και των ευρωπαϊκών οργανισμών στον τομέα της καταπολέμησης του οργανωμένου εγκλήματος συνοδεύεται από σημαντικές προκλήσεις ως προς την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η λειτουργία οργανισμών όπως η Europol και η Eurojust προϋποθέτει τη συλλογή, αποθήκευση και επεξεργασία μεγάλου όγκου πληροφοριών που αφορούν φυσικά πρόσωπα, γεγονός που μπορεί να επηρεάσει το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή και την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Παρότι η επεξεργασία των πληροφοριών αυτών εξυπηρετεί σκοπούς πρόληψης και καταστολής της σοβαρής εγκληματικότητας, η ανάγκη αποτροπής αυθαίρετων ή δυσανάλογων παρεμβάσεων οδήγησε στη θέσπιση ειδικών κανόνων προστασίας δεδομένων και μηχανισμών εποπτείας σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι οποίοι αποσκοπούν στη διασφάλιση της νομιμότητας και της διαφάνειας κατά τη χρήση των σχετικών πληροφοριών. Παράλληλα, η ανάπτυξη κοινών ερευνητικών και ανακριτικών εργαλείων εγείρει ζητήματα που αφορούν την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης, καθώς η αξιοποίηση διασυνοριακών αποδεικτικών μέσων, η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ διαφορετικών έννομων τάξεων και η συμμετοχή πολλαπλών αρχών στην ίδια έρευνα ενδέχεται να δημιουργήσουν δυσχέρειες ως προς την πρόσβαση του κατηγορουμένου στη δικογραφία, την αμφισβήτηση των αποδεικτικών στοιχείων και τη συνολική υπερασπιστική του δυνατότητα. Οι εξελίξεις αυτές καταδεικνύουν ότι η ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης δεν προϋποθέτει μόνο την ενίσχυση των μηχανισμών καταστολής του οργανωμένου εγκλήματος, αλλά και τη διαρκή ενίσχυση των εγγυήσεων προστασίας των υπόπτων και κατηγορουμένων, ώστε η αποτελεσματικότητα της αντεγκληματικής πολιτικής να συμβαδίζει με τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των αρχών του κράτους δικαίου.

Σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση των προβληματισμών αυτών διαδραματίζει ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας απέκτησε δεσμευτική νομική ισχύ. Ο Χάρτης κατοχυρώνει βασικά δικαιώματα όπως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η ιδιωτική ζωή, η προστασία προσωπικών δεδομένων, το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, το τεκμήριο αθωότητας και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη. Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου λειτουργούν ως πρόσθετοι μηχανισμοί ελέγχου της συμβατότητας των ευρωπαϊκών πολιτικών ασφάλειας με τις θεμελιώδεις αρχές του κράτους δικαίου.

Η επιστημονική θεωρία έχει επανειλημμένα επισημάνει ότι η αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος δεν μπορεί να συνεπάγεται τη διαμόρφωση ενός συστήματος ποινικής δικαιοσύνης στο οποίο η αποτελεσματικότητα της καταστολής υπερισχύει απόλυτα της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η ανάγκη ενίσχυσης της ασφάλειας δεν δικαιολογεί την απεριόριστη διεύρυνση των κατασταλτικών εξουσιών ούτε την αποδυνάμωση των δικονομικών εγγυήσεων που αποτελούν βασικά στοιχεία του κράτους δικαίου. Αντίθετα, η νομιμοποίηση της ευρωπαϊκής ποινικής συνεργασίας εξαρτάται από την ικανότητά της να συνδυάζει αποτελεσματικά την καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας με τον ουσιαστικό σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου (Καϊάφα-Γκμπάντι & Prittwitz, 2011, σσ. 139–145). Στο πλαίσιο αυτό, η διατήρηση ισχυρών θεσμικών και δικαστικών εγγυήσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο καθίσταται απαραίτητη, καθώς η αποτελεσματική δικαστική προστασία, η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, ο έλεγχος της νομιμότητας των κρατικών παρεμβάσεων, η προστασία των προσωπικών δεδομένων και η διασφάλιση των δικαιωμάτων υπεράσπισης αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για τη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας. Υπό τις προϋποθέσεις αυτές, η ενίσχυση της ποινικής συνεργασίας μπορεί να θεωρηθεί συμβατή με τις αρχές του κράτους δικαίου, εφόσον συνοδεύεται από αποτελεσματικούς μηχανισμούς προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η ευρωπαϊκή ποινική συνεργασία έχει συμβάλει καθοριστικά στη δημιουργία ενός κοινού χώρου ασφάλειας και δικαιοσύνης και στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος, η επιτυχία της όμως δεν μπορεί να αξιολογείται αποκλειστικά με βάση τα αποτελέσματα της κατασταλτικής δράσης. Εξίσου σημαντικό κριτήριο αποτελεί η ικανότητά της να

διαφυλάσσει τις δημοκρατικές αρχές, τις ατομικές ελευθερίες και τις εγγυήσεις δικαστικής προστασίας που συνθέτουν τον πυρήνα της ευρωπαϊκής έννομης τάξης.

5. Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

5.1 Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (άρθρο 6 ΕΣΔΑ)

Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις πυλώνες της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και συνιστά βασική εγγύηση προστασίας του ατόμου έναντι της κρατικής ποινικής εξουσίας. Το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει ένα ευρύ πλέγμα δικονομικών δικαιωμάτων που αποσκοπούν στη διασφάλιση της ορθής απονομής της δικαιοσύνης και στην προστασία του κατηγορουμένου από αυθαίρετες ή δυσανάλογες επεμβάσεις των κρατικών αρχών. Η σημασία της διάταξης είναι ιδιαίτερα εμφανής στις υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος, όπου η αυξημένη ανάγκη αποτελεσματικής καταστολής συχνά δημιουργεί πιέσεις για περιορισμό ορισμένων δικονομικών εγγυήσεων. Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει καταστήσει σαφές ότι ακόμη και στις περιπτώσεις σοβαρότατης εγκληματικότητας η προστασία του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη παραμένει αδιαπραγμάτευτη (Harris, O’Boyle, Bates & Buckley, 2023, σσ. 387–395).

Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα η υπόθεσή του να δικασθεί δίκαια, δημόσια και εντός εύλογου χρόνου από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει συσταθεί νόμιμα. Η διάταξη αυτή δεν περιορίζεται μόνο στη διαδικασία ενώπιον του δικαστηρίου, αλλά καταλαμβάνει το σύνολο της ποινικής διαδικασίας, από το στάδιο της προδικασίας έως και την έκδοση της τελεσίδικης απόφασης. Το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα τονίσει ότι η έννοια της δίκαιης δίκης πρέπει να ερμηνεύεται με τρόπο ουσιαστικό και όχι τυπικό, ώστε να διασφαλίζεται πραγματική και αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου.

Μία από τις βασικότερες εγγυήσεις του άρθρου 6 είναι το δικαίωμα υπεράσπισης. Ο κατηγορούμενος πρέπει να ενημερώνεται έγκαιρα και λεπτομερώς για τη φύση και το περιεχόμενο της κατηγορίας που αντιμετωπίζει και να διαθέτει επαρκή χρόνο και δυνατότητες για την προετοιμασία της υπεράσπισής του. Παράλληλα, πρέπει να έχει πρόσβαση στη δικογραφία, να μπορεί να επικοινωνεί ελεύθερα με τον συνήγορό του και να συμμετέχει ουσιαστικά στη διαδικασία που καθορίζει την ποινική του ευθύνη. Οι εγγυήσεις αυτές αποκτούν ιδιαίτερη σημασία σε υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος, όπου ο μεγάλος

όγκος αποδεικτικών στοιχείων και η πολυπλοκότητα των ερευνών ενδέχεται να δυσχεραίνουν την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης.

Στενά συνδεδεμένη με το δικαίωμα υπεράσπισης είναι η αρχή της ισότητας των όπλων (equality of arms), η οποία αποτελεί θεμελιώδη έκφανση της δίκαιης δίκης στη νομολογία του ΕΔΔΑ. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, κάθε διάδικος πρέπει να διαθέτει εύλογη δυνατότητα να παρουσιάσει την υπόθεσή του υπό συνθήκες που δεν τον θέτουν σε ουσιωδώς μειονεκτική θέση έναντι του αντιδίκου του. Στην ποινική διαδικασία η αρχή αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς η κατηγορούσα αρχή διαθέτει σημαντικά περισσότερα μέσα και εξουσίες από τον κατηγορούμενο. Το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα υπογραμμίσει ότι οι περιορισμοί στην πρόσβαση στη δικογραφία ή στη δυνατότητα αμφισβήτησης αποδεικτικών στοιχείων πρέπει να συνοδεύονται από επαρκείς αντισταθμιστικές εγγυήσεις.

Κεντρική θέση στο πλαίσιο των εγγυήσεων της δίκαιης δίκης κατέχει το δικαίωμα του κατηγορουμένου να εξετάζει ή να ζητεί την εξέταση των μαρτύρων κατηγορίας, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 παρ. 3 στοιχ. δ' της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η συγκεκριμένη εγγύηση αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα στις υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος, όπου η προστασία των μαρτύρων οδηγεί συχνά στη χρήση ανώνυμων ή προστατευόμενων καταθέσεων. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αναγνωρίσει ότι η ανάγκη προστασίας των μαρτύρων μπορεί να δικαιολογήσει ορισμένους περιορισμούς στην άσκηση του δικαιώματος αυτού, έχει όμως ταυτόχρονα τονίσει ότι οι περιορισμοί δεν επιτρέπεται να θίγουν τον πυρήνα των δικαιωμάτων υπεράσπισης. Χαρακτηριστική είναι η απόφαση στην υπόθεση *Doorson κατά Κάτω Χωρών* (1996), όπου κρίθηκε ότι η χρήση ανώνυμων μαρτύρων είναι δυνατόν να συμβιβάζεται με τις απαιτήσεις του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, εφόσον προβλέπονται επαρκείς αντισταθμιστικές εγγυήσεις για την προστασία του κατηγορουμένου. Αντίστοιχα, στην υπόθεση *Van Mechelen και λοιποί κατά Κάτω Χωρών* (1997), το Δικαστήριο επισήμανε ότι η καταδίκη δεν μπορεί να στηρίζεται αποκλειστικά ή σε καθοριστικό βαθμό σε ανώνυμες μαρτυρικές καταθέσεις, όταν η υπεράσπιση δεν διαθέτει ουσιαστική δυνατότητα αμφισβήτησής τους. Η νομολογία αυτή εξελίχθηκε περαιτέρω με τις αποφάσεις *Al-Khawaja and Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (2011) και *Schatschaschwili κατά Γερμανίας* (2015), μέσω των οποίων διαμορφώθηκε ένα πιο συγκεκριμένο πλαίσιο ελέγχου για τη χρήση

καταθέσεων μαρτύρων που δεν εξετάζονται άμεσα από την υπεράσπιση. Σύμφωνα με τα κριτήρια που καθιερώθηκαν, αξιολογείται εάν υπήρχε επαρκής λόγος για τη μη εξέταση του μάρτυρα, εάν η κατάθεσή του αποτέλεσε αποκλειστική ή καθοριστική βάση της καταδίκης και εάν υφίσταντο επαρκείς αντισταθμιστικές εγγυήσεις ικανές να διασφαλίσουν τη συνολική δικαιοσύνη της διαδικασίας. Η προσέγγιση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για τις υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος, καθώς επιδιώκει να εξισορροπήσει την ανάγκη προστασίας των μαρτύρων και αποτελεσματικής δίωξης σοβαρών εγκληματικών δραστηριοτήτων με την υποχρέωση διασφάλισης των δικαιωμάτων υπεράσπισης και των απαιτήσεων της δίκαιης δίκης.

Μία ακόμη θεμελιώδης εγγύηση του άρθρου 6 είναι το τεκμήριο αθωότητας, το οποίο κατοχυρώνεται στην παράγραφο 2 της διάταξης. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, κάθε κατηγορούμενος θεωρείται αθώος μέχρι να αποδειχθεί νόμιμα η ενοχή του. Το Δικαστήριο έχει επισημάνει ότι το τεκμήριο αθωότητας δεσμεύει όχι μόνο τα δικαστήρια αλλά και κάθε κρατική αρχή, απαγορεύοντας δημόσιες δηλώσεις ή πρακτικές που προεξοφλούν την ενοχή ενός προσώπου πριν από την έκδοση τελεσίδικης δικαστικής απόφασης. Η εγγύηση αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία σε υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος που συχνά συνοδεύονται από έντονη δημοσιότητα και αυξημένο κοινωνικό ενδιαφέρον.

Το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κατοχυρώνει επίσης το δικαίωμα κάθε προσώπου να δικάζεται από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, στοιχείο που αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για την ύπαρξη δίκαιης ποινικής διαδικασίας. Η ανεξαρτησία συνδέεται με τη θεσμική προστασία των δικαστικών λειτουργών από κάθε μορφή εξωτερικής επιρροής ή παρέμβασης, διασφαλίζοντας ότι οι αποφάσεις τους λαμβάνονται αποκλειστικά βάσει του νόμου και της συνείδησής τους. Η αμεροληψία, από την άλλη πλευρά, αφορά την απουσία προκατάληψης ή προειλημμένης κρίσης ως προς την υπόθεση και τα εμπλεκόμενα πρόσωπα. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει επανειλημμένα υπογραμμίσει ότι η εμπιστοσύνη των πολιτών στη δικαιοσύνη δεν εξαρτάται μόνο από την πραγματική αμεροληψία των δικαστικών οργάνων, αλλά και από την εικόνα που αυτά εκπέμπουν προς την κοινωνία, επισημαίνοντας ότι η δικαιοσύνη πρέπει όχι μόνο να απονέμεται, αλλά και να φαίνεται ότι απονέμεται αμερόληπτα. Υπό το πρίσμα αυτό, η νομολογία του Δικαστηρίου έχει διαμορφώσει ένα ολοκληρωμένο πλέγμα δικονομικών εγγυήσεων που λειτουργεί ως

ουσιαστικό ανάχωμα απέναντι στην αυθαίρετη ποινική καταστολή. Το δικαίωμα υπεράσπισης, η αρχή της ισότητας των όπλων, η δυνατότητα εξέτασης των μαρτύρων κατηγορίας, το τεκμήριο αθωότητας και η ανεξαρτησία και αμεροληψία του δικαστηρίου αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για τη νομιμοποίηση της ποινικής διαδικασίας σε ένα κράτος δικαίου. Η σημασία των εγγυήσεων αυτών καθίσταται ακόμη εντονότερη στις υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος, όπου η αυξημένη κοινωνική απαξία των πράξεων και η ανάγκη αποτελεσματικής καταστολής δεν μπορούν να δικαιολογήσουν την αποδυνάμωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύει το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ.

5.2 Παρακολουθήσεις και προστασία της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 8 ΕΣΔΑ)

Η προστασία της ιδιωτικής ζωής και του απορρήτου των επικοινωνιών αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις εγγυήσεις του ευρωπαϊκού συστήματος προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) κατοχυρώνει το δικαίωμα κάθε προσώπου στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, της κατοικίας και της αλληλογραφίας του. Η διάταξη αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο της αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος, καθώς πολλά από τα μέτρα που χρησιμοποιούνται για τη διερεύνηση και καταστολή του φαινομένου συνεπάγονται σοβαρές επεμβάσεις στην ιδιωτική σφαίρα των ατόμων. Η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών, οι τηλεφωνικές παρακολουθήσεις, η ηλεκτρονική επιτήρηση και οι μυστικές μέθοδοι συλλογής πληροφοριών αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα μέτρων που βρίσκονται στο επίκεντρο της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Harris et al., 2023, σσ. 523–531).

Το άρθρο 8 παρ. 2 της ΕΣΔΑ δεν απαγορεύει απόλυτα τις κρατικές επεμβάσεις στην ιδιωτική ζωή. Αντίθετα, αναγνωρίζει ότι τέτοιες επεμβάσεις μπορούν να δικαιολογηθούν όταν προβλέπονται από τον νόμο, επιδιώκουν θεμιτό σκοπό και είναι αναγκαίες σε μία δημοκρατική κοινωνία. Με βάση τα κριτήρια αυτά, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει διαμορφώσει ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο ελέγχου της νομιμότητας των μέτρων παρακολούθησης, το οποίο εφαρμόζεται ανεξάρτητα από τη σοβαρότητα των εγκλημάτων που διερευνώνται. Η αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος συνιστά αναμφίβολα θεμιτό σκοπό δημόσιας ασφάλειας και πρόληψης του εγκλήματος, πλην όμως δεν

απαλλάσσει τα κράτη από την υποχρέωση τήρησης των εγγυήσεων που απορρέουν από τη Σύμβαση.

Καθοριστική σημασία για τη διαμόρφωση της σχετικής νομολογίας είχε η απόφαση *Klass and Others κατά Γερμανίας* (1978). Στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η μυστική παρακολούθηση επικοινωνιών μπορεί να αποτελεί αναγκαίο μέσο προστασίας της εθνικής ασφάλειας και αντιμετώπισης σοβαρών μορφών εγκληματικότητας. Παράλληλα όμως υπογράμμισε ότι τα συστήματα μυστικής επιτήρησης ενέχουν σοβαρούς κινδύνους αυθαιρεσίας και κατάχρησης της κρατικής εξουσίας. Για τον λόγο αυτό, κάθε νομοθετικό καθεστώς παρακολουθήσεων πρέπει να περιλαμβάνει επαρκείς και αποτελεσματικές εγγυήσεις έναντι της αυθαίρετης χρήσης των σχετικών εξουσιών (*Klass and Others v. Germany*, αριθ. προσφ. 5029/71, απόφαση της 6.9.1978).

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει διαμορφώσει συγκεκριμένα κριτήρια για την αξιολόγηση της συμβατότητας των μέτρων παρακολούθησης με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, θέτοντας ως βασική προϋπόθεση την ύπαρξη σαφούς, προσβάσιμης και προβλέψιμης νομοθετικής βάσης. Σύμφωνα με την προσέγγιση του Δικαστηρίου, η έννοια του «νόμου» δεν εξαντλείται στην απλή ύπαρξη μιας τυπικής νομοθετικής διάταξης, αλλά προϋποθέτει ένα ρυθμιστικό πλαίσιο επαρκώς συγκεκριμένο, ώστε οι πολίτες να μπορούν να γνωρίζουν υπό ποιες συνθήκες είναι δυνατόν να αποτελέσουν αντικείμενο παρακολούθησης και να περιορίζεται αποτελεσματικά η διακριτική ευχέρεια των κρατικών αρχών. Η απαίτηση αυτή λειτουργεί ως ουσιώδης εγγύηση έναντι αυθαίρετων ή απρόβλεπτων επεμβάσεων στην ιδιωτική ζωή. Παράλληλα, καθοριστική σημασία αποδίδεται στην προϋπόθεση της αναγκαιότητας σε μια δημοκρατική κοινωνία, σύμφωνα με την οποία τα μέτρα παρακολούθησης μπορούν να δικαιολογηθούν μόνο όταν ανταποκρίνονται σε επιτακτική κοινωνική ανάγκη και δεν υφίστανται ηπιότερα μέσα για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Στο πλαίσιο αυτό, η σοβαρότητα της απειλής που επιδιώκεται να αντιμετωπιστεί πρέπει να βρίσκεται σε εύλογη αναλογία προς την ένταση της επέμβασης στο δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής, γεγονός που αναδεικνύει την αρχή της αναλογικότητας ως βασικό κριτήριο ελέγχου της νομιμότητας των σχετικών μέτρων. Χαρακτηριστική εφαρμογή των αρχών αυτών αποτελεί η απόφαση *Roman Zakharov κατά Ρωσίας* (2015), στην οποία το Δικαστήριο εξέτασε ένα σύστημα ευρείας κλίμακας παρακολούθησης τηλεπικοινωνιών και έκρινε ότι η ύπαρξη εκτεταμένων

εξουσιών παρακολούθησης χωρίς επαρκή δικαστικό έλεγχο και αποτελεσματικούς μηχανισμούς εποπτείας συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ. Με την απόφασή του υπογράμμισε ότι οι μυστικές παρακολουθήσεις μπορούν να θεωρηθούν συμβατές με τη Σύμβαση μόνο όταν πλαισιώνονται από σαφείς διαδικαστικές εγγυήσεις, ουσιαστική δικαστική εποπτεία και αποτελεσματικό έλεγχο της νομιμότητάς τους, ώστε να διασφαλίζεται η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων έναντι ενδεχόμενων καταχρήσεων της κρατικής εξουσίας (Roman Zakharov v. Russia, αριθ. προσφ. 47143/06, απόφαση της 4.12.2015).

Παρόμοια προσέγγιση υιοθετήθηκε και στην υπόθεση *Szabó and Vissy κατά Ουγγαρίας* (2016), όπου το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η τεχνολογική πρόοδος και οι αυξημένες δυνατότητες ηλεκτρονικής επιτήρησης καθιστούν ακόμη πιο αναγκαία την ύπαρξη αυστηρών θεσμικών εγγυήσεων. Σύμφωνα με τη νομολογία αυτή, η αποτελεσματικότητα των μέτρων παρακολούθησης δεν μπορεί να αποτελεί το μοναδικό κριτήριο αξιολόγησής τους, αλλά πρέπει να συνεκτιμάται πάντοτε ο κίνδυνος υπέρμετρης κρατικής παρέμβασης στην ιδιωτική ζωή.

Η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει επίσης αναδείξει τη σημασία του δικαστικού ελέγχου ως βασικής εγγύησης προστασίας του άρθρου 8. Η προηγούμενη έγκριση από ανεξάρτητη δικαστική αρχή, ο περιορισμός της διάρκειας της παρακολούθησης, η τήρηση αρχείων σχετικά με τη χρήση του μέτρου και η δυνατότητα μεταγενέστερου ελέγχου της νομιμότητάς του αποτελούν στοιχεία που λαμβάνονται υπόψη για την αξιολόγηση της συμβατότητας ενός συστήματος παρακολουθήσεων με τη Σύμβαση. Η απουσία τέτοιων εγγυήσεων αυξάνει σημαντικά τον κίνδυνο αυθαίρετης χρήσης των μέτρων και οδηγεί συχνά σε διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 8.

Στο πεδίο της αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος, οι παρακολουθήσεις και οι μυστικές μορφές επιτήρησης αποτελούν αναμφίβολα σημαντικά εργαλεία διερεύνησης και συλλογής αποδεικτικών στοιχείων. Ωστόσο, η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου καταδεικνύει ότι η αποτελεσματικότητα των μέτρων αυτών δεν αρκεί από μόνη της για τη νομιμοποίησή τους. Η προστασία της ιδιωτικής ζωής παραμένει θεμελιώδης αξία σε μία δημοκρατική κοινωνία και κάθε περιορισμός της πρέπει να δικαιολογείται από σαφή, αναγκαία και αναλογικά κριτήρια. Η διαπίστωση αυτή αποκτά ιδιαίτερη επικαιρότητα υπό

το πρίσμα της συνεχούς εξέλιξης των τεχνολογιών παρακολούθησης και των αυξανόμενων δυνατοτήτων μαζικής συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων.

Το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ λειτουργεί ως ουσιαστικό όριο στην άσκηση των κρατικών εξουσιών παρακολούθησης και επιτήρησης. Μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ έχουν διαμορφωθεί συγκεκριμένα κριτήρια νομιμότητας, αναγκαιότητας και αναλογικότητας, τα οποία δεσμεύουν τα κράτη κατά τη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος. Η νομιμοποίηση των παρακολουθήσεων εξαρτάται όχι μόνο από τη σοβαρότητα του επιδιωκόμενου σκοπού αλλά και από την ύπαρξη αποτελεσματικών εγγυήσεων που διασφαλίζουν τον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και αποτρέπουν την αυθαίρετη άσκηση της κρατικής εξουσίας.

5.3 Προστατευόμενοι ή ανώνυμοι μάρτυρες

Η χρήση προστατευόμενων ή ανώνυμων μαρτύρων αποτελεί ένα από τα πλέον αμφιλεγόμενα ζητήματα της ποινικής διαδικασίας στις υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος. Η πρακτική αυτή αναπτύχθηκε ως απάντηση στην ανάγκη προστασίας προσώπων που διαθέτουν κρίσιμες πληροφορίες για τη δράση εγκληματικών οργανώσεων και τα οποία ενδέχεται να εκτεθούν σε σοβαρούς κινδύνους αντιποίνων εάν αποκαλυφθεί η ταυτότητά τους. Η αντιμετώπιση της οργανωμένης εγκληματικότητας συχνά εξαρτάται από τη συνεργασία μαρτύρων που έχουν άμεση γνώση της λειτουργίας των εγκληματικών δικτύων, γεγονός που καθιστά την προστασία τους σημαντικό εργαλείο της ποινικής πολιτικής. Ωστόσο, η απόκρυψη της ταυτότητας ενός μάρτυρα επηρεάζει άμεσα τα δικαιώματα υπεράσπισης του κατηγορούμενου και δημιουργεί σοβαρά ζητήματα συμβατότητας με το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Harris et al., 2023, σσ. 435–441).

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει επανειλημμένα τονίσει ότι το δικαίωμα εξέτασης των μαρτύρων κατηγορίας αποτελεί ουσιώδες στοιχείο της δίκαιης δίκης. Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 3 στοιχ. δ' της ΕΣΔΑ, κάθε κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να εξετάζει ή να ζητεί την εξέταση των μαρτύρων που καταθέτουν εναντίον του. Η δυνατότητα αυτή επιτρέπει στον κατηγορούμενο να αμφισβητήσει την αξιοπιστία των μαρτύρων, να ελέγξει την ακρίβεια των ισχυρισμών τους και να αναδείξει ενδεχόμενες αντιφάσεις ή κίνητρα που επηρεάζουν την αξιοπιστία των καταθέσεών τους. Η απόκρυψη της ταυτότητας του μάρτυρα περιορίζει αναπόφευκτα τη δυνατότητα αυτή και για τον λόγο

αυτό η χρήση ανώνυμων μαρτύρων αντιμετωπίζεται από το Δικαστήριο ως εξαιρετικό μέτρο που απαιτεί ιδιαίτερη αιτιολόγηση.

Η θεμελιώδης νομολογιακή βάση για την αντιμετώπιση του ζητήματος διαμορφώθηκε με την απόφαση *Doorson κατά Κάτω Χωρών* (1996). Στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η προστασία των μαρτύρων αποτελεί θεμιτό σκοπό και ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η ανωνυμία μπορεί να είναι αναγκαία για τη διασφάλιση της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητάς τους. Παράλληλα όμως υπογράμμισε ότι η ανάγκη προστασίας των μαρτύρων πρέπει να εξισορροπείται με τα δικαιώματα της υπεράσπισης και ότι κάθε περιορισμός των τελευταίων οφείλει να συνοδεύεται από επαρκείς αντισταθμιστικές εγγυήσεις (*Doorson v. Netherlands*, αριθ. προσφ. 20524/92, απόφαση της 26.3.1996).

Ακόμη πιο αυστηρή υπήρξε η προσέγγιση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Van Mechelen και λοιποί κατά Κάτω Χωρών* (1997). Η υπόθεση αφορούσε τη χρήση ανώνυμων αστυνομικών μαρτύρων, των οποίων η ταυτότητα δεν αποκαλύφθηκε στους κατηγορουμένους. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η χρήση ανώνυμων μαρτύρων είναι δυνατόν να γίνει αποδεκτή μόνο υπό εξαιρετικές περιστάσεις και ότι η καταδίκη δεν μπορεί να στηρίζεται αποκλειστικά ή σε αποφασιστικό βαθμό στις καταθέσεις προσώπων που η υπεράσπιση δεν είχε ουσιαστική δυνατότητα να εξετάσει. Η απόφαση αυτή καθιέρωσε μία από τις σημαντικότερες αρχές της σχετικής νομολογίας, γνωστή ως κανόνα του «μοναδικού ή αποφασιστικού αποδεικτικού μέσου» (*sole or decisive rule*) (*Van Mechelen and Others v. Netherlands*, αριθ. προσφ. 21363/93 κ.ά., απόφαση της 23.4.1997).

Η εξέλιξη της νομολογίας κορυφώθηκε με την απόφαση της Ολομέλειας του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Al-Khawaja and Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (2011). Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η χρήση μαρτυρικών καταθέσεων που δεν μπορούν να εξεταστούν από την υπεράσπιση δεν οδηγεί αυτομάτως σε παραβίαση του άρθρου 6. Ωστόσο, όταν μια καταδίκη βασίζεται αποκλειστικά ή σε αποφασιστικό βαθμό σε τέτοιες καταθέσεις, απαιτείται η ύπαρξη ιδιαίτερα ισχυρών αντισταθμιστικών εγγυήσεων που να εξασφαλίζουν τη συνολική δικαιοσύνη της διαδικασίας (*Al-Khawaja and Tahery v. United Kingdom*, αριθ. προσφ. 26766/05 και 22228/06, απόφαση της 15.12.2011).

Αντίστοιχη προσέγγιση ακολούθησε το Δικαστήριο και στην υπόθεση *Schatschaschwili κατά Γερμανίας* (2015), όπου συστηματοποίησε τα κριτήρια ελέγχου της συμβατότητας των περιορισμών με το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ. Σύμφωνα με τη νομολογία αυτή, η αξιολόγηση

πραγματοποιείται σε τρία στάδια: πρώτον, εξετάζεται αν υπήρχε επαρκής λόγος για τη μη αποκάλυψη της ταυτότητας ή τη μη εξέταση του μάρτυρα· δεύτερον, ελέγχεται αν η κατάθεση αποτέλεσε αποκλειστικό ή αποφασιστικό αποδεικτικό στοιχείο· και τρίτον, αξιολογείται αν υπήρχαν επαρκείς αντισταθμιστικές εγγυήσεις που να διασφαλίζουν τη δίκαιη διεξαγωγή της διαδικασίας (*Schatschaschwili v. Germany*, αριθ. προσφ. 9154/10, απόφαση της 15.12.2015).

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δέχεται ότι η προστασία των μαρτύρων δεν είναι κατ' αρχήν ασυμβίβαστη με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, αναγνωρίζοντας ότι στις υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος η λήψη ειδικών μέτρων προστασίας μπορεί να είναι αναγκαία για την αποτελεσματική λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης και την ασφάλεια των προσώπων που συμβάλλουν στην αποκάλυψη σοβαρών εγκληματικών δραστηριοτήτων. Η προσφυγή, ωστόσο, σε τέτοια μέτρα πρέπει να διατηρεί τον εξαιρετικό της χαρακτήρα και να στηρίζεται σε συγκεκριμένους και επαρκώς τεκμηριωμένους λόγους που δικαιολογούν τον περιορισμό ορισμένων δικαιωμάτων της υπεράσπισης. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στην ύπαρξη αντισταθμιστικών εγγυήσεων, οι οποίες αποσκοπούν στη διασφάλιση της συνολικής δικαιοσύνης της διαδικασίας. Τέτοιες εγγυήσεις περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τη δυνατότητα υποβολής ερωτήσεων προς τον μάρτυρα μέσω του δικαστηρίου, την αξιολόγηση της αξιοπιστίας του από τον δικαστή, την ύπαρξη πρόσθετων αποδεικτικών στοιχείων που επιβεβαιώνουν το περιεχόμενο της κατάθεσής του, καθώς και την ειδική αιτιολόγηση της δικαστικής απόφασης ως προς τη βαρύτητα που αποδίδεται στη συγκεκριμένη μαρτυρία. Μέσω των μηχανισμών αυτών επιδιώκεται ο περιορισμός των δυσμενών συνεπειών που μπορεί να προκαλέσει η ανωνυμία ή η ειδική προστασία του μάρτυρα στα δικαιώματα υπεράσπισης του κατηγορουμένου. Υπό το πρίσμα αυτό, η νομολογία του ΕΔΔΑ αναδεικνύει την ανάγκη επίτευξης μιας ισορροπίας μεταξύ δύο εξίσου σημαντικών επιδιώξεων: της αποτελεσματικής προστασίας των μαρτύρων και της διερεύνησης σοβαρών μορφών εγκληματικότητας αφενός και της διασφάλισης του δικαιώματος του κατηγορουμένου σε δίκαιη δίκη αφετέρου. Η συμβατότητα του θεσμού των προστατευόμενων ή ανώνυμων μαρτύρων με τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ εξαρτάται ακριβώς από τη διατήρηση της ισορροπίας αυτής και από την ύπαρξη επαρκών δικονομικών εγγυήσεων που αποτρέπουν την υπέρμετρη αποδυνάμωση των δικαιωμάτων υπεράσπισης.

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποδέχεται τη χρήση προστατευόμενων ή ανώνυμων μαρτύρων ως εξαιρετικό μέτρο που μπορεί να δικαιολογηθεί από την ανάγκη αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος και προστασίας της ζωής ή της ασφάλειας των μαρτύρων. Παράλληλα όμως θέτει αυστηρά όρια και προϋποθέσεις εφαρμογής, υπογραμμίζοντας ότι η προστασία των μαρτύρων δεν μπορεί να οδηγεί σε ουσιώδη αποδυνάμωση των δικαιωμάτων υπεράσπισης. Η δίκαιη δίκη παραμένει το τελικό κριτήριο αξιολόγησης κάθε περιορισμού, ακόμη και στις σοβαρότερες υποθέσεις οργανωμένης εγκληματικότητας.

5.4 Μυστικοί αστυνομικοί και παγίδευση

Η χρήση μυστικών αστυνομικών και συγκαλυμμένων επιχειρήσεων αποτελεί ένα από τα πλέον σημαντικά αλλά και αμφιλεγόμενα εργαλεία για την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος. Η μυστικότητα που χαρακτηρίζει τη λειτουργία των εγκληματικών οργανώσεων, η δυσχέρεια συλλογής αποδεικτικών στοιχείων και η ανάγκη διείσδυσης στους μηχανισμούς δράσης τους έχουν οδηγήσει τα κράτη στην ανάπτυξη ειδικών ανακριτικών τεχνικών που επιτρέπουν σε αστυνομικούς να ενεργούν υπό κάλυψη και να συμμετέχουν σε επιχειρήσεις συλλογής πληροφοριών. Παρότι οι μέθοδοι αυτές μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στην αποκάλυψη σοβαρών εγκλημάτων, δημιουργούν σημαντικά ζητήματα ως προς τη συμβατότητά τους με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και τις αρχές του κράτους δικαίου, ιδίως όταν η δράση των αρχών υπερβαίνει τα όρια της παθητικής παρακολούθησης και μετατρέπεται σε ενεργή υποκίνηση εγκληματικής συμπεριφοράς (Harris et al., 2023, σσ. 455–460).

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αναγνωρίζει ότι η χρήση μυστικών αστυνομικών μπορεί να αποτελεί αναγκαίο μέσο για την καταπολέμηση σοβαρών μορφών εγκληματικότητας, όπως το οργανωμένο έγκλημα, η διακίνηση ναρκωτικών και η τρομοκρατία. Ωστόσο, το Δικαστήριο έχει καταστήσει σαφές ότι η χρήση των τεχνικών αυτών δεν μπορεί να οδηγεί στην υπονόμευση των θεμελιωδών εγγυήσεων της ποινικής διαδικασίας. Η βασική διάκριση που αναπτύσσεται στη νομολογία αφορά τη διαφοροποίηση μεταξύ της νόμιμης συγκαλυμμένης έρευνας και της παράνομης αστυνομικής παγίδευσης (*entrapment* ή *police incitement*).

Η συγκαλυμμένη δράση θεωρείται κατ' αρχήν θεμιτή όταν οι αστυνομικές αρχές περιορίζονται στην παρακολούθηση ή καταγραφή ήδη υφιστάμενης εγκληματικής

δραστηριότητας χωρίς να επηρεάζουν ουσιωδώς τη βούληση του δράστη. Αντίθετα, αστυνομική παγίδευση υπάρχει όταν οι κρατικοί πράκτορες ή τα πρόσωπα που ενεργούν για λογαριασμό τους παρακινούν, ενθαρρύνουν ή προκαλούν ένα άτομο να διαπράξει έγκλημα το οποίο διαφορετικά δεν θα είχε τελέσει. Στην περίπτωση αυτή η κρατική παρέμβαση δεν περιορίζεται στην αποκάλυψη εγκληματικής δραστηριότητας, αλλά συμβάλλει ενεργά στη δημιουργία της, γεγονός που αντιβαίνει στις απαιτήσεις του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ.

Η θεμελιώδης απόφαση του ΕΔΔΑ για το ζήτημα αυτό είναι η υπόθεση *Teixeira de Castro κατά Πορτογαλίας* (1998). Στην υπόθεση αυτή δύο αστυνομικοί προσέγγισαν τον προσφεύγοντα και τον παρότρυναν να τους προμηθεύσει ναρκωτικές ουσίες, χωρίς να υπάρχουν προηγουμένως ενδείξεις ότι συμμετείχε σε διακίνηση ναρκωτικών. Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι αστυνομικοί δεν περιορίστηκαν στη διερεύνηση μιας προϋπάρχουσας εγκληματικής δραστηριότητας αλλά υποκίνησαν τον ίδιο τον προσφεύγοντα να τελέσει το αδίκημα. Ως εκ τούτου, διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, καθώς η καταδίκη βασίστηκε σε αποδεικτικά στοιχεία που προήλθαν από παράνομη κρατική πρόκληση του εγκλήματος (*Teixeira de Castro v. Portugal*, αριθ. προσφ. 25829/94, απόφαση της 9.6.1998).

Η σημασία της απόφασης αυτής είναι ιδιαίτερα μεγάλη, διότι καθιέρωσε την αρχή ότι το κράτος δεν μπορεί να δημιουργεί εγκληματικότητα με σκοπό την καταστολή της. Η αποστολή των διωκτικών αρχών είναι η αποκάλυψη και δίωξη υφιστάμενων εγκληματικών δραστηριοτήτων και όχι η πρόκληση της τέλεσής τους. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η χρήση αποδεικτικών στοιχείων που αποκτώνται μέσω αστυνομικής παγίδευσης θίγει ανεπανόρθωτα τη δικαιοσύνη της διαδικασίας και καθιστά την ποινική καταδίκη ασύμβατη με το άρθρο 6 της Σύμβασης.

Η νομολογία αυτή αναπτύχθηκε περαιτέρω στην υπόθεση *Ramanauskas κατά Λιθουανίας* (2008). Στην υπόθεση αυτή κρατικός λειτουργός κατηγορήθηκε για δωροληψία ύστερα από επιχείρηση μυστικού πράκτορα. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι αρχές δεν απέδειξαν επαρκώς την ύπαρξη προϋπαρχουσών υπονοιών εγκληματικής δραστηριότητας και ότι η κρατική παρέμβαση υπερέβη τα όρια της επιτρεπτής συγκαλυμμένης δράσης. Το Δικαστήριο τόνισε ότι όταν προβάλλεται ισχυρισμός περί αστυνομικής παγίδευσης, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εξετάζουν με ιδιαίτερη προσοχή τις συνθήκες υπό τις οποίες αποκτήθηκαν τα

αποδεικτικά στοιχεία και να διαπιστώνουν εάν οι αρχές περιορίστηκαν σε παθητική διερεύνηση ή αν ενήργησαν υποκινητικά (*Ramanauskas v. Lithuania*, αριθ. προσφ. 74420/01, απόφαση της 5.2.2008).

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει ασχοληθεί εκτενώς με τα όρια της συγκαλυμμένης αστυνομικής δράσης και τη διάκρισή της από την απαγορευμένη αστυνομική παγίδευση, αναγνωρίζοντας ότι η χρήση μυστικών ερευνητικών τεχνικών μπορεί να αποτελέσει αναγκαίο μέσο για την αντιμετώπιση σοβαρών μορφών εγκληματικότητας, υπό την προϋπόθεση ότι δεν οδηγεί στην πρόκληση της αξιόποινης συμπεριφοράς από τα ίδια τα κρατικά όργανα. Χαρακτηριστική είναι η απόφαση *Bannikova κατά Ρωσίας* (2010), στην οποία το Δικαστήριο συστηματοποίησε τα βασικά κριτήρια διάκρισης μεταξύ νόμιμης συγκαλυμμένης έρευνας και παράνομης αστυνομικής πρόκλησης, επισημαίνοντας ότι καθοριστικό στοιχείο αποτελεί η ύπαρξη αντικειμενικών ενδείξεων προϋπάρχουσας εγκληματικής δραστηριότητας, καθώς και η απουσία υπέρμετρης πίεσης, παρότρυνσης ή άλλης μορφής επιρροής εκ μέρους των κρατικών οργάνων που θα μπορούσε να οδηγήσει το άτομο στην τέλεση του εγκλήματος (*Bannikova v. Russia*, αριθ. προσφ. 18757/06, απόφαση της 4.11.2010).

Από τη σχετική νομολογία προκύπτει ότι η νομιμότητα της συγκαλυμμένης δράσης εξαρτάται, αφενός, από την ύπαρξη επαρκών στοιχείων που καταδεικνύουν ότι το πρόσωπο είχε ήδη αναπτύξει εγκληματική δραστηριότητα πριν από την παρέμβαση των αρχών και, αφετέρου, από το γεγονός ότι η κρατική δράση περιορίζεται στην αποκάλυψη και τεκμηρίωση της ήδη υφιστάμενης παρανομίας χωρίς να δημιουργεί η ίδια τις προϋποθέσεις τέλεσής της. Παράλληλα, ιδιαίτερη βαρύτητα αποδίδεται στον αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο των σχετικών ενεργειών, ώστε να καθίσταται δυνατή η εξακρίβωση της νομιμότητας της αστυνομικής παρέμβασης και η προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου. Στο πλαίσιο αυτό, το ΕΔΔΑ έχει υπογραμμίσει ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εξετάζουν με ιδιαίτερη προσοχή τους ισχυρισμούς περί αστυνομικής παγίδευσης και να μην αρκούνται σε τυπική ή συνοπτική απόρριψή τους. Αντιθέτως, απαιτείται ουσιαστική διερεύνηση των πραγματικών περιστατικών και συνολική αξιολόγηση των συνθηκών της υπόθεσης, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν η κρατική παρέμβαση παρέμεινε εντός των ορίων που θέτουν η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και οι αρχές της δίκαιης δίκης.

Στο πλαίσιο της αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος, οι συγκαλυμμένες επιχειρήσεις παραμένουν αναγκαίο εργαλείο αποκάλυψης εγκληματικών δικτύων και συλλογής αποδεικτικών στοιχείων. Ωστόσο, η νομολογία του ΕΔΔΑ υπογραμμίζει ότι η αποτελεσματικότητα των μεθόδων αυτών δεν μπορεί να δικαιολογήσει την εγκατάλειψη των δικονομικών εγγυήσεων. Η χρήση μυστικών αστυνομικών είναι θεμιτή μόνο όταν αποσκοπεί στην αποκάλυψη προϋπάρχουσας εγκληματικής δραστηριότητας και δεν μετατρέπεται σε μηχανισμό πρόκλησης εγκλημάτων από το ίδιο το κράτος.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει διαμορφώσει σαφή όρια ως προς τη χρήση μυστικών αστυνομικών και συγκαλυμμένων επιχειρήσεων. Η νομιμοποίηση των πρακτικών αυτών εξαρτάται από τη διατήρηση της διάκρισης μεταξύ επιτρεπτής διερεύνησης και απαγορευμένης αστυνομικής παγίδευσης. Η απαγόρευση της κρατικής υποκίνησης σε έγκλημα αποτελεί θεμελιώδη έκφανση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και λειτουργεί ως ουσιαστικό όριο στην άσκηση της ποινικής εξουσίας ακόμη και στις σοβαρότερες υποθέσεις οργανωμένης εγκληματικότητας.

5.5 Βασικά συμπεράσματα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των δικαιοκρατικών ορίων της ποινικής και ποινικοδικονομικής αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος. Μέσα από τη συστηματική ερμηνεία των διατάξεων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Δικαστήριο έχει αναπτύξει ένα συνεκτικό πλαίσιο αρχών που επιτρέπει την αποτελεσματική καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας χωρίς να θυσιάζονται οι θεμελιώδεις εγγυήσεις του κράτους δικαίου. Η σημασία της νομολογίας αυτής είναι ιδιαίτερα εμφανής σε τομείς όπως οι μυστικές παρακολουθήσεις, οι ειδικές ανακριτικές πράξεις, οι προστατευόμενοι μάρτυρες και η χρήση συγκαλυμμένων αστυνομικών επιχειρήσεων, όπου η ανάγκη αποτελεσματικής καταστολής έρχεται συχνά σε σύγκρουση με την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων (Harris et al., 2023, σσ. 253–258).

Ένα από τα σημαντικότερα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη νομολογία του ΕΔΔΑ είναι ότι η καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος συνιστά θεμιτό σκοπό δημοσίου συμφέροντος, ο οποίος μπορεί να δικαιολογήσει ορισμένους περιορισμούς θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ωστόσο, το Δικαστήριο απορρίπτει συστηματικά την άποψη ότι η σοβαρότητα του εγκλήματος αρκεί από μόνη της για να νομιμοποιήσει οποιοδήποτε μέτρο

κρατικής παρέμβασης. Αντίθετα, κάθε περιορισμός δικαιωμάτων πρέπει να αξιολογείται υπό το πρίσμα συγκεκριμένων δικαιοκρατικών κριτηρίων και να παραμένει συμβατός με τις απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης.

Κεντρική θέση στη νομολογία του Δικαστηρίου κατέχει η αρχή της αναλογικότητας. Σύμφωνα με τη σταθερή νομολογιακή προσέγγιση, οι κρατικές επεμβάσεις στα δικαιώματα του ατόμου πρέπει να είναι κατάλληλες για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, αναγκαίες υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις και ανάλογες προς τη σοβαρότητα του κινδύνου που επιχειρείται να αντιμετωπιστεί. Η αρχή αυτή λειτουργεί ως βασικός μηχανισμός ελέγχου της νομιμότητας των μέτρων καταστολής και αποτρέπει την υιοθέτηση υπέρμετρων ή δυσανάλογων περιορισμών δικαιωμάτων. Ιδίως στις υποθέσεις παρακολούθησεων και μυστικής επιτήρησης, το ΕΔΔΑ έχει επανειλημμένα τονίσει ότι η αποτελεσματικότητα των μέτρων δεν αρκεί για τη νομιμοποίησή τους, εάν δεν συνοδεύεται από επαρκείς εγγυήσεις προστασίας των πολιτών.

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στο δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, υπογραμμίζοντας ότι οι θεμελιώδεις δικονομικές εγγυήσεις δεν μπορούν να υποχωρούν ακόμη και ενώπιον της ανάγκης αντιμετώπισης των σοβαρότερων μορφών εγκληματικότητας. Το δικαίωμα υπεράσπισης, η αρχή της ισότητας των όπλων, το τεκμήριο αθωότητας, η δυνατότητα εξέτασης των μαρτύρων κατηγορίας και η πρόσβαση σε ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο συνιστούν ουσιώδεις προϋποθέσεις για τη νομιμοποίηση της ποινικής διαδικασίας. Η σχετική νομολογία για τους προστατευόμενους ή ανώνυμους μάρτυρες καταδεικνύει ότι, ακόμη και όταν δικαιολογούνται ορισμένοι περιορισμοί στα δικαιώματα της υπεράσπισης, αυτοί πρέπει να συνοδεύονται από επαρκείς αντισταθμιστικές εγγυήσεις, ώστε να διασφαλίζεται η συνολική δικαιοσύνη της διαδικασίας. Παράλληλα, η προστασία της ιδιωτικής ζωής και του απορρήτου των επικοινωνιών αποτελεί έναν ακόμη βασικό άξονα της νομολογίας του Δικαστηρίου. Μέσα από αποφάσεις όπως οι *Klass and Others κατά Γερμανίας* και *Roman Zakharov κατά Ρωσίας*, έχουν διαμορφωθεί συγκεκριμένα κριτήρια για τη νομιμότητα των μέτρων παρακολούθησης, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται η ύπαρξη σαφούς και προβλέψιμης νομοθετικής βάσης, η δικαστική εποπτεία, ο περιορισμός της διάρκειας των μέτρων και η δυνατότητα αποτελεσματικού ελέγχου της νομιμότητάς τους. Η ιδιωτική ζωή δεν

αντιμετωπίζεται ως εμπόδιο στην καταπολέμηση της εγκληματικότητας, αλλά ως θεμελιώδες δικαίωμα που οφείλει να προστατεύεται ακόμη και σε συνθήκες αυξημένων απειλών για τη δημόσια ασφάλεια. Αντίστοιχα, η νομολογία σχετικά με τη δράση μυστικών αστυνομικών και την απαγόρευση της αστυνομικής παγίδευσης έχει καταστήσει σαφές ότι οι διωκτικές αρχές μπορούν να διερευνούν και να αποκαλύπτουν ήδη υφιστάμενες εγκληματικές δραστηριότητες, όχι όμως να προκαλούν ή να δημιουργούν οι ίδιες τις προϋποθέσεις τέλεσης του εγκλήματος. Η διάκριση αυτή, η οποία αναδείχθηκε κυρίως μέσα από τις υποθέσεις *Teixeira de Castro κατά Πορτογαλίας*, *Ramanauskas κατά Λιθουανίας* και *Bannikova κατά Ρωσίας*, αποτελεί ουσιώδες όριο της κρατικής ποινικής εξουσίας και συνδέεται άμεσα με τις απαιτήσεις της δίκαιης δίκης. Συνολικά, από τη νομολογία του ΕΔΔΑ προκύπτει ότι η χρήση ειδικών ανακριτικών και δικονομικών μέτρων για την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος δεν αποκλείεται, αλλά η νομιμοποίησή τους εξαρτάται από την ύπαρξη επαρκών θεσμικών εγγυήσεων, αποτελεσματικού δικαστικού ελέγχου και ουσιαστικού σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ώστε η επιδίωξη της ασφάλειας να συμβιβάζεται με τις αρχές του κράτους δικαίου και της δημοκρατικής έννομης τάξης.

Συνεπώς, το βασικό συμπέρασμα που αναδεικνύεται από τη νομολογία του ΕΔΔΑ είναι ότι η αποτελεσματική καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν αποτελούν αντικρουόμενους αλλά συμπληρωματικούς στόχους. Η δημόσια ασφάλεια δεν μπορεί να επιτυγχάνεται εις βάρος του κράτους δικαίου, όπως και η προστασία των δικαιωμάτων δεν μπορεί να οδηγεί σε αδυναμία αντιμετώπισης σοβαρών εγκληματικών απειλών. Η ισορροπία μεταξύ των δύο αυτών επιδιώξεων αποτελεί το κεντρικό κριτήριο που διατρέχει το σύνολο της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και διαμορφώνει τα σύγχρονα δικαιιοκρατικά όρια της ποινικής καταστολής.

Η νομολογία αυτή λειτουργεί, τελικά, ως κρίσιμος μηχανισμός ελέγχου της κρατικής εξουσίας και ως εγγύηση ότι η αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος θα παραμένει συμβατή με τις θεμελιώδεις αξίες της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

6. Κριτική αξιολόγηση του ισχύοντος πλαισίου

6.1 Η τάση αυστηροποίησης της ποινικής καταστολής

Η αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος κατά τις τελευταίες δεκαετίες χαρακτηρίζεται από μία σαφή τάση αυστηροποίησης της ποινικής πολιτικής τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η αυξανόμενη πολυπλοκότητα των εγκληματικών οργανώσεων, η διεύρυνση της διεθνούς δράσης τους και η σύνδεσή τους με σοβαρές μορφές εγκληματικότητας, όπως η τρομοκρατία, η διακίνηση ναρκωτικών, η εμπορία ανθρώπων και η νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες, οδήγησαν τα κράτη στην υιοθέτηση ολοένα και αυστηρότερων μέτρων πρόληψης και καταστολής. Η εξέλιξη αυτή αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της σύγχρονης αντεγκληματικής πολιτικής και έχει επηρεάσει σημαντικά τόσο το ουσιαστικό ποινικό δίκαιο όσο και το ποινικοδικονομικό σύστημα (Καϊάφα-Γκμπάντι & Prittwitz, 2011, σσ. 35–42).

Η αυστηροποίηση αυτή εκδηλώνεται αρχικά στο επίπεδο του ουσιαστικού ποινικού δικαίου. Η συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση αντιμετωπίζεται πλέον ως αυτοτελές έγκλημα, ανεξάρτητα από την τέλεση των επιμέρους αξιόποινων πράξεων που επιδιώκει η οργάνωση. Η επιλογή αυτή αποτυπώνει τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος του νομοθέτη από την τιμώρηση της ήδη τελεσθείσας πράξης προς την πρόληψη μελλοντικών κινδύνων. Το ποινικό δίκαιο δεν περιορίζεται πλέον στην αντιμετώπιση της προσβολής έννομων αγαθών, αλλά επεκτείνεται και στην πρόληψη ενδεχόμενων απειλών που συνδέονται με τη συμμετοχή σε οργανωμένες εγκληματικές δομές (Jakobs, 2004, σσ. 88–95).

Παράλληλα, παρατηρείται σημαντική αυστηροποίηση και στο επίπεδο της ποινικής δικονομίας. Η καθιέρωση ειδικών ανακριτικών πράξεων, η χρήση συγκαλυμμένων αστυνομικών, η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών, η διεύρυνση των δυνατοτήτων ηλεκτρονικής επιτήρησης και η αξιοποίηση προστατευόμενων μαρτύρων αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα της τάσης αυτής. Τα μέτρα αυτά εισάγουν εξαιρέσεις από ορισμένες παραδοσιακές δικονομικές εγγυήσεις με σκοπό τη διευκόλυνση της αποκάλυψης εγκληματικών οργανώσεων, οι οποίες λόγω της μυστικότητας και της οργανωμένης δομής τους είναι δύσκολο να εντοπιστούν με τα συνήθη ανακριτικά μέσα (Μυλωνόπουλος, 2020, σσ. 412–420).

Η αυστηροποίηση της ποινικής καταστολής ενισχύθηκε περαιτέρω μετά τις διεθνείς εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών, ιδίως μετά την αυξανόμενη σύνδεση της οργανωμένης εγκληματικότητας με ζητήματα διεθνούς ασφάλειας. Η ανάπτυξη της λεγόμενης «λογικής της ασφάλειας» (*security paradigm*) επηρέασε σημαντικά τη νομοθετική και πολιτική προσέγγιση πολλών κρατών, τα οποία έδωσαν προτεραιότητα στην πρόληψη και εξουδετέρωση δυνητικών κινδύνων ακόμη και πριν από την εκδήλωση συγκεκριμένης εγκληματικής συμπεριφοράς. Η προσέγγιση αυτή οδήγησε στη διεύρυνση των προληπτικών εξουσιών των διωκτικών αρχών και στην ενίσχυση των μηχανισμών παρακολούθησης και ελέγχου (Mitsilegas, 2009, σσ. 281–289).

Η σχετική εξέλιξη συνδέεται με ευρύτερες μεταβολές της σύγχρονης αντεγκληματικής πολιτικής. Όπως επισημαίνει ο Garland, οι σύγχρονες κοινωνίες τείνουν να αντιμετωπίζουν το έγκλημα όχι μόνο ως παραβίαση του νόμου αλλά και ως διαρκή κίνδυνο που απαιτεί προληπτική διαχείριση. Η έμφαση μετατοπίζεται σταδιακά από την παραδοσιακή καταστολή προς τη διαχείριση της διακινδύνευσης, με αποτέλεσμα την ενίσχυση των μηχανισμών επιτήρησης και ελέγχου (Garland, 2001, σσ. 167–194). Παράλληλα, η Zedner επισημαίνει ότι η σύγχρονη ποινική πολιτική χαρακτηρίζεται από τη μετάβαση προς ένα μοντέλο «προ-εγκλήματος» (*pre-crime*), στο οποίο η κρατική παρέμβαση επιχειρεί να προλάβει μελλοντικές απειλές πριν ακόμη αυτές εκδηλωθούν με τη μορφή συγκεκριμένης αξιόποινης πράξης (Zedner, 2007, σσ. 261–281).

Αναμφίβολα, η εξέλιξη αυτή έχει συμβάλει στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος. Οι ειδικές ανακριτικές τεχνικές και η ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας έχουν επιτρέψει την αποκάλυψη πολύπλοκων εγκληματικών δικτύων που διαφορετικά θα παρέμεναν αθέατα για τις διωκτικές αρχές. Η δυνατότητα έγκαιρης παρέμβασης των κρατικών μηχανισμών έχει βελτιώσει σημαντικά την αποτελεσματικότητα της ποινικής καταστολής και έχει ενισχύσει την ικανότητα των κρατών να προστατεύουν τη δημόσια ασφάλεια.

Ωστόσο, η τάση αυτή δεν στερείται κινδύνων. Η συνεχής διεύρυνση των ποινικών και δικονομικών εξουσιών του κράτους ενδέχεται να οδηγήσει σε σταδιακή αποδυνάμωση των εγγυήσεων που αποτελούν τον πυρήνα του κράτους δικαίου. Όπως έχει επισημανθεί στη θεωρία, η αντιμετώπιση ιδιαίτερα επικίνδυνων μορφών εγκληματικότητας συχνά συνοδεύεται από την τάση δημιουργίας εξαιρετικών καθεστώτων ποινικής μεταχείρισης,

στα οποία η αποτελεσματικότητα της καταστολής υπερισχύει της προστασίας των δικαιωμάτων του ατόμου (Καϊάφα-Γκμπάντι & Prittwitz, 2011, σσ. 97–104).

Ιδιαίτερα έντονος είναι ο προβληματισμός που αναπτύσσεται γύρω από τη θεωρία του «Ποινικού Δικαίου του Εχθρού» (*Feindstrafrecht*), η οποία διατυπώθηκε από τον Jakobs. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, ορισμένες κατηγορίες δραστών, όπως τα μέλη εγκληματικών οργανώσεων ή οι τρομοκράτες, αντιμετωπίζονται όχι ως πολίτες που απολαμβάνουν πλήρη δικαιώματα αλλά ως φορείς διαρκούς κινδύνου για την κοινωνία. Η προσέγγιση αυτή έχει δεχθεί έντονη κριτική, καθώς θεωρείται ότι αντιβαίνει στις θεμελιώδεις αρχές της ισότητας, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και του κράτους δικαίου (Jakobs, 2004, σσ. 96–103).

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου λειτουργεί ως ουσιαστικό αντίβαρο απέναντι στις τάσεις αυτές. Όπως αναδείχθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, το Δικαστήριο αναγνωρίζει την ανάγκη λήψης ειδικών μέτρων για την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος, ταυτόχρονα όμως επιμένει στη διατήρηση των θεμελιωδών εγγυήσεων της δίκαιης δίκης, της προστασίας της ιδιωτικής ζωής και της αναλογικότητας. Η νομολογία αυτή υπενθυμίζει ότι η αποτελεσματικότητα της ποινικής καταστολής δεν μπορεί να επιτυγχάνεται εις βάρος των βασικών αρχών που συγκροτούν το δημοκρατικό κράτος δικαίου.

Συνεπώς, η αυστηροποίηση της ποινικής καταστολής αποτελεί μία κατανοητή και σε μεγάλο βαθμό αναγκαία απάντηση στις σύγχρονες μορφές οργανωμένης εγκληματικότητας. Παράλληλα όμως δημιουργεί τον κίνδυνο σταδιακής μετατόπισης του ποινικού συστήματος προς περισσότερο προληπτικά και κατασταλτικά πρότυπα λειτουργίας. Για τον λόγο αυτό, η ενίσχυση των μηχανισμών καταπολέμησης του οργανωμένου εγκλήματος πρέπει να συνοδεύεται από διαρκή έλεγχο νομιμότητας, αυστηρή τήρηση της αρχής της αναλογικότητας και αποτελεσματική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Μόνο υπό τις προϋποθέσεις αυτές μπορεί να διατηρηθεί η αναγκαία ισορροπία μεταξύ δημόσιας ασφάλειας και κράτους δικαίου.

6.2 Ο κίνδυνος περιορισμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων

Η ενίσχυση των μηχανισμών αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος έχει συμβάλει σημαντικά στην αποτελεσματικότερη διερεύνηση και καταστολή σοβαρών μορφών εγκληματικότητας. Παράλληλα όμως, η συνεχής διεύρυνση των ποινικών και

ποινικοδικονομικών εξουσιών του κράτους δημιουργεί εύλογους προβληματισμούς ως προς τις συνέπειες που μπορεί να έχει για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η ανάγκη διασφάλισης της δημόσιας ασφάλειας συχνά οδηγεί στην υιοθέτηση μέτρων που περιορίζουν ατομικές ελευθερίες και δικονομικές εγγυήσεις, γεγονός που καθιστά αναγκαία τη διαρκή αξιολόγηση της συμβατότητάς τους με τις αρχές του κράτους δικαίου και της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ashworth & Zedner, 2014, σσ. 53–61).

Ένας από τους σημαντικότερους προβληματισμούς που αναδεικνύονται στη σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική αφορά τη σταδιακή μετατόπιση του ποινικού συστήματος από ένα μοντέλο προσανατολισμένο στην προστασία των δικαιωμάτων προς ένα μοντέλο διαχείρισης και πρόληψης κινδύνων. Στο πεδίο της αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος, η έμφαση μεταφέρεται συχνά από τη διερεύνηση και απόδειξη συγκεκριμένων αξιόποινων πράξεων στην αποτροπή μελλοντικών απειλών, γεγονός που διευρύνει τις δυνατότητες παρέμβασης των κρατικών αρχών ήδη από τα πρώτα στάδια υπόνοιας εγκληματικής δραστηριότητας. Παρότι η προσέγγιση αυτή αποσκοπεί στην αποτελεσματικότερη προστασία της δημόσιας ασφάλειας, ενέχει τον κίνδυνο περιορισμού των δικονομικών και ουσιαστικών εγγυήσεων που παραδοσιακά συνοδεύουν την άσκηση της ποινικής εξουσίας (Mitsilegas, 2009, σσ. 289–295). Στο ίδιο πλαίσιο, η Zedner επισημαίνει ότι η σύγχρονη ποινική πολιτική τείνει να υιοθετεί μια λογική «προ-εγκλήματος» (*pre-crime*), στο πλαίσιο της οποίας η κρατική παρέμβαση ενεργοποιείται πριν ακόμη εκδηλωθεί πλήρως η εγκληματική συμπεριφορά, εξέλιξη που δημιουργεί σημαντικές προκλήσεις για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και τη διατήρηση των εγγυήσεων του κράτους δικαίου (Zedner, 2007, σσ. 261–281). Ιδιαίτερα έντονοι είναι οι σχετικοί προβληματισμοί στον τομέα της προστασίας της ιδιωτικής ζωής και του απορρήτου των επικοινωνιών, καθώς η άρση του απορρήτου, οι τηλεφωνικές παρακολουθήσεις, η ηλεκτρονική επιτήρηση και η συλλογή ψηφιακών δεδομένων αποτελούν πλέον βασικά εργαλεία για τη διερεύνηση οργανωμένων εγκληματικών δραστηριοτήτων. Παρόλο που τα μέσα αυτά διαθέτουν σημαντική αποδεικτική αξία και συμβάλλουν ουσιαστικά στην αποκάλυψη σύνθετων εγκληματικών δικτύων, συνεπάγονται ταυτόχρονα σοβαρές επεμβάσεις στον πυρήνα της ιδιωτικής ζωής. Για τον λόγο αυτό, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει επανειλημμένα υπογραμμίσει ότι η χρήση τους πρέπει να πλαισιώνεται από αυστηρές εγγυήσεις νομιμότητας, δικαστικής

εποπτείας και αποτελεσματικού ελέγχου, καθώς η απουσία τέτοιων μηχανισμών μπορεί να οδηγήσει σε αυθαίρετες παρεμβάσεις και να υπονομεύσει την προστασία που παρέχει το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ (Harris et al., 2023, σσ. 523–531).

Αντίστοιχοι προβληματισμοί ανακύπτουν και ως προς τα δικαιώματα υπεράσπισης. Η χρήση προστατευόμενων ή ανώνυμων μαρτύρων, οι περιορισμοί πρόσβασης σε ορισμένα αποδεικτικά στοιχεία και η αξιοποίηση πληροφοριών που συλλέγονται μέσω μυστικών ανακριτικών πράξεων μπορούν να επηρεάσουν ουσιαστικά τη δυνατότητα του κατηγορουμένου να αμφισβητήσει αποτελεσματικά τις κατηγορίες που του αποδίδονται. Η αρχή της ισότητας των όπλων και το δικαίωμα εξέτασης των μαρτύρων κατηγορίας αποτελούν θεμελιώδεις προϋποθέσεις της δίκαιης δίκης και δεν μπορούν να περιορίζονται χωρίς επαρκή αιτιολόγηση και αντισταθμιστικές εγγυήσεις. Όπως υπογραμμίζει ο Ashworth, η αποτελεσματικότητα της ποινικής καταστολής δεν μπορεί να δικαιολογεί την αποδυνάμωση των εγγυήσεων που εξασφαλίζουν τη δίκαιη διαδικασία, καθώς αυτές αποτελούν βασικό στοιχείο της νομιμοποίησης του ποινικού συστήματος (Ashworth, 2009, σσ. 83–90).

Ιδιαίτερα σημαντική είναι επίσης η επίδραση των κατασταλτικών μέτρων στο τεκμήριο αθωότητας. Η αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος βασίζεται συχνά σε προληπτικές παρεμβάσεις και σε αξιολογήσεις κινδύνου που προηγούνται της οριστικής διαπίστωσης της ενοχής. Η πρακτική αυτή ενδέχεται να δημιουργήσει την εντύπωση ότι ο ύποπτος αντιμετωπίζεται ήδη ως ένοχος πριν από την ολοκλήρωση της δικαστικής διαδικασίας. Ο κίνδυνος αυτός καθίσταται εντονότερος σε υποθέσεις με μεγάλη δημοσιότητα, όπου η κοινωνική πίεση για αποτελεσματική καταστολή μπορεί να επηρεάσει τη δημόσια εικόνα του κατηγορουμένου πριν ακόμη εκδοθεί δικαστική απόφαση.

Περαιτέρω, η διεύρυνση των εξουσιών των διωκτικών αρχών δημιουργεί ζητήματα ως προς την αρχή της αναλογικότητας. Σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρείται η τάση εφαρμογής εξαιρετικών μέτρων σε ολόένα μεγαλύτερο αριθμό εγκλημάτων, πέραν των περιπτώσεων για τις οποίες αρχικά θεσπίστηκαν. Η εξέλιξη αυτή εγκυμονεί τον κίνδυνο σταδιακής «κανονικοποίησης της εξαίρεσης», δηλαδή της μετατροπής μέτρων που προορίζονταν για την αντιμετώπιση εξαιρετικά σοβαρών απειλών σε συνήθη εργαλεία της ποινικής διαδικασίας (Ashworth & Zedner, 2014, σσ. 76–82). Συναφώς, ο Garland επισημαίνει ότι η κουλτούρα του ελέγχου που αναπτύχθηκε στις σύγχρονες κοινωνίες τείνει να νομιμοποιεί

ολοένα ευρύτερες μορφές επιτήρησης και κρατικής παρέμβασης, γεγονός που μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τις παραδοσιακές φιλελεύθερες εγγυήσεις του ποινικού δικαίου (Garland, 2001, σσ. 193–198).

Η θεωρία έχει επισημάνει ότι η συνεχής διεύρυνση των κατασταλτικών μηχανισμών μπορεί να οδηγήσει σε αποδυνάμωση της φιλελεύθερης αντίληψης του ποινικού δικαίου. Το κράτος δικαίου δεν θεμελιώνεται μόνο στην αποτελεσματική προστασία της κοινωνίας από το έγκλημα αλλά και στην υποχρέωση σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των ατομικών δικαιωμάτων κάθε προσώπου, ακόμη και εκείνων που κατηγορούνται για ιδιαίτερα σοβαρά εγκλήματα. Η εγκατάλειψη των εγγυήσεων αυτών στο όνομα της αποτελεσματικότητας θα οδηγούσε τελικά σε υπονόμευση της ίδιας της νομιμοποίησης του ποινικού συστήματος (Καϊάφα-Γκμπάντι & Prittwitz, 2011, σσ. 121–129).

Σημαντικό ρόλο στην αποτροπή των κινδύνων αυτών διαδραματίζει η δικαστική εποπτεία και ιδίως η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Μέσα από τον έλεγχο της νομιμότητας, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας των κρατικών παρεμβάσεων, το ΕΔΔΑ λειτουργεί ως μηχανισμός διασφάλισης των θεμελιωδών δικαιωμάτων απέναντι στις τάσεις υπερβολικής καταστολής. Η νομολογία του υπενθυμίζει ότι η αποτελεσματικότητα της ποινικής πολιτικής δεν μπορεί να αξιολογείται ανεξάρτητα από τον σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η ενίσχυση των κατασταλτικών μέτρων για την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος συνοδεύεται αναπόφευκτα από τον κίνδυνο περιορισμού θεμελιωδών δικαιωμάτων και δικονομικών εγγυήσεων. Η προστασία της ιδιωτικής ζωής, το δικαίωμα υπεράσπισης, το τεκμήριο αθωότητας και η αρχή της αναλογικότητας αποτελούν τα βασικά πεδία όπου εκδηλώνεται η ένταση μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας. Για τον λόγο αυτό, η αποτελεσματική καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος προϋποθέτει τη συνεχή διατήρηση ισχυρών θεσμικών και δικαστικών εγγυήσεων, ώστε η προστασία της κοινωνίας να μην επιτυγχάνεται με τίμημα την υπονόμευση των θεμελιωδών αρχών του κράτους δικαίου.

6.3 Η ισορροπία μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας

Η αναζήτηση ισορροπίας μεταξύ της προστασίας της δημόσιας ασφάλειας και της διασφάλισης των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους

προβληματισμούς του σύγχρονου ποινικού δικαίου. Η αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος αναδεικνύει με ιδιαίτερη ένταση το δίλημμα αυτό, καθώς οι κρατικές αρχές καλούνται να αντιμετωπίσουν μορφές εγκληματικότητας που χαρακτηρίζονται από υψηλό βαθμό οργάνωσης, μυστικότητας και κοινωνικής επικινδυνότητας, χωρίς όμως να απομακρύνονται από τις αρχές που θεμελιώνουν το δημοκρατικό κράτος δικαίου. Η διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας συνιστά συνεπώς βασική προϋπόθεση νομιμοποίησης της ποινικής καταστολής (Ashworth & Zedner, 2014, σσ. 15–24).

Η ανάγκη προστασίας της κοινωνίας από τις δραστηριότητες οργανωμένων εγκληματικών οργανώσεων δικαιολογεί αναμφίβολα την υιοθέτηση ειδικών νομοθετικών και δικονομικών μέτρων. Η δράση των οργανωμένων εγκληματικών δικτύων δεν απειλεί μόνο μεμονωμένα έννομα αγαθά αλλά ενδέχεται να επηρεάσει τη λειτουργία θεσμών, την οικονομική σταθερότητα και την ίδια τη δημόσια τάξη. Υπό το πρίσμα αυτό, η ανάπτυξη ειδικών μηχανισμών δίωξης και διερεύνησης αποτελεί εύλογη και σε μεγάλο βαθμό αναγκαία επιλογή της ποινικής πολιτικής. Η αποτελεσματικότητα της κρατικής προστασίας συνδέεται άμεσα με την ικανότητα των αρμόδιων αρχών να εντοπίζουν και να εξαρθρώνουν σύνθετες εγκληματικές δομές που λειτουργούν συχνά σε διεθνές επίπεδο.

Ωστόσο, η επιδίωξη της ασφάλειας δεν μπορεί να λειτουργεί ως αυτοτελής και απεριόριστη νομιμοποιητική βάση για τη διεύρυνση των κρατικών εξουσιών. Όπως έχει αναδείξει η θεωρία του κράτους δικαίου, η κρατική καταστολή αποκτά νομιμοποίηση μόνο όταν ασκείται εντός προκαθορισμένων νομικών ορίων και με σεβασμό προς τα θεμελιώδη δικαιώματα του ατόμου. Η ασφάλεια δεν αποτελεί αξία ανώτερη όλων των άλλων συνταγματικών αγαθών αλλά οφείλει να συνυπάρχει με την ελευθερία, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τις δικονομικές εγγυήσεις που χαρακτηρίζουν μία δημοκρατική έννομη τάξη (Μάνεσης, 1982, σσ. 267–272). Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Habermas, η ασφάλεια αποκτά πραγματική νομιμοποίηση μόνο όταν εντάσσεται σε ένα πλαίσιο σεβασμού των δικαιωμάτων και των δημοκρατικών διαδικασιών που εξασφαλίζουν την αυτονομία του πολίτη (Habermas, 2004, σσ. 29–38).

Η ανάλυση του ελληνικού και ευρωπαϊκού πλαισίου κατέδειξε ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται σαφής ενίσχυση των κατασταλτικών εργαλείων που χρησιμοποιούνται για την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος. Οι ειδικές ανακριτικές πράξεις, η άρση

του απορρήτου των επικοινωνιών, οι συγκαλυμμένες επιχειρήσεις και η χρήση προστατευόμενων μαρτύρων έχουν αναμφισβήτητα αυξήσει τις δυνατότητες των διωκτικών αρχών. Παράλληλα, η ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ποινικής συνεργασίας μέσω θεσμών όπως η Europol και η Eurojust έχει ενισχύσει σημαντικά την αποτελεσματικότητα της διασυννοριακής δίωξης. Οι εξελίξεις αυτές αποδεικνύουν ότι το ισχύον πλαίσιο παρέχει πλέον στις αρμόδιες αρχές ένα ευρύ φάσμα μέσων για την αντιμετώπιση οργανωμένων εγκληματικών δικτύων.

Παρά ταύτα, η αποτελεσματικότητα των μέτρων αυτών δεν εξαλείφει τους προβληματισμούς που συνδέονται με τις επιπτώσεις τους στα ατομικά δικαιώματα. Η χρήση εξαιρετικών δικονομικών εργαλείων ενδέχεται να επηρεάσει την ιδιωτική ζωή, το δικαίωμα υπεράσπισης, το τεκμήριο αθωότητας και την αρχή της δίκαιης δίκης. Η ένταση μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας καθίσταται ιδιαίτερα εμφανής στις περιπτώσεις όπου η αποτελεσματικότητα της καταστολής επιτυγχάνεται μέσω περιορισμών σε δικαιώματα που αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία του κράτους δικαίου. Η πρόκληση έγκειται ακριβώς στον καθορισμό των ορίων πέρα από τα οποία η κρατική παρέμβαση παύει να είναι δικαιολογημένη και μετατρέπεται σε υπέρμετρη προσβολή των ατομικών ελευθεριών.

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προσφέρει σημαντικά κριτήρια για την επίλυση του διλήμματος αυτού. Όπως αναδείχθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, το Δικαστήριο δεν αμφισβητεί τη νομιμότητα των ειδικών μέτρων αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος. Αντίθετα, αναγνωρίζει ότι οι σύγχρονες μορφές εγκληματικότητας συχνά απαιτούν ιδιαίτερα μέσα διερεύνησης και καταστολής. Ταυτόχρονα όμως επιμένει ότι κάθε περιορισμός δικαιωμάτων πρέπει να πληροί τις προϋποθέσεις της νομιμότητας, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας. Η προσέγγιση αυτή αποτυπώνει μία αντίληψη σύμφωνα με την οποία η ασφάλεια και η ελευθερία δεν αποτελούν ανταγωνιστικές αλλά αλληλοσυμπληρούμενες αξίες.

Η συνολική αξιολόγηση του ισχύοντος ελληνικού και ευρωπαϊκού πλαισίου αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για ένα σύστημα το οποίο, σε γενικές γραμμές, επιχειρεί να διατηρήσει την αναγκαία ισορροπία μεταξύ της αποτελεσματικής προστασίας της κοινωνίας και του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η ύπαρξη δικαστικού ελέγχου, οι εγγυήσεις που απορρέουν από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ο καθοριστικός ρόλος της

νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου λειτουργούν ως ουσιαστικά αντίβαρα απέναντι στον κίνδυνο υπέρμετρης διεύρυνσης των κατασταλτικών εξουσιών. Ωστόσο, η διαρκής τεχνολογική εξέλιξη, η αυξανόμενη χρήση μέσων ηλεκτρονικής επιτήρησης και η έντονη κοινωνική απαίτηση για αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της εγκληματικότητας δημιουργούν νέες προκλήσεις, οι οποίες ενδέχεται να μεταβάλουν σταδιακά την ισορροπία υπέρ της ασφάλειας και εις βάρος των ατομικών ελευθεριών. Όπως επισημαίνουν οι Loader και Walker, η διακυβέρνηση της ασφάλειας σε ένα δημοκρατικό κράτος δεν μπορεί να αποσυνδέεται από τις αρχές της λογοδοσίας και του δημοκρατικού ελέγχου, αλλά οφείλει να υπόκειται σε συνεχή αξιολόγηση ώστε να παραμένει συμβατή με τις αξίες της ελευθερίας και του κράτους δικαίου (Loader & Walker, 2007, σσ. 173–181). Για τον λόγο αυτό, η διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας δεν μπορεί να θεωρηθεί οριστικά διασφαλισμένη, αλλά αποτελεί μια διαρκή διαδικασία επανεξέτασης των νομοθετικών επιλογών, ενίσχυσης των μηχανισμών δικαστικού ελέγχου και αξιολόγησης της αναγκαιότητας των περιοριστικών μέτρων. Στο πλαίσιο αυτό, η αρχή της αναλογικότητας αναδεικνύεται σε θεμελιώδες κριτήριο κάθε νομοθετικής και δικαστικής παρέμβασης, καθώς επιτρέπει την εξισορρόπηση της ανάγκης προστασίας της κοινωνίας με τον σεβασμό του πυρήνα των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Όπως υποστηρίζει ο Alexy, η αναλογικότητα αποτελεί τον κατεξοχήν μηχανισμό στάθμισης συγκρουόμενων συνταγματικών αξιών και λειτουργεί ως ουσιαστική εγγύηση έναντι δυσανάλογων παρεμβάσεων της κρατικής εξουσίας (Alexy, 2002, σσ. 66–69).

7. Συμπεράσματα

Το οργανωμένο έγκλημα αποτελεί μία από τις πλέον σύνθετες και δυναμικές μορφές εγκληματικότητας της σύγχρονης εποχής, καθώς η διεθνής διάσταση της δράσης του, η αξιοποίηση των τεχνολογικών εξελίξεων, η σημαντική οικονομική του ισχύς και η διαρκής ικανότητα προσαρμογής του στις μεταβαλλόμενες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες δυσχεραίνουν ουσιαστικά την αποτελεσματική αντιμετώπισή του. Οι κίνδυνοι που απορρέουν από τη λειτουργία των εγκληματικών οργανώσεων επηρεάζουν όχι μόνο τη δημόσια ασφάλεια, αλλά και τη λειτουργία των θεσμών, την οικονομική σταθερότητα και την κοινωνική συνοχή, γεγονός που καθιστά αναγκαία την ανάπτυξη εξειδικευμένων μηχανισμών πρόληψης, διερεύνησης και καταστολής τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα εργασία επιχείρησε να προσεγγίσει τα δικαιοκρατικά και ηθικά όρια της ποινικής και ποινικοδικονομικής αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος, εστιάζοντας στο ελληνικό και ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο. Η ανάλυση κατέδειξε ότι η ανάγκη αποτελεσματικής καταπολέμησης του φαινομένου οδήγησε στη διαμόρφωση ενός εκτεταμένου πλέγματος νομοθετικών και δικονομικών μέτρων, τα οποία σε αρκετές περιπτώσεις αποκλίνουν από τους παραδοσιακούς μηχανισμούς της ποινικής δικαιοσύνης. Η ποινικοποίηση της συμμετοχής σε εγκληματική οργάνωση, η αξιοποίηση ειδικών ανακριτικών πράξεων, η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών, η χρήση προστατευόμενων μαρτύρων και οι συγκαλυμμένες αστυνομικές επιχειρήσεις αποτελούν χαρακτηριστικές εκφάνσεις αυτής της τάσης, η οποία αποσκοπεί στην αποτελεσματικότερη πρόληψη και καταστολή μορφών εγκληματικότητας που παρουσιάζουν αυξημένη οργάνωση, πολυπλοκότητα και κοινωνική επικινδυνότητα.

Η μελέτη του ελληνικού ποινικού και ποινικοδικονομικού πλαισίου κατέδειξε ότι ο εθνικός νομοθέτης έχει υιοθετήσει ένα ιδιαίτερα αυστηρό σύστημα αντιμετώπισης των οργανωμένων μορφών εγκληματικότητας. Οι σχετικές νομοθετικές παρεμβάσεις αποσκοπούν στην αποτελεσματικότερη προστασία της δημόσιας ασφάλειας και στην εξάρθρωση εγκληματικών δικτύων που λειτουργούν με υψηλό βαθμό οργάνωσης και μυστικότητας. Παράλληλα, η ανάπτυξη των ευρωπαϊκών μηχανισμών συνεργασίας και η λειτουργία οργανισμών όπως η Europol και η Eurojust έχουν ενισχύσει σημαντικά τη δυνατότητα αντιμετώπισης των διασυνοριακών μορφών οργανωμένου εγκλήματος.

Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα των μέτρων αυτών δεν μπορεί να αξιολογείται ανεξάρτητα από τις επιπτώσεις τους στα θεμελιώδη δικαιώματα και στις εγγυήσεις της ποινικής διαδικασίας. Η ανάλυση των θεωρητικών θεμελίων της ποινικής καταστολής ανέδειξε ότι το κράτος δικαίου, η αρχή της νομιμότητας, η αρχή της αναλογικότητας και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη αποτελούν αδιαπραγμάτευτα όρια της κρατικής εξουσίας. Η ανάγκη αντιμετώπισης ακόμη και των σοβαρότερων μορφών εγκληματικότητας δεν μπορεί να δικαιολογήσει την εγκατάλειψη των θεμελιωδών αρχών που διέπουν τη λειτουργία μιας δημοκρατικής έννομης τάξης.

Καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ αποτελεσματικής καταπολέμησης του οργανωμένου εγκλήματος και προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων διαδραματίζει η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Μέσα από αποφάσεις που αφορούν το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, την προστασία της ιδιωτικής ζωής, τη χρήση προστατευόμενων μαρτύρων και τη δράση συγκαλυμμένων αστυνομικών, το Δικαστήριο έχει διαμορφώσει ένα συνεκτικό πλαίσιο αρχών και κριτηρίων για τον έλεγχο της νομιμότητας των κατασταλτικών μέτρων. Η νομολογία αυτή αναγνωρίζει τη σοβαρότητα και την πολυπλοκότητα του οργανωμένου εγκλήματος, καθώς και την ανάγκη υιοθέτησης εξειδικευμένων μηχανισμών αντιμετώπισής του, χωρίς όμως να παραγνωρίζει ότι η άσκηση της κρατικής εξουσίας οφείλει να παραμένει εντός των ορίων που θέτουν το κράτος δικαίου και οι εγγυήσεις προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων. Η κριτική προσέγγιση του ισχύοντος πλαισίου ανέδειξε ότι κατά τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μια σαφής τάση ενίσχυσης των μέτρων ποινικής καταστολής, η οποία αντανακλά την αυξανόμενη ανησυχία των κρατών απέναντι στις νέες μορφές οργανωμένης εγκληματικότητας. Παράλληλα, όμως, η τάση αυτή δημιουργεί εύλογους προβληματισμούς ως προς τον κίνδυνο περιορισμού θεμελιωδών δικαιωμάτων και δικονομικών εγγυήσεων, ιδίως σε πεδία όπως η προστασία της ιδιωτικής ζωής, το δικαίωμα υπεράσπισης, το τεκμήριο αθωότητας και η αρχή της αναλογικότητας. Η συνολική εξέταση του ζητήματος οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το ελληνικό και ευρωπαϊκό σύστημα αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος κατορθώνει, σε σημαντικό βαθμό, να διατηρεί την αναγκαία ισορροπία μεταξύ δημόσιας ασφάλειας και προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, χάρη στην ύπαρξη συνταγματικών εγγυήσεων, στην προστασία που παρέχει η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και στον ουσιαστικό έλεγχο που ασκεί το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ωστόσο, η ισορροπία αυτή δεν

μπορεί να θεωρηθεί οριστική ή δεδομένη. Η συνεχής τεχνολογική πρόοδος, η διεύρυνση των δυνατοτήτων κρατικής επιτήρησης, η αξιοποίηση εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης στις ανακριτικές διαδικασίες και η εμφάνιση νέων μορφών οργανωμένης εγκληματικότητας δημιουργούν διαρκώς νέα νομικά και ηθικά ζητήματα, καθιστώντας αναγκαία τη συνεχή επανεξέταση των υφιστάμενων ρυθμίσεων και τη διαρκή προσαρμογή των θεσμικών εγγυήσεων στις απαιτήσεις μιας σύγχρονης δημοκρατικής κοινωνίας.

Καταληκτικά, η αποτελεσματική αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος δεν μπορεί να στηρίζεται αποκλειστικά στην αυστηροποίηση της ποινικής καταστολής. Η πραγματική νομιμοποίηση της κρατικής παρέμβασης προϋποθέτει τη διαρκή συμμόρφωση προς τις αρχές του κράτους δικαίου, τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η ασφάλεια και η ελευθερία δεν αποτελούν αντικρουόμενες αλλά αλληλοσυμπληρούμενες αξίες, οι οποίες οφείλουν να συνυπάρχουν σε μία δημοκρατική κοινωνία. Η διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ τους συνιστά τη σημαντικότερη πρόκληση αλλά και τη βασική προϋπόθεση για μια αποτελεσματική και ταυτόχρονα δικαιοκρατικά νομιμοποιημένη πολιτική αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος. Υπό το πρίσμα αυτό, η επιτυχία της αντεγκληματικής πολιτικής δεν πρέπει να μετράται μόνο με βάση τον αριθμό των εξαρθρωμένων εγκληματικών οργανώσεων ή την αυστηρότητα των ποινών, αλλά και με γνώμονα τον βαθμό στον οποίο διαφυλάσσονται οι αρχές της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Βιβλιογραφία

Ελληνική βιβλιογραφία

Αλεξιάδης, Σ. (2004). Εγκληματολογία (4η έκδ.). Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Ανδρουλάκης, Ν. (2006). *Ποινικό Δίκαιο: Γενικό Μέρος*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Βιδάλη, Σ. (2013). *Οργανωμένο έγκλημα και σύγχρονες μορφές εγκληματικότητας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Βιδάλη, Σ. (2014). Οργανωμένο έγκλημα. Στο Σ. Βιδάλη (Επιμ.), *Εγκληματολογία: Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν., & Παπαχαραλάμπους, Χ. (Επιμ.). (2016). *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*. Αθήνα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα όρια: Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ., & Prittwitz, C. (Επιμ.). (2011). *Οριοθετήσεις του Ποινικού Δικαίου σε εποχές διακινδύνευσης*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Κουράκης, Ν. (2011). *Εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Κουράκης, Ν. (1999). «Το οργανωμένο έγκλημα: Φαινομενολογία του προβλήματος και δυνατότητες αντιμετώπισής του στην Ελλάδα». *Ποινική Δικαιοσύνη (ΠοινΔικ)*, 10, σ. 1017 επ.

Κριθαράς, Θ. (2005). «Εννοιολόγηση του οργανωμένου εγκλήματος». *Ποινική Δικαιοσύνη (ΠοινΔικ)*

Κωνσταντινίδης, Α., & Δαλακούρας, Κ. (2014). *Προστατευόμενοι μάρτυρες και δικαιώματα υπεράσπισης στην ποινική διαδικασία*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα

Λίβος, Ν. (2000). «Οργανωμένο Έγκλημα: Έννοια και δικονομικοί τρόποι αντιμετώπισης». Στο *Πρακτικά του Ζ' Πανελληνίου Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου με θέμα: Το οργανωμένο έγκλημα από τη σκοπιά του Ποινικού Δικαίου* (σσ. 51 επ.). Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας.

- Λίβος, Ν. (2007). *Οργανωμένο Έγκλημα και Ειδικές Ανακριτικές Πράξεις. Τόμος Ι: Δογματική του οργανωμένου εγκλήματος – Ο εγκληματολογικοδογματικός φαινότυπος του οργανωμένου εγκλήματος*. Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας
- Μάνεσης, Α. (1982). *Ατομικές Ελευθερίες*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Μανωλεδάκης, Ι. (2002). *Ποινικό Δίκαιο: Γενική Θεωρία* (Γ' έκδ.). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Μυλωνάς, Ι. (1999). «Σκέψεις σχετικά με τον όρο "οργανωμένο έγκλημα"». Υπεράσπιση
- Μυλωνόπουλος, Χ. (2020). *Ποινικό Δίκαιο: Γενικό Μέρος* (2η έκδ.). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Σπινέλλης, Κ. (2017). *Σύγχρονη Εγκληματολογία* (13η έκδ.). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Σταμούλη, Ε. (2019). «Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες αγορές και διαφθορά στην Ελλάδα». Στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κ. Κουλούρης & Χ. Παπαχαλαράμπους (Επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 213–237). Αθήνα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
- Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2007). *Οργανωμένο Έγκλημα και Τρομοκρατία*. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Τραγάκης, Γ. (1996). *Οργανωμένο έγκλημα και ζέπλυμα βρώμικου χρήματος*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Χλούπης, Γ. (1999). «Εννοιολογική οριοθέτηση της έννοιας του οργανωμένου εγκλήματος». *Ποινική Δικαιοσύνη*, 1033–1035.
- Χλούπης, Γ. (2000). «Νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες: περιγραφή του φαινομένου και τρόποι αντιμετώπισης». *Ποινική Δικαιοσύνη*, 369–376.
- Χλούπης, Γ. (2005). *Διασυνοριακό και Υπερεθνικό Οργανωμένο Έγκλημα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Χλούπης, Γ. (2016). «Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την αντιμετώπιση του υπερεθνικού εγκλήματος». Στο Μ. Γασπαρινάτου (Επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη* (Τόμος Α', σσ. 1231–1247). Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας.

Χλούπης, Γ. (2019). «Το θεσμικό πλαίσιο της αντιμετώπισης του υπερεθνικού οργανωμένου εγκλήματος». Στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης & Χ. Παπαχαλαράμους (Επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 280–299). Αθήνα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Χλούπης, Γ. (2020). «Το άρθρο 187 ΠΚ: Οι περιπέτειες μιας εγκληματικής οργάνωσης». *Ποινική Δικαιοσύνη*, 6, 536–548.

Χλούπης, Γ. (2021). «Υπερεθνική οργανωμένη εγκληματικότητα – Εννοιολογική οριοθέτηση και ποινικοδογματικοί προβληματισμοί». Στο Δ. Ζιούβας (Επιμ.), *Οργανωμένο έγκλημα* (Τόμος 7, σσ. 43–219). Αθήνα: Ευρωπαϊκές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Ashworth, A. (2021). *Principles of Criminal Law* (10th ed.). Oxford: Oxford University Press.

Ashworth, A., & Zedner, L. (2014). *Preventive Justice*. Oxford: Oxford University Press.

Antonopoulos, G. A., & Hall, A. (2019). *Organized Crime: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press

Garland, D. (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Chicago: The University of Chicago Press

Habermas, J. (2004). *The Divided West*. Cambridge: Polity Press

Harris, D., O'Boyle, M., Bates, E., & Buckley, C. (2023). *Harris, O'Boyle and Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights* (5th ed.). Oxford: Oxford University Press.

Loader, I., & Walker, N. (2007). *Civilizing Security*. Cambridge: Cambridge University Press

Mitsilegas, V. (2009). *EU Criminal Law*. Oxford: Hart Publishing.

Neubacher, F. (2020). *Criminology* (4th ed.). Baden-Baden: Nomos.

Paoli, L. (Ed.). (2014). *The Oxford Handbook of Organized Crime*. Oxford: Oxford University Press.

Peers, S. (2016). *EU Justice and Home Affairs Law* (4th ed.). Oxford: Oxford University Press

Ruggiero, V. (1996). *Organized Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond*. Aldershot: Dartmouth Publishing.

Weyembergh, A. (2017). *Criminal Procedure and Mutual Trust in the European Union*. Brussels: Editions de l'Université de Bruxelles.

Zedner, L. (2004). *Criminal Justice*. Oxford: Oxford University Press.

Επιστημονικά Άρθρα

Albanese, J. S. (2000). The causes of organized crime: Do criminals organize around opportunities for crime or do criminal opportunities create new offenders? *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 16(4), 409–423.

Jakobs, G. (2004). Bürgerstrafrecht und Feindstrafrecht. *Höchststrichterliche Rechtsprechung Strafrecht*, 3, 88–95.

Von Lampe, K. (2008). Organized crime in Europe: Conceptions and realities. *Policing*, 2(1), 7–17.

Νομολογία ΕΛΛΑ

Al-Khawaja and Tahery v. United Kingdom, Applications Nos. 26766/05 & 22228/06, Judgment of 15 December 2011.

Doorson v. Netherlands, Application No. 20524/92, Judgment of 26 March 1996.

Klass and Others v. Germany, Application No. 5029/71, Judgment of 6 September 1978.

Ramanauskas v. Lithuania, Application No. 74420/01, Judgment of 5 February 2008.

Roman Zakharov v. Russia, Application No. 47143/06, Judgment of 4 December 2015.

Schatschaschwili v. Germany, Application No. 9154/10, Judgment of 15 December 2015.

Teixeira de Castro v. Portugal, Application No. 25829/94, Judgment of 9 June 1998.

Van Mechelen and Others v. Netherlands, Applications Nos. 21363/93, 21364/93, 21427/93 & 22056/93, Judgment of 23 April 1997.

Νομοθετικά και διεθνή κείμενα

Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1950).

Κανονισμός (ΕΕ) 2016/794 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την Ευρωπαϊκή Αστυνομική Υπηρεσία (Europol).

Κανονισμός (ΕΕ) 2018/1727 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τον Οργανισμό Eurojust.

Οδηγία 2014/42/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 3ης Απριλίου 2014 σχετικά με τη δέσμευση και δήμευση οργάνων και προϊόντων εγκλήματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ποινικός Κώδικας (Ν. 4619/2019, όπως ισχύει).

Κώδικας Ποινικής Δικονομίας (Ν. 4620/2019, όπως ισχύει).

United Nations Convention against Transnational Organized Crime (Palermo Convention), 2000.

Εκθέσεις και θεσμικές πηγές

Europol. (2021). *European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2021*. The Hague: Europol.

Europol. (2022). *European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment – Update*. The Hague: Europol.

Eurojust. (2024). *Annual Report 2024*. The Hague: Eurojust.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2023). *Global Report on Organized Crime*. Vienna: United Nations.

Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας. (2022). *Ετήσια Έκθεση Απολογισμού Δράσης για την Αντιμετώπιση του Οργανωμένου Εγκλήματος*. Αθήνα: Ελληνική Αστυνομία